

Přípravy na maturitu z českého jazyka

Pavel Lang

2003

Omluvte prosím moji polovičatou práci. . .

Obsah

1	Nejstarší památky světové literatury	1
2	Nejstarší památky české literatury	2
3	Literatura doby husitské	3
4	Evropská renesance a humanismus	5
4.1	Itálie	5
4.2	Francie	6
4.3	Španělsko	6
4.4	Anglie	7
5	Česká literatura renesanční a humanistická	8
6	Česká pobělohorská literatura, baroko	9
6.1	Exulantská literatura	9
6.2	Baroko	10
7	Světová literatura 17. a 18. století	12
7.1	Klasicismus	12
7.2	Osvícenství	13
7.3	Preromantismus – sentimentalismus	13
8	České národní obrození	15
8.1	Vznik a původ	15
8.2	Obrozenecká vědecká literatura	15
8.3	Beletrie počátku obrození	16
8.4	Novočeská poezie	16
8.5	Druhá obrozenecká generace	16
8.6	Obrozenecké divadlo	18
8.7	Národní obrození na Slovensku	19

9 Světový a český romantismus	20
9.1 Vznik a hlavní rysy	20
9.2 Anglie	20
9.3 Francie	21
9.4 Rusko	22
9.5 Polsko	22
9.6 Německo	23
9.7 Romantismus u nás	23
10 Světový realismus a naturalismus	25
10.1 Anglie	25
10.2 Francie	25
10.3 Rusko	26
10.4 Polsko	27
10.5 Naturalismus	28
11 Vývoj českého realismu	29
11.1 Historická tematika	30
11.2 Vesnická tematika	30
11.3 Městská tematika	31
12 Vývoj českého divadla	32
12.1 Vznik českého dramatu	32
12.2 Pololidová a lidová tvorba	32
12.3 První české divadlo – Bouda	32
12.4 Divadlo v národním obrození	32
12.5 Drama	32
12.6 Drama v období májovců a lumírovců	33
12.7 Divadlo u nás po 1. světové válce	33
13 Generace májovců, ruchovců, lumírovců	36
13.1 Májovci	36
13.2 Ruchovci	38
13.3 Lumírovci	38
14 Krize konce 19. a počátku 20. století	41
14.1 Předchůdci moderního umění	42
14.2 Symbolismus	42
14.3 Impresionismus	43
14.4 Dadaismus	43
14.5 Futurismus	43
14.6 Česká moderna	43
14.7 Generace buřičů	45

15 Moderní umělecké směry mezi světovými válkami	47
15.1 Světová poezie 1. poloviny 20. století	48
15.2 Surrealismus	48
15.3 Česká poezie 1. poloviny 20. století	49
15.4 Proletářská poezie	49
15.5 Poezie 30. let	51
15.6 Poezie za okupace	52
16 Česká próza od počátků do 20. století	53
16.1 Legionářská literatura	54
16.2 Expresionismus v české literatuře	55
16.3 Imaginativní Próza	55
16.4 Společenská próza	56
16.5 Katolická literatura	57
16.6 Demokratická literatura	57
17 1. světová válka ve světové a české literatuře	60
17.1 Francie	60
17.2 Německá	61
A Seznam literárních otázek	63
B Seznam mluvnických otázek	68

Kapitola 1

Nejstarší památky světové literatury

Kapitola 2

Nejstarší památky české literatury

Kapitola 3

Literatura doby husitské

Na přelomu 14. a 15. století byla situace na našem území značně napjatá. Církev vlastnila zhruba polovinu půdy celého feudálního systému. Na své bohatství přišla vybíráním desátků, prodáváním odpustků a většinou falešných ostatků svatých.

Je pochopitelné, že takové praktiky církve začínaly vadit lidem, kteří nevěřily na odpustění za peníze. Patřil mezi ně například **Matěj z Janova**, který jemně kritizoval církev ve svém spisu „*Pravidla starého a nového zákona*“ nebo **Tomáš Štítný ze Štítného**. Byl to český zeman, je autorem díla „*Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*“, kde pojednává o porušování desatera přikázání i ze strany církve.

Lidé našli svého mluvčího v kapli Betlémské, kde kázal **Mistr Jan Hus**. Vystudoval Karlovu universitu a byl jejím rektorem. Jeho vzorem byl Jan Viklef, anglický reformátor. Vystupoval proti prodeji odpustků a církevním podvodům. Ve spisu „*O církvi*“ hlásá, že hlavou církve je Bůh, nikoli papež. „*Výklad Viery, Desatera a Páteře*“ (víra, desatero a otčenáš) pojednává o významu těchto modliteb. Jeho „*Knížky o svatokupectví*“, zejména jejich část – pojednání „*Rozprava o odpustcích*“ vzbudila v Praze roku 1412 mezi prodejci odpustků vlnu znepokojení, proto na něj papež uvalil klatbu a Husovi je zakázáno v Praze kázat. Proto odchází k přátelům na Kozí Hrádek a na hrad Krakovec, kde dál káže jako předtím v Bet-

lémské kapli. Svá kázání sepisuje do souboru „*Postila*“ (což je souhrn kázání a traktátů). V roce 1414 je Zikmundem pozván do Kostnice, aby se obhájil před konsilem, ten ho ale nařkne z kacířství a Hus je uvězněn. Ve vězení píše dopisy, které jsou pašovány ven a sesbírány do souboru „*Listy*.“

6. 7. 1415 je Mistr Jan Hus upálen.

Kromě ostatního psal i *traktáty* například již jmenovaný „*O církvi*.“ „*O českém pravopise*“, kde popisuje systém české diakritiky a zavádí *nabodenička*.

Jeho životopis zpracoval Petr z Mladoňovic pod názvem „*Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici*“

Kromě Husa vedli český lid i další kazatelé, jako byl **Jeroným Pražský**, **Jakoubek ze Stríbra** a **Jan Želivský** – radikální vůdce pražské chudiny.

Husitská literatura je dílo především lidové. Vznikaly chorály a písně. Z této doby pochází „*Jistebnický kancionál*“, v kterém najdeme chorál „*Ktož jsú boží bojovníci*“, který povzbuzoval vojáky k boji a nepříteli naháněl hrůzu, nebo „*Povstaň, povstaň, veliké město pražské*.“

Vavřinec z Březové byl inspirován husitskými boji. Napsal latinskou „*Báseň vznešené koruny české*“ a taktéž latinská je „*Husitská Kronika*“, která pojednává o letech 1414–1422.

Naopak **Petr Chelčický** boje a roztržidění

společnosti odsuzoval. Ve spisu „*O trojiem ľidu*“ odsuzuje rozdělení společnosti na církev, šlechtu a poddané – všichni lidé by si měli být rovni. Své radikální názory na církev jako instituci zbytečnou shrnul do děl „*Postila*“ a „*Siet viery*.“

Z názorů Petra Chelčického vychází ***Jednota bratrská***, kterou založil mnich Řehoř Krajčí. Vzniká v Kunvaldu u Žamberka. Zpočátku odmítá vzdělání, chce rovnost lidí a živí se fyzickou prací. V 16.—17. století se stává nositelem kultury a vzdělanosti. Jejími členy jsou i Jan Amos Komenský a Jan Blahoslav. . .

Jiří z Poděbrad rozvíjí diplomatické styky se západem Evropy a proto vznikají cestopisy. Z cesty do Francie je to například „*Deník panoše Jaroslava*.“ Inspirací pro Aloise Jirásku bylo „*Putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*“, jehož autorem je **Václav Šašek z Bírkova**.

Kapitola 4

Renesance a humanismus v evropské literatuře

Renesance vzniká v Itálii na přelomu 12. a 13. století a je ideovým návratem k antické kultuře.

4.1 Itálie

Dante Alighieri

V Itálii byl prvním představitelem básník **Dante Alighieri**. Narodil se v rodině drobného florentského šlechtice, dosáhl vysokého vzdělání, hlavně v oblasti antického a soudobého italského básnictví. Za to, že hájil městské svobody a vzpíral se papežovým nárokům, byl odsouzen do vyhnanství a tak strávil posledních 20 let života ve Veroňe a v Ravenně. Zpočátku se zabývá dvorskou milostnou lyrikou a rytířskými náměty a zpracovává je do *sonetů*.

Po odchodu z Florencie napsal epos „*Božská komedie*“ (inspiroval například Kollárovu Slávy dceru nebo Komenského Labyrint světa a ráj srdce). Epos má tři části *Peklo*, *Očistec* a *Ráj* každá má 33 zpěvů. Celkem tedy s předzpěvem obsahuje zpěvů 100. Dante v něm v doprovodu básníka *Vergilia* prochází nejprve lesem, ohrožován třemi šelmami – Smyslností, Pýchou a Lakotou. Při průchodu peklem dramaticky popisuje muka odsouzenců, mezi které umisťuje i své politické odpůrce.

Před branou Ráje ho musí Vergilius opustit a na místo průvodce nastupuje *Beatrice*.

Francesco Petrarca

Francesco Petrarca byl stejně jako Dante florentský rodák a také jeho vykazali do vyhnanství, které prožil ve Francii. Jeho tvorbu ovlivňuje jeho celoživotní láska k *Lauře* a touha po slávě, které chtěl dosáhnout svými latinskými spisy inspirovanými antikou – eposy, životopisy slavných Římanů a traktáty. Nejvíce ho však proslavily *sonety*, neboli znělky. *Sonet* se skládá ze 14 veršů rozdělených do dvou strof po 4 verších a dalších dvou po 3 verších. Neměnná byla i myšlenková stavba. Kromě Petrarcy si sonet oblíbili Shakespeare, nebo u nás Sova a Hrubín. Napsal „*Sonety Lauře*“ – 366 italských básní a sonetů, všechny věnoval Lauře.

Giovanni Boccaccio

Renesanční próza je zastoupena novelami, na jejichž vzniku má zásluhu **Giovanni Boccaccio**. Jeho nejslavnějším dílem je „*Dekameron*“ – skládá se ze 100 novel zasazených do jedné rámcové novely. V úvodním příběhu se dozvídáme o morové epidemii ve Florencii, před kterou utíká společnost 7 šlechticů a 3 mladých šlechticů na sídlo, kde si v idylickém prostředí 10 večerů vyprávějí převážně

milostné příběhy.

4.2 Francie

François Villon

Také do francouzské renesanční poezie proniká reálnější pohled na svět. Projevuje se například v poezii **Françoise Villona**. Studoval na pařížské universitě, pak ho okolnosti svedly k nevázanému životu. Jednou v hádce zabije kněze, prchá před spravedlností, toulá se a krade. Několikrát je zatčen a odsouzen k smrti, pak propuštěn díky vlivným přátelům. Pak po něm mizí stopy (1463).

Dobrodružný život se mu stal zdrojem jeho poezie. V cyklu balad „*Velký testament*“ (Velká závěť) se zamýšlí nad svým životem, vyjadřuje lítost nad promarněným mládím a omlouvá své hříchy chudobou a osudem. Ve starším „*Malém testamentu*“ (Malé závěti) se formou ironických a satirických básní loučí se svými přáteli.

Své balady podává svrchovaným výjimečným způsobem, po něm nazvaným *Villonova balada*. Ta se skládá ze tří strof o 7–12 verších a čtvrté polovičního rozsahu. Každá z nich je zakončena jednověšovým *posláním*, které se stále opakuje a vyjadřuje základní myšlenku básně.

Jeho pohnutý život zaujal mnoho pozdějších autorů, například Jarmila Loukotková – Navzdory básník zpívá, nebo Werich a Voskovec – Balada z hadrů.

François Rabelais

Největším prozaikem v renesanční Francii byl všestranně vzdělaný kněz, lékař a spisovatel **François Rabelais**. Proslul čtyřdílným satirickým románem „*Gargantua a Pantagruel*“ (pátý díl připojen neznámým autorem). Prostřednictvím popisu historie královského rodu obrů paroduje rytířské romány. U hrdinů jsou

zveličeny tělesné rozměry, síla, ale i žravost. Zároveň v románu najdeme satirický pohled na běžné životní situace, na církev a mnichy, jejichž život znal.

4.3 Španělsko

Miguel de Cervantes Saavedra

Parodií na rytířské romány je i rozsáhlý román španělského spisovatele **Miguela de Cervantese** „*Důmyslný rytíř Don Quijote de La Mancha*.“ Vypráví příběh chudého zemana, který se, ovlivněn četbou rytířských knih, vydává jako rytíř za dobrodružstvím. Brání svým měčem dobro a čest i v naprosto nesmyslných situacích, a proto ho okolí má spíše za legrační figurku. Jeho snaha, ač marná, přesto není směšná, odráží se v ní touha po spravedlivějším světě a po svobodě – jeden z renesančních ideálů. V postavě *Sancho Panzy* dokázal Cervantes spojit vznešené ideály se zdravým selským rozumem.

Lope de Vega

K nejpłodnějším autorům patří španělský dramatik **Lope de Vega**. Počet jeho her odhadujeme na 2000, z nichž se nám dochovala jen necelá čtvrtina. Nejúspěšnější byly jeho hry s historickým námětem, držící se typického schématu – „komedie pláště a dýky“ – konflikt lásky a cti. Konflikt mezi tyranským šlechticem a poddaným je obvykle spravedlivě rozsuzen králem, většinou ve venkovanův prospěch. Z jeho díla můžeme uvést hru „*Fuente Ovejuna*“ (Ovčí pramen), která zobrazuje lidové protišlechtické povstání.

4.4 Anglie

William Shakespeare

Za největšího světového dramatika je považován **William Shakespeare**. O jeho životě víme tak málo, že to někdy vedlo k dohadům, jestli to nebyl pseudonym celého kolektivu autorů. Narodil se ve Stratfordu a jako velmi mladý se oženil. Ve 21 roku odchází do Londýna, kde brzy vyniká jako dramatik.

V prvním období své tvorby píše zejména komedie a historické hry. Patří sem „*Komedie plná omylů*“, „*Zkrocení zlé ženy*“, „*Mnoho povyku pro nic*“, „*Kupec benátský*“, „*Veselé paníčky Windsorské*“ a především komedie „*Sen noci svatojánské*“. Ve všech těchto komediích se spleť dějů vítězí nakonec láska a spravedlnost.

Hrdiny jeho historických her jsou angličtí a římská panovníci „*Jindřich VI.*“, „*Richard III.*“, „*Jindřich IV.*“ a „*Julius Caesar*“, kde se Shakespeare zaměřil hlavně na postavu císařova vraha *Bruta*. Do této doby můžeme zařadit jednu z jeho prvních tragedií – „*Romeo a Julie*“. Vypráví o milencích ze dvou znepřátelených Veronských rodů, kteří se snaží svou situaci vyřešit útekem. Díky nedorozumění se jim to nezdaří a celá hra končí sebevraždou obou milenců.

V druhém tvůrčím období po roce 1600 proniká do Shakespeareových her pesimismus, proto v této době psal tragédie. „*Macbeth*“, „*Král Lear*“, „*Antonius a Kleopatra*“, „*Othello*“ a zejména „*Hamlet*“. Hamlet, králevic dánský, se snaží pomstít smrt svého otce. Poté, co se dozví, že vrahem je králův bratr *Claudius*, upadá do těžkých duševních stavů a uvažuje o smyslu života – odtud je slavná otázka *být či nebýt*. Claudius začíná tušit, co proti němu Hamlet chystá a vykáže ho do Anglie. Hamlet se ale vrací a v souboji zabije *Polonia* – otce své milé *Ofélie*. Ofélie se v zoufalství utopí a její bratr *Laertes* vyzve Hamleta na

souboj. Když Hamlet zjistí, že byl podveden, král Laertovi podstrčil otrávený meč, ve vzteku je oba zavraždí. Sám potom podlehně. Hlavním tématem je kritika bezohledné touhy po moci, která se před ničím nezastavuje.

Také komedie v tomto období jsou spíše vážnějšího rázu. Jmenujme „*Jak se vám líbí*“, „*Večer tříkrálový*“ a „*Konec vše napraví*“.

Postupem času se jeho pesimismus vytrácí a smíruje se se životem. Z tohoto období pochází „*Zimní pohádka*“ nebo „*Bouře*“.

Shakespeare také psal verše a prózu a často je prokládá. Používá *blankvers*, což je nerýmovaný pětistopý jamb.

V žádných Shakespeareových dílech nenajdeme znaky antického dramatu (osudovost, ani středověkou podřízenost víře). Jeho příběhy jsou ryze světské a hrdinové rozhodují o svých osudech sami, to z něj dělá autora čistě renesančního.

Kapitola 5

Česká literatura renesanční a humanistická

Renesance začíná do českých zemí pronikat již za vlády Karla IV., zejména Petrarcovi latinské spisy. Její vývoj je však umlčen husitskými válkami, a tak se u nás objevují až v 2. polovině 15. století překlady *Hynka z Poděbrad* (přeložil například Boccacciův „*Dekameron*“). V Čechách mluvíme především o humanismu, protože se u našich autorů neprojevuje okouzlení životem

S renesanční snahou o vzdělání člověka souvisí rozvoj *naučné literatury*. Sem můžeme zařadit „*Kroniku českou*“ **Václava Hájka z Libočan**. Její věcná nepřesnost je vyvážena čtenářskou poutavostí, proto byla ještě dlouhou dobu populární. Mezi naučnou literaturu patří i cestopisy. Popis cesty do svaté země popisuje poutavou formou s množstvím věcných informací **Kryštof Harant z Polčic a Bezdrůžic**

S rozšířením Gutenbergova vynálezu knihtisku roku 1445 je spjat i vznik našich nakladatelství založených **Danielem Adamem z Velešlavína** a **Jiřím Malentrichem**.

Rozšíření vzdělávání mezi obyčejnými lidmy prosazoval **Jan Blahoslav**, učitel a biskup Jednoty bratrské. Ve svém spise „*Filipika proti misomusům*“ obhájí potřebu vyššího vzdělání jako podmínku pokroku. O vytříbenost jazyka se snaží v „*Gramatice české*“, v díle „*Vady kazatelů*“ upozorňuje na správné réto-

rické vyjadřování. Též přeložil *Nový zákon* do „*Bible kralické*“, jejíž jazyk byl považován za nejlepší až do doby obrození.

Historií se zabýval univerzitní profesor **Jan Campanus Vodňanský**, po bitvě na Bílé hoře se stal rektorem. Zveřejňoval dějiny českých zemí a na motivy jeho života napsal *Zikmund Winter* dílo *Mistr Kampanus*.

Chrudimský rodák **Viktorin Kornel ze Všehrd** přeložil „*Knihy o napravení padlého*“ a „*Knihy devatery*“ latinsky písícího autora *Jana Zlatoustého*.

Kapitola 6

Česká literatura doby pobělohorské, barokní kultura, Jan Ámos Komenský

Roku 1620 bylo poraženo české stavovské povstání v bitvě na Bílé hoře, což vedlo k útlaku české kultury až do konce 18. století. Poprava 27 českých pánů na Staroměstském náměstí roku 1621, po které následovala konfiskace majetku, byla odstrašujícím příkladem pro „neposlušné“ Čechy. Byla zakázána činnost nekatolických kněží ve městech. Obnovené zřízení zemské (1627) ruší platnost všech privilegií království a jediným povoleným náboženstvím je katolické. Nekatolíci musí přestoupit na katolictví, nebo odejít z Čech a Moravy. Němčina se stává úředním jazykem vedle češtiny. V důsledku toho mnoho nekatolíků odchází z našeho území. Jezuité pálí „zakázané knihy,“ ale na druhé straně budují školství pro všechny chlapce. S rostoucím vlivem němčiny upadá český jazyk a literatura. Čeština setrvává na venkově, ale venkované většinou neumějí číst a psát.

Do 60. let 17. století u nás doznívá humanismus, ale potom až do konce 18. století dochází k největšímu úpadku česky psané literatury. Jirásek tuto dobu nazval dobou *Temna*.

Literatura se v tomto období dělí na *exulantskou*, *oficiální rekatolizační* a *lidovou a pololidovou tvorbu*. Exulantská literatura navazuje

na humanistické tradice, oficiální je ovlivněna barokem a prosazuje katolické náboženství.

6.1 Exulantská literatura

Exulantská literatura navazuje na literaturu předbělohorskou, tedy na literaturu humanistickou. Protože vznikala v zahraničí, příliš neovlivnila současnou domácí tvorbu. Jednota bratrská se přesouvá do Polska.

V zahraničí vznikají spisy, které mají informovat o naší vlasti, například „*O státě českém*“ autora **Pavla Stránského**. Dějiny církve do roku 1620 v Čechách popisuje **Pavel Skála ze Zhoře** v desetisvazkovém spise „*Historie církevní*.“ **Jiří Třenovský**, autor kancionálu, emigroval na Slovensko.

Jan Amos Komenský

Jako autor naučné pedagogické literatury proslul **Jan Amos Komenský**, biskup Jednoty bratrské. Po studiích v Německu působí v Přerově jako učitel, odtud získává své pedagogické poznatky, později působí jako kazatel ve Fulneku.

Probíhající třicetiletou válku kritizoval ve

spisu „*Listové do nebe*.“ Ta ho nakonec z Fulneku vyhnala tak rychle, že nestačil zachránit svou knihovnu a některé rukopisy shořely. Po roce 1628 je vydáním nařízení proti nekato-likům donucen emigrovat do polského Lešna. Zde píše svůj „*Labyrint světa a ráj srdce*“, rozsáhlou jinotajnou skladbu, ve které popisuje svou životní cestu světem – městem ho provází *Všezvěd Všudybud* – lidská zvědavost, *Mámení* mu nasazuje růžové brýle – alegorie na zvyk přijímat cizí názory bez rozmyslu. Při pohledu do ulic – zaměstnání – vidí všude podvodníky a chamtivce toužící po zisku.

Problematickou výchovy se zabývá ve spisu „*Velká didaktika*“ – „*Didaktica magna*.“ „*Informatorium školy mateřské*“ se zabývá výchovou v rodině. Výuku jazyků se snažil podpořit učebnicí latiny „*Brána jazyků otevřená*“, ale i obrázkovým slovníkem „*Orbis Pictus*“ – „*Svět v obrazech*“, který se díky ilustracím ze všedního života stává vzorem pro jazykové učebnice. Během své cesty do Uher dramati-zuje Bránu jazyků a vytváří tak „*Školu hrou*“, ve které přináší soubor divadelních her využitelných při výuce. Ke konci svého života pobývá v Naardenu a Amsterdamu, kde se zabývá myšlenkou nápravy lidské společnosti. Dílo „*Všeobecná porada o nápravě věcí lid-ských*“ však nedokončil.

6.2 Baroko

V 17.—18. století se ve střední Evropě a v ka-tolických zemích objevuje baroko v reakci na dobu neustálého násilí a válek (například tři-cetileté). Umění se odvrací od přírody a vněj-šího světa a zaměřuje se na vlastní nitro. Obě-vuje se naturalistická konkrétnost nad utrpe-ním a bezmocností lidí, duchovnost a mysticis-mus. Dramatické napětí vychází z protikladu ducha a hmoty, využívá se kontrastu světla a stínu. V sochařství a malířství se promítá vnitřní napětí do pohybu postav – vzpínajících

se napětím, někdy až křečovitě zkroucených. Objevuje se touha po poznání a splnutí s bo-hem. V tomto období působí **Matyáš Braun** – sochy na Kuksu. V dramatu se objevuje kon-trast mezi bohem a člověkem. Smrt a utrpení je znázorňováno naturalisticky. Hra světla a stínu se obětuje i v architektuře.

V literatuře se objevují prvky kontrastu, po-užívá se sugestivní líčení násilí války i smrti na proti bohu – dobru a spravedlnosti. Patří sem i Jan Amos Komenský se svou alegorií Laby-rint světa a ráj srdce. Pro baroko je typické časté užití metafor a přirovnání.

Itálie

Torquato Tasso napsal náboženský hrdinský epos „*Osvobození Jeruzaléma*“, který pojed-nává o křížové výpravě a víře v boha.

Anglie

Biblickým příběhem o Adamovi a Evě se in-spiroval angličan **John Milton**. Ve svém du-chovním eposu „*Ztracený ráj*.“

Německo

Německá tvorba byla ovlivněna utrpením lidí ve třicetileté válce. Její hrůzy zachycuje **Hans Jakof Christfffel von Grimmelshausen**, který ji zažil již v dětství. Humoristický ro-mán „*Dobrodružný Simplicius Simplisimus*“ o mladíkovi, který prožívá třicetiletou válku v níž přijde o rodiče, je hledáním cesty k bohu. Pocity zmaru a nicoty ve svých dílech vyja-dřuje dramatik **Andreas Gryphius**.

Naše území

Na našem území probíhá rekatolizace, kterou provádějí Jezuité. Literatura je psána přede-vším česky, znovu se oběvují legendy („*O čes-kých svatých*“) a rozvíjí se duchovní básnictví.

Poezii s mystickým charakterem píše básník **Bedřich Brídl**. V díle „*Co bůh? Člověk?*“ se zabývá nicotností života člověka oproti dokonalému světu božímu. Písně psal **Adam Michna z Otrokovic**. Je autorem kancionálu „*Česká mariánská muzika*,“ vánoční koledy „*Chtíc, aby spal*,“ ukolébavky „*Hajej můj andílku*“ nebo milostné písně „*Pod našimi okny*.“

Objevuje se i vědecká literatura, především historická. Protože ji píše Jezuité, je husitství opomíjeno. **Bohuslav Balbín** se zabývá kulturními dějinami v latinském spisu „*Učené Čechy*,“ kde nabádá k vlastenectví. „*Rozprava na ochranu jazyka Slovanského, zvláště pak Českého*“ je kniha, kde popisuje dřívější rozkvět českého jazyka a literatury, srovnává je se současným stavem. Zabývá se příčinami úpadku jazyka, vyjadřuje víru, že se český jazyk znovu rozvine a získá si své místo ve společnosti.

Kapitola 7

Světová literatura 17. a 18. století

7.1 Klasicismus

Klasicismus je umělecký směr, který se rozvíjel v 17.—18. století ve Francii. Vzniká jako reakce na baroko a na absolutismus (což je neomezená vláda panovníka). Ve Francii byl absolutismus silný – vládl Ludvík XIV.. Objevuje se představa, že vše musí být podřízeno nějakým zákonům. **Descartes** klade důraz na tvorbu lidského rozumu – nový směr *racionalismus*. Malířství a sochařství napodobuje antiku, obrazy jsou klidné, umírněné.

V literatuře se objevuje přímota a vyrovnanost. Objevují se dva typy žánru – vyšší, kde vystupují pouze lidé z vyšších vrstev, a nižší. Mezi vyšší patří tragédie, epos a óda, mezi nižší pak komedie a podobné. Převládá poezie, v dramatu se dodržuje zákon tří jednot.¹ Námet je čerpán z antiky, tématem bývá rozpor mezi povinností a ctí a láskou a city. Objevuje se postava panovníka, který má funkci deus ex machina.²

Vyšší žánry

Autorem hrdinských tragedií je **Pier Corneille**. Námet si bere většinou z historie. Příkladem klasicistní tragédie je „*Cid*.“ Don Rodrigo, zvaný *Cid* se zamiluje do *Ximeny*. Mezi rody ale dojde k hádce a *Cid* se musí rozhodnout mezi ctí nebo láskou. Vítězí čest a *Cid*

svede úspěšně boj proti otci své milované. Nastává série sporů, kterou rozřeší až král. V závěru se *Cid* a *Ximera* mohou vzít, až uplyne její smutek. Typický hrdina je čestný, spravedlivý, pomstychtivý a odhodlaný.

Autorem psychologické tragédie je **Jean Racine**. Jeho dílo „*Faidra*“ vzbudilo ve své době pobouření. Je to příběh ženy, která se zamilovala do svého nevlastního syna, ale protože ji odmítne, obviní ho a on umírá. Faidra pak spáchá sebevraždu.

Nižší žánry – próza

V tomto období se objevují též bajky. Hlavním představitelem je **Jean de La Fontain**, který napsal celkem 12 knih bajek. Námety si bere od Ezopa.

Jedním z nejslavnějších dramatiků, hned po *Shakespearovi* je **Molière**. Napsal kolem třiceti her a byl z nejoblíbenějších v Paříži. Většinou jsou to frašky a komedie s hudebním a tanečním doprovodem. Vystupují postavy ze všech vrstev, většinou jsou to měšťané, dává do kontrastu lidské chyby a vady společnosti se zdravým rozumem. Jeho hra „*Tartuffe*“ ukazuje, jak *špiclové* z církevních organizací pronikají do rodin. „*Lakomec*“ vše podřizuje penězům. „*Zdravý nemocný*“ je hypochondr, který chce provdat dceru za lékaře, aby měl léčení zdarma. Nejsmutnější jeho hra je „*Misanthrop*“ – nepřítel lidí. Ve skutečnosti je to nepřítel pokrytectví a přetvářky.

¹místa, času a děje

²zásah stroje vyslaného bohem

Itálie

V Itálii vzniká klasicismus z ústní lidové slovesnosti. Ironicky zobrazuje všední problémy. Herci zakládají své vystoupení na improvizaci, vystupují stejné postavy. Jedním z autorů byl **Carlo Goldoni**, který situuje své hry do Benátek. Z jeho díla známe hry „*Sluha dvou pánů*“ nebo „*Poprask na laguně*“, kde vystupují chudé postavy.

7.2 Osvícenství

Rozvíjí se v 18. století v Anglii a Francii, navazuje na Renesanci. Osvícenství zdůrazňuje úlohu osvíceneckého rozumu, odmítá vše, co odporuje zdravému rozumu. Zavrhuje absolutismus. Je to směr filosofický a literární, zdůrazňuje rovnost mezi lidmi, svobodu myšlení, stal se ideologií francouzské buržoazní revoluce. Prvním pokusem o shromáždění veškerého lidského vědění byla „*Velká francouzská encyklopedie*“, která vznikala v letech 1751–1765. Ovlivnila myšlení lidí a její ideje se rychle šíří.

Všestranný autor (filosof, historik, dramatik, básník a publicista) byl **Voltaire**. Napsal mnoho divadelních her. Filosofická povídka „*Candide*“ bojuje proti dobovému optimismu a tvrzení, že všechno zlé je k něčemu dobré. Parodií na mýtus o panně Orleánské³ je směšnohrdinský epos „*Panna*.“

Známý autor této doby je **Denis Diderot**, matematik, filosof materialista, literární kritik, podílel se na vydání *Encyklopedie*. Rozbízí formy klasicismu, rozvíjí koncepci realismu. Románem „*Jeptiška*“ bojuje proti umisťování dívek do klášterů. Dopisní formou je zde popsána marná snaha jeptišky dostat se ven z kláštera, proti ní jsou úřady i rodiče.

Formou dialogu je psán „*Rameauův synovec*“, který zpodobňuje vypočítavého příživníka.

³Johanka z Arku

Román o lásce, štěstí a neštěstí v lásce, o sluhovi a jeho pánu „*Jakub fatalista*“ inspiroval *Jana Kunderu*.

Vznikají i jiné žánry, jako *směšnohrdinský epos* nebo *travestie*, která nicotné věci vykládá vznešeně.

7.3 Preromantismus – sentimentalismus

Rozvíjí se ve francouzské literatuře od poloviny 18. století, vzniká jako reakce na absolutismus. Tvoří přechod mezi klasicismem a romantismem. Důraz je kladen na cit, odvrací se od skutečnosti. Navrací se k přírodě — člověk, který žije v přírodě je dobrý a nezkažený. Ústní lidová slovesnost odráží duši národa, proto je napodobována, sbírána. . .

Používá se ich⁴ forma, forma deníkových zápisů nebo romány v dopisech. Často se oběvuje motiv nešťastné lásky. Hrdinové se bouří proti společenským konvencím, mají jinou představu o životě a jak by měl vypadat vztah mezi lidmi. Děj se často odehrává v exotické oblasti.

Francie

François René de Chateaubriand je jedním z autorů, který děj svého románu o nešťastné lásce umístil do vzdálené země. „*Atala*“ je jméno dívky, kterou beznadějně miluje indián Šalta. Používá básnický jazyk, důraz klade na city, pocity a nálady.

Antoine François Prévost v románu „*Mannon Lescaute*.“ Je to příběh rytíře, který se má stát knězem, ale zamiluje se do dívky *Mannon*, pro kterou jsou nejdůležitější peníze. Je odsouzena k deportaci, des Gieux odchází s ní a opouští Evropu. (Později přepracoval V. Nezval.)

Jean Jacques Rousseau chce návrat k přírodě, tvrdí, že všichni lidé jsou si rovni. V eseji

⁴1. pád čísla jednotného

„*O původu společenské nerovnosti*“ vidí příčiny sociální nerovnosti v soukromém vlastnictví. Tvrdí, že lidé jsou od přírody dobří, ale kazí je osobní vlastnictví. Esej „*O společenské smlouvě*“ prosazuje myšlenku, že lid má právo změnit formu vlády. Pedagogický román „*Emil*“ se zabývá výchovou chlapce. Děti se nemají vnucovat příkazy, ale má se učit chybami. Je autorem také románu v dopisech „*Nová Heloisa*“ o tragické lásce, kde zobrazuje kontrast mezi životem v přírodě a ve společnosti.

Anglie

V anglické literatuře se objevuje *sentimentální román*, který popisuje příběhy ctnostných hrdinů. Romány většinou končí šťastně, inspirovali *červenou knihovnu*. Jejich představitelem je **Samuel Richardson**, který je autorem románu „*Pamela*.“

Vedle toho vznikají další romány, které mají blíže k osvícenství. Vztah člověka k přírodě zachytil **Daniel Defoe** ve známém románu „*Robinson Crusoe*.“

Satiru, utopii a filosofický román psal **Jonathan Swift**. Kritizoval anglické poměry a uváděl představu budoucí společnosti. Je autorem románu „*Gulliverovy cesty*.“

Německo

Johann Wolfgang Goethe Prosazuje tvůrčí svobodu, je členem hnutí *Sturm und Drang* („Bouře a vzdor“). Tyto myšlenky vyjadřuje v básni „*Prométheus*“ nebo formou dopisů v románu „*Utrpení mladého Werthera*.“ Dále se snaží náměty z antiky vychovávat měšťanskou třídu k jejímu novému postavení ve společnosti. V tomto duchu píše veršované tragédie „*Ifigenie na Tauridě*“ a „*Torquato Tasso*.“ Ve svém myšlenkově nejhlubším díle, dvoudílné tragédii „*Faust*,“ líčí osud nespokojeného doktora, který v touze po poznání uzavře smlouvu

s ďáblem *Mefistofelem*. Ten, aby ho od tohoto záměru odvrátil, ho zahrne světskými požitky. Faust ale propadá zoufalství nad smrtí své lásky Markétky, která je odsouzena za vraždu svého a Faustova dítěte, kterou zaviní Mefistofelos. Smysl života nachází ve snaze pomáhat ostatním lidem. Přestože tím dosáhl uspokojení a měl by tedy propadnout peklu, jeho ušlechtilý záměr ho zachraňuje.

Představitelem osvícenství a klasicismu je **Lessing**. Byl dramaturgem německého národního divadla, psal měšťanská dramata. „*Emilia Galloti*“ je tragédie o měšťanské dceři o níž usiluje panovník. Aby ji získal, zabije jejího snoubence. Ale ona se raději nechá zabít svým otcem.

Friedrich Schiller vyjadřuje svým dílem touhu po svobodě. Ve svých dílech vyjadřuje lidské city a protestuje proti násilí. Je autorem básně „*Óda na radost*,“ kterou později zhudebnil *Ludvík von Beethoven*. Největší částí jeho tvorby je ale drama. Napsal spoustu her inspirovaných historií, jako třeba „*Valdštejn*“ o zavraždění hraběte Josefa Valdštejna, „*Marie Stuartovna*“ nebo „*Svatá Jana*“ o Janě z Arku.

Kapitola 8

České národní obrození

8.1 Vznik a původ

České národní obrození je vyvoláno novým myšlenkovým proudem, *osvícenstvím*. To se k nám rozšířilo z Francie, kde ho prosazovali takzvaní encyklopedisté, autoři naučného slovníku *Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*, Denis Diderot a D’Alambert, ale i Voltaire a Rousseau.

Osvícenství se vyznačuje snahou o postupnou likvidaci feudálního systému a reformu společnosti. Tohoto cíle chce dosáhnout pomocí rozumu a vědy a překonat tak náboženskou ideologii a absolutismus. Osvícenské ideje zasáhly i panovníky. Reformy prováděla Marie Terezie, která zavedla povinnou školní docházku, osamostatnila školství od církve a umožnila i prostým dětem získávat vzdělání. Její syn Josef II. prosadil na konci 18. století svými patenty zrušení nevolnictví v Čechách, zavedl svobodu náboženského vyznání a zrušil cenzuru tisku.

Obrozenecká literatura se vyznačuje silným protiněmeckým zaměřením a vlasteneckým cítením. Klade velký důraz na racionální vědu, proto v ní vědecká literatura zaujímá významný podíl.

8.2 Obrozenecká vědecká literatura

Obrozenecké vědecké hnutí se projevuje v osvícenských vědeckých společnostech. V Praze byla roku 1774 založena *Královská česká společnost nauk*. Její členové se zabývali hlavně společenskovědními problémy, zejména jazykovědnými a historickými. Jejich bádání mělo silný vliv na rozvoj národní literatury.

Historie

Kritické dějepisectví se snažilo rozebírat historické prameny a nezaujatě jejich obsah hodnotit. Řádový kněz *Gelacius Dobner* se zabýval rozbořem Hájkovy kroniky, kterou sám vydal, a odhalil její nevěrohodnost. Své spisy však stále píše latinsky.

Oproti tomu *František Martin Pelcl*, první profesor českého jazyka na pražské universitě, píše ke konci svého života již česky. Stejně jako Dobner se i on zasloužil o historickou vědu a svou *Novou kronikou českou* chce nahradit kroniku Hájkovu pravdivějším líčením minulosti.

Jazykověda

Zakladatelem *slavistiky*, neboli vědy studující jazyk a literaturu slovanských národů, byl Dobnerův žák **Josef Dobrovský**. Narodil se v Ďarmotech v Uhrách, studoval na gymnáziu

v Klatovech a Německém (Havlíčkově) Brodě a na pražské filosofické a teologické fakultě. Stal se načas ředitelem kněžského semináře, pak pracuje jako vychovatel v rodině hraběte Nostice.

Také on kriticky zkoumá staré české literární památky a své poznatky shrnuje do „*Dějín české řeči a literatury*.“ Sám však o budoucnosti českého jazyka silně pochybuje, všechna svá díla píše buď německy, nebo latinsky. Normu pro českou gramatiku zpracoval v „*Podrobné mluvnici české*.“ Kniha měla zásadní význam pro ustálení spisovné češtiny. Aby vyvrátil pochybnosti o méněcennosti českého jazyka v porovnání s ostatními, vytváří dvoudílný „*Německo - český slovník*.“ Za jeho ústřední slavistické dílo můžeme považovat „*Základy jazyka staroslověnského*“, přestože v ní staroslověňštinu mylně považuje za prapůvodní slovanský jazyk. (Ve skutečnost však jde jen o makedonský dialekt z okolí Soluně.) Do básnické teorie zasáhl svým výkladem „*O prozódii české*“¹ ve kterém určuje jako základ novodobé poezie *syllabotónický systém*. Ten je kombinací sylabického verše, založeného na počtu slabik a verše tónického, vycházejícího z přízvuku. Kromě toho existuje ještě časoměrný verš, který pravidelně střídá krátké a dlouhé slabiky.

K vědeckému okruhu obrozenců můžeme počítat i tzv. obránce jazyka. Nejradikálnější z nich byl **Karel Ignác Thám**, bratr známého divadelníka, autor „*Obrany jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům*.“ Stejně jako ostatní obhájí právo používání češtiny v úřadech, církvi i lidové literatuře. Tyto snahy však měly i odvrácenou stranu v podobě různých oprávců, kteří v úmyslu češtinu zdokonalit vymýšlejí nejrůznější vykonstruované neologismy jako náhradu za přejatá slova. V této oblasti neblaze proslul **Jan Václav Pohl**.

¹prozódie je nauka o stavbě verše,

8.3 Beletrie počátku obrození

Obrozenci využívají beletrii hlavně jako prostředek lidové osvěty. Centrem vydavatelských snah byla *Česká expedice*, knihkupectví a nakladatelství **Václava Matěje Krameria**. Kromě týdeníku „*Pražské noviny*“ vydává široké spektrum lidové četby – *Staročeské cestopisy*, *Trójskou kroniku*, *Ezopovy bajky* a také první český překlad *Robinsona Crusoe*.

8.4 Novočeská poezie

Snaha o povznesení české literatury na světovou úroveň se projevila nejdříve v poezii. **Václav Thám** vydává roku 1785 sborník „*Básně v řeči vázané*“, do kterého zařazuje ukázky starší české poezie, překlady cizích autorů, i novodobé pokusy současníků.

O deset let později vydává svůj almanach také **Antonín Jaroslav Puchmajer** pod jménem „*Sebrání básní a zpěvů*.“ Tentokrát do něj kromě sebe nechává více přispívat současné autory, jako byli *bratři Nejedlí*, *Šebestian Hněvkovský*, nebo *Josef Jungmann*. Almanach doplňuje překlady, bajkami a teoretickými výklady. Narozdíl od almanachu Tháмова více využívá pravidel prozodie.

8.5 Druhá obrozenecká generace

I přes ztížené podmínky způsobené vládou kancléře *Metternicha* obrozenecké hnutí dále sílí, hlavně díky přílivu další generace české inteligence.

Josef Jungmann

Obdobný význam jako Dobrovský pro začátky obrození má pro toto období **Josef Jungmann**. Narodil se v Hudlicích u Berouna v rodině chudého řemeslníka, studuje v Praze fi-

losofii, pak nastupuje na místo gymnazijního profesora v Litoměřicích. Do národního obrození zasahuje svými statěmi, např. „*Rozmlouvání o jazyku českém*.“ Vyjadřuje v nich odmítavý postoj k poněmčování škol a úřadů a také své nové pojetí národa a vlastenectví. Nepovažuje totiž za Čechy ty, kteří sice u nás žijí a vlastenecky cítí, mluví však cizím jazykem. Tím odmítá tzv. *zemské vlastenectví*.

Podobně jako Dobrovský i Jungmann pracuje na rozsáhlém slovníku, tentokrát ale pro překlad opačným směrem. Jeho pětidílný „*Slovník česko – německý*“, se stal základem dalšího rozvoje české literatury a svým významem předčil úroveň polského *Lindova slovníku*, který mu byl zpočátku vzorem.

Nezapomíná ani na výuku češtiny na školách. Sestavuje proto učebnici literatury „*Slovesnost*“, kterou doplňuje ukázkami od Jana Husa až do současnosti.

Stejně jako Dobrovský se i Jungmann pokusil o sepsání našich literárních dějin. Narodil od něj se však v „*Historii literatury české*“ nezaměřuje na starší tvorbu, naopak, považuje obrození za začátek nové epochy.

Rukopisné padělky

Růst zájmu o vlastenecké hnutí ve vzdělanějších vrstvách, jako jsou měšťané nebo šlechta, vyvolal potřebu náročnější *krásné*² literatury. Obdiv k dávným hrdinským zpěvům vedl k nálezu „*Rukopisů královédvorského a zelenohorského*.“ První našel roku 1817 univerzitní profesor **Václav Hanka** ve věži kostela ve Dvoře Králové. Byly to listy pergamenu, údajně se zlomky starých básní ze 13. století. O rok později byl do Národního muzea doručen druhý rukopis, dokonce prý z 9. století, který líčil *Libušin soud*. Václav Hanka pravděpodobně na těchto podvrzích spolupracoval s **Josefem Lindou**. Účelem rukopisů bylo patrně dokázat

vysokou kulturní úroveň našich zemí již v dávných dobách, a podpořit tak české vlastenectví.

Pochybnosti o jejich pravosti projevil **Josef Dobrovský**, tuto domněnku však definitivně potvrdil až po tzv. rukopisných bojích **T. G. Masaryk**.

František Palacký

Vedle Dobrovského a Jungmanna je dalším významným vědcem **František Palacký**, rodák z Valašska. Po studiích v Trenčíně a Bratislavě se živil jako vychovatel v šlechtických rodinách. Po příchodu do Prahy se věnuje práci historika. Na doporučení Dobrovského se zabývá genealogií³ Štenberků a jiných šlechtických rodů. Poté, co vydá staročeské kroniky pod názvem „*Starší letopisové čeští*“, pokračuje v soustavné práci na českých dějinách. Prozkoumal řadu evropských a domácích archivů, a studoval zde listinné materiály.

Své poznatky uložil do svého stěžejního díla „*Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*.“ V pěti dílech popisuje českou historii až do roku 1526, tedy nástupů Habsburků na český trůn. Dál nepokračoval proto, že by události již nemohl popisovat objektivně. Patrně pod vlivem *Rukopisů* zde dějiny mírně idealizuje, líčí je jako boj slovanských demokratických principů proti germánskému feudalismu. Za nejslavnější období tedy považuje husitství.

František Ladislav Čelakovský

Takzvanou ohlasovou poezií, napodobující a čerpající z lidové slovesnosti, se zabýval **František Ladislav Čelakovský**. Pocházel ze Strakonice, ze školy v Českých Budějovicích byl vyloučen pro četbu Husovy *Postily*. Filosofii pak dál studuje v Linci a Praze. Když se zde uchytí jako redaktor, je opět zbaven místa, tentokrát kvůli článku proti ruskému carovi. Jinak

²krásná literatura neboli beletrie

³sestavování rodokmenů

ruský národ považoval za oporu ostatních slovanských národů, proto se nejprve soustřeďuje na ruskou lidovou tvorbu. Přestože látku pro „*Ohlas písní ruských*“ čerpal z ruských bylin,⁴ některé příběhy doplňuje dle vlastních představ.

Deset let připravuje „*Ohlas písní českých*,“ kde narozdíl od ruských bohatýrských bylin převládají spíše lyrické nebo žertovné skladby, charakterizující českého sedláka. Pokusil se též o baladu – „*Toman a lesní panna*.“ Rozdíl mezi ruskou a českou poezií sám přirovnává k rozdílu mezi typickými krajinami obou zemí. Rozlehlé ruské hvozdy a mohutné řeky oproti českým drobným lesíkům, říčkám a potokům.

8.6 Obrozené divadlo

České divadlo za obrození se obtížně prosazovalo vedle divadla německého a italské opery. Obrozenci se mu však soustavně věnovali pro jeho bezprostřední vliv na diváka. V pražském divadle V *Kotcích* uvedli první českou hru roku 1771. Byl to překlad německé *Krügerovy* jednoaktové veselohry „*Kníže Honzik*.“ Později se hrálo česky v *Nosticově* – Stavovském divadle, za vydatné podpory císaře Josefa II..

Počátky obrození, divadlo Bouda

Prvním čistě českou scénou se stalo *Vlastenecké divadlo*, známé spíše jako *Bouda*. Sídlo v dřevěné budově na Václavském náměstí. Kolem *Václava Tháma* se zde shromáždilo několik autorů, kteří psali historické hry z českých dějin, dále oblíbené frašky a rytířské hry. Hojně překládali z němčiny i ze světových klasiků (Shakespeare). Sám Václav Thám byl tvůrcem vlasteneckých dramát zobrazujících události raných českých dějin. Oblíbeny lidovým obecenstvem byly hra „*Břetislav a Jitka*,“

nebo „*Vlasta a Šárka*,“ pojednávající o dívčí válce.

1. polovina 19. století

Ve dvacátých letech působí ve Stavovském divadle *Jan Nepomuk Štěpánek*. Pod jeho vedením se hrají hlavně rytířské a strašidelné příběhy, vesměs přeložené z němčiny. Jeho dobu překonala jen veselohra „*Čech a Němec*,“ kde se kromě jazykové komiky vyskytuje myšlenka tolerance mezi národy.

Dalším a dodnes hraným obrozeným dramatikem je *Václav Kliment Klicpera*, roďák z Chlumce nad Cidlinou. Byl profesorem na gymnáziu v Hradci Králové a posléze ředitelem pražského akademického gymnázia. Na obou místech rád hrával divadlo se studenty a ochotníky. Začínal vlasteneckými hrami, jako „*Blaník*,“ pak postupně přechází k veselohrám kritizujícím lidské nedostatky, lakotu, plané vlastenectví, byrokracii a hloupost, jako je tomu ve „*Veselohře na mostě*“ nebo „*Potopě světa*.“ Klicperovy komedie nepostrádají vtip a optimismus, často využívají záměny osob, například v „*Rohovínovi Čtverrohém*“ a „*Hadriánovi z Římsů*,“ což je zároveň parodie na rytířské hry. „*Ptáčník*“ líčí osud lékárníka, kterého se snaží přátelé přesvědčit, aby zanechal své záliby v lovení ptactva a věnoval se raději svému povolání. Ve svém prozaickém díle se Klicpera věnuje historickým námětům, hrdinou povídky „*Točník*“ je král *Václav IV.*

Josef Kajetán Tyl

Klicperovým žákem jako student i jako dramatik byl *Josef Kajetán Tyl*. Studoval tedy také v Hradci a v Praze. Svou uměleckou dráhu začal historickými povídkami z české minulosti. Ty však se skutečností mají málo společného, hlavní důraz Tyl klade na napínavý děj. Příkladem mohou být povídky „*Rozina Ruthardová*“ nebo „*Dekret Kutnohorský*.“

⁴ruská lidová epická píseň

Hrou z prostředí ševcovské cechovní slavnosti, „*Fidlovačka, aneb žádný hněv a žádná rvačka*“, chtěl získat i měšťany a řemeslníky pro obrozenecké hnutí. Památnou je zejména tím, že v ní poprvé zazněla píseň **Františka Škroupa** „*Kde domov můj*“, která znárodněla a stala se naší hymnou. Mezi jeho sociální hry patří „*Paličova dcera*“, vyprávějící příběh Rozárky, jejíž otec je odsouzen za žhářství, jehož se dopustil ze zoufalství a msty. Rozárka, která se pak stará o své osiřelé sourozence, se nakonec dočká odměny od bohaté tety.

Vrcholem Tylovy tvorby jsou jeho pohádkové hry, především „*Strakonický dudák*“, příběh jihočeského dudáka *Švandy*, který podlelehne vyprávění o bohaté cizině a vydá se do světa vydělat „tisíce“ českou muzikou. Tam ale propadne kouzlu slávy a nebýt *Dorotky*, jeho milé, a *Rosavy*, polednice a jeho matky, která však ztělesňuje českou přírodu, byl by na svou vlast ani nevzpomněl. I přes svůj pohádkový námět je Tylova hra stále aktuální a uváděna na současných scénách.

Pohádkový námět, který se navíc prolíná s revolučními idejemi roku 1848, se objevuje také v další báchorce o svěhlové mlynářce – „*Tvrdohlavá žena*.“

Revoluční rok 1848 Tyla inspiroval k vytvoření historických her „*Kutnohorští havíři*“, „*Jan Hus*“, „*Jan Žižka z Trocnova*“ a „*Bitva u Sudoměře*.“ Jejich hlavním smyslem ale není zachytit pravdivě minulost, spíše se snaží vyjádřit aktuální myšlenky, současné požadavky a cíle, bojuje tímto způsobem za národní demokratická práva.

rodů. Považoval je za jednotné, jednotlivé jazyky jen za dialekty. Jejich nejstarší dějiny (do roku 1000) zachytil ve „*Slovanských starožitnostech*“, kde zároveň dokázal, že i Slované patří k evropské kultuře.

Jan Kollár

Tvorbu **Jana Kollára** nejvíce ovlivnily roky studia v saské Jeně. Zažil zde nejenom o poznání větší svobodu pokrokových myšlenek než v Rakousko-Uhersku, ale potkává zde svojí životní lásku, kterou nazývá *Mína*. První sbírka sonetů jí věnovaných vyšla pod názvem „*Básně*.“ Po dvou letech ale musí *Mínu* opustit a ta se mu postupně stává víc a víc představou a symbolem vlasti, podobně jako *Dantova Beatrice*. K jeho sonetům přibývají další, a v další sbírce „*Slávy dcera*“ již *Mínu* opěvuje jako dceru bohyně *Slávy*. Skladbu rozdělil do částí nazvaných po řekách, podél kterých žili nebo žijí Slované – *Sála*, *Labe* a *Dunaj*. Další části, *Lethé* a *Acheron* věnuje přátelům a nepřátelům slovanských národů.

8.7 Národní obrození na Slovensku

Pavel Josef Šafařík

Palackého přítel a spolupracovník **Pavel Josef Šafařík** se věnoval studiu slovanských ná-

Kapitola 9

Světový a český romantismus

9.1 Vznik a hlavní rysy

Romantismus vzniká začátkem 19. století jako reakce na změny ve společnosti – feudální systém je buď svržen revolucí, jako ve Francii, nebo se mění v osvícenský absolutismus, jako u nás. Do života lidí proniká kapitalismus a s ním i nejistota. Mnoho z nich se musí přizpůsobit zcela novým podmínkám. Tam, kde se neuplatnily ideály francouzské revoluce (a to také ve Francii), roste nespokojenost obyvatel.

Není divu, že se umělci ve svých námětech vracejí do minulosti, únik z reality hledají ve starobyklých a přírodních námětech. *Také romantický hrdina je charakteristický konfliktem.* Cítí se výjimečný, nemůže však své záměry uskutečnit kvůli rozporu s okolím. Proto je to většinou vyhraněný individualista. *Dává přednost svým pocitům před rozumem,* to je znak celého romantismu, který se tak staví proti osvícenství, přestože z něj vychází. Život romantického hrdiny je ovlivněn láskou, ať už k ženě nebo vysněnému ideálu, vždy je to ale láska nešťastná. Protože se většinou autor se svým hrdinou ztotožňuje, najdeme i v životopisech romantických autorů mnoho tragických lásek.

Romantismus již jako renesance nenapodobuje klasické antické vzory, krásu hledá zcela jinde. Ideálem přestává být pravidelnost a řád, nahrazuje ho originalita a přirozenost. Rozdíl je patrný i v úpravě zahrad – anglický park

proti francouzskému. Tomu odpovídá i prostředí romantických děl – jezera, hřbitovy, zříceniny, případně exotické kraje.

9.2 Anglie

George Gordon Byron (1788 - 1824)

Předním básníkem anglického romantismu je **George Gordon Byron**. Pocházel sice ze staré aristokratické rodiny, odchází ale od ní a svojí ženy a většinu života tráví v Itálii.

Stejný osud jako on má i hrdina rozsáhlého veršovaného eposu „*Childe Haroldova pouť*“, také se rozchází se svým okolím a vydává se na cestu Evropou. Uchvacují ho přírodní scenérie, slavná historie jednotlivých zemí a její kontrast se současným stavem. Epos je rozdělen do čtyř zpěvů – o svobodě Španělska, Řecka, Anglie a Itálie.

Stejně motivy nacházíme v poemách¹ „*Korzář*“, „*Džaur*“ a „*Lara*“, odehrávajících se většinou v orientálním prostředí.

Odpor hrdinů k tradicím se stupňuje ve filosofických dramatech „*Manfred*“ a „*Kain*“, kde přerůstá až v *titanismus*.² V nedokončeném eposu „*Don Juan*“ využívá osudů hlavního hrdiny k satíře na soudobou společnost.

¹veršovaná lyricko-epická povídka, je po svém tvůrci zvaná také byronská

²odpor proti Bohu

Percy Bysshe Shelley

Titanistický názor vyjadřuje i **Percy Bysshe Shelley** v básnickém dramatu „*Odpoutaný Prométheus*.“ Přestože námět čerpá z antiky, ústřední je zde opět konflikt – mezi bohem Jupiterem a Prométheem jako lidskou touhou po dobru.

Walter Scott

Jako tvůrce romantických balad ze skotské historie začínal **Walter Scott**. Brzy ale zakládá nový žánr – historický román. Prvním román „*Waverley*“ věnuje skotskému povstání, děj „*Ivanhoe*“ situuje do doby Richarda Lvího srdce. Scott dokázal minulost oživit přesvědčivým líčením dobových zvyků a vedlejších postav, hlavní hrdina však zůstává romanticky idealizován.

9.3 Francie

Victor Hugo

Ve Francii romantismus prosazuje prozaik, básník a dramatik **Victor Hugo**. Přestože byl synem Napoleonova generála, byl vychován k nenávisti proti němu a republice. Tento názor později mění, ve svých historických dílech si ale zachovává objektivní nadhled. Hned ve svém prvním díle, dramatu „*Cromwell*“ se zabývá historií a v úvodu k němu vyjadřuje základní body romantismu.

V básnických sbírkách „*Východní zpěvy*“ a „*Zpěvy soumraku*“ oslavuje boj Řeků za svobodu a francouzskou revoluci. Místo vznešených hrdinů zde však líčí osudy prostých a chudých lidí.

Když odchází z politických důvodů do dobrovolného vyhnanství, rozhodně se neizoluje od ostatního světa. Píše zde rozsáhlý trojdílný cyklus básní „*Legenda věků*“, kde popisuje vývoj lidstva. Jeho budoucnost vidí optimisticky, hlavně ve vědě a pokroku.

Z Hugovy prozaické tvorby jsou nejznámější romány „*Chrám Matky boží v Paříži*“ a „*Bídničci*.“ První z nich popisuje život lidí kolem pařížské katedrály od králů až po žebráky. Ve výběru postav používá autor hojně protikladů. Všemi nenáviděný zvoník *Quasimodo* je ochoten se pro druhé obětovat, oproti tomu kněz *Frollo*, ačkoliv se tváří zbožně, je ve skutečnosti ničema.

Také *Bídničci* umisťuje mezi nejnižší vrstvu společnosti. Ústřední hrdina, nespravedlivě odsouzený trestanec *Jean Valjean*, se mění díky biskupovi Mirielovi v ušlechtilého člověka. Stává se ochráncem osiřelé Cosetty a poté co zbohatne, pomáhá svým jménem chudým a bojuje proti svému úhlavnímu nepříteli, vězeňskému dozorci a později policejnímu komisaři Javertovi. Smyslem tohoto díla je boj proti předsudkům a nespravedlivým společenským zákonům.

V exilu vznikli i „*Dělníci moře*“, román o rybáři Gilliatovi a jeho boji proti nespravedlnosti a proti přírodním živlům, které překonává pro záchranu parníku.

V románě „*Devadesát tři*“, psaném již po návratu z vyhnanství, se znovu vrací k francouzské revoluci, ze které si vybírá boj revolučních a konzervativních sil na venkově, ve Vendée. Hlavním dějem je konflikt mezi Gauvainem a Cimourdainem, který — přestože byl jeho vychovatelem a přítelem — získá za revoluce odlišné názory. Když Gauvain zradí republiku tím, že pomůže k útěku vůdci „bílých“ Lantenacovi, musí ho Cimourdain potrestat. Kromě toho Hugo na mnoha příkladech ukazuje, že válka si nevybírá, a že jí za obět padají i nevinní lidé. Celým příběhem totiž prolíná příběh matky, která se bez ohledu na nebezpečí vydává hledat své ztracené děti. Příběh rozhodně není podáván realisticky, je plný nečekaných zvratů a nakonec i ona matka zasáhne do běhu událostí.

Stendhal

Stendhalovi hrdinové se již nechovají čistě romanticky, svůj konflikt s okolím řeší vnějším přizpůsobením, stávají se pokrytci.

V románě *„Červený a černý“* se dřevařský syn Sorel stává bez přesvědčení knězem. Lepšího společenského postavení dosahuje podvody a intrikami s využitím milenek. V *„Kartouze parmské“* (vlastně *Kartuziánský parmský klášter*) líčí osudy italského šlechtice, který se po návratu z války nemůže vyrovnat se změnami domácích poměrů, a odchází do kláštera.

Alfred de Musset (1810 - 1857)

Své subjektivní pocity vylíčil básník *Alfred de Musset* ve svém autobiografickém románě *„Zpověď“* dítěte svého věku. Svě osudy nechá prožívat Octava, který jako celá jeho generace, nenachází v životě nic než smutek a beznaděj.

9.4 Rusko

Alexandr Sergejevič Puškin (1799 - 1837)

Ruským představitelem romantismu je *Alexandr Sergejevič Puškin*. Za svou tvorbu byl celý život pronásledován, a stála ho i život.

V prvních dílech, poemách *„Kavkazský zajatec“* a *„Čikáni“* oslavuje Byronovo téma – svobodu. Pak se ale jeho obdiv k Byronovi a jeho romantickým hrdinům ztrácí, dál je Puškin líčí spíše ironicky.

Tak je tomu v poemě *„Evžen Oněgin.“* Hlavní hrdina poznává Taťanu, ta se do něj sice zamiluje, ale Oněgin ji odmítne. Místo toho vyprovokuje žárlivost manžela její sestry Lenského a v souboji ho zabije. Když se po letech s Taťanou setká a zamiluje se do ní, ta na křivdu nezapomene a odmítne ho.

Osud karbaníka, který hledá štěstí v hazardních hrách, ale přijde o všechno, vypráví poema *„Piková dáma.“*

V historickém dramatu *„Boris Godunov“* sice Puškin líčí dávný souboj o moskevský trůn, řeší však zde aktuální politické otázky. Činy cara Petra Velikého oslavuje svou historickou poemou *Měděný jezdec.*

Michail Jurjevič Lermontov (1814 - 1841)

Básník *Michail Jurjevič Lermontov* také nebyl oblíben carským režimem a stejně jako Puškin i on byl vypovězen na Kavkaz.

Pohádku O princezně Tamaře přeměňuje v souboj dobra a zla v poemě *„Démon.“* Zlo je podle něj způsobeno bezmocností dobra, tím vysvětluje tragický osud ušlechtilých romantických hrdinů.

Oproti tomu se román *„Hrdina naší doby“* věnuje aktuálním otázkám. Hlavní hrdina Pečorin cestuje po světě, cítí se být povznesen nad ostatní. Jelikož nenachází smysl svého života, stává se „zbytečným“ člověkem. Právě problém ztracené lidské existence je společný Lermontovi i Puškinovi.

9.5 Polsko

Adam Mickiewicz (1798 - 1855)

Polský básník *Adam Mickiewicz* prožil většinu života ve vyhnanství v Rusku a emigraci v západní Evropě. Aktivně se totiž účastnil hnutí za osvobození své země, která byla tehdy rozdělena mezi Prusko, Rusko a Rakousko. Začínal jako klasicista, brzy se však přiklání k romantismu ve svých *„Baladách a romancích.“* V poemě *„Konrád Wallenrod“* se vrací do minulosti Litvy, a ukazuje její boj za svobodu proti křižákům. Do svého dramatu *„Dziady“* promítá kromě pohanských obřadů a vlastních

milostných citů hlavně víru ve spasitelské poslání národního utrpení. Epos „*Pan Tadeáš*“ situuje mezi drobné zemany v době Napoleona tažení do Polska. Ústředním dějem je příběh lásky příslušníků dvou nepřátelských rodů – narozdíl od Romea a Julie však skončí šťastně smírem.

9.6 Německo

Heinrich Heine

Představitelem hnutí *Mladé Německo* je básník **Heinrich Heine**. Snaží se bojovat proti absolutismu a měšťácké morálce. Lidovou poezií se nechává inspirovat v básnické sbírce „*Kniha písní*“, svůj kritický postoj ke společnosti vyjadřuje v „*Zimní pohádce*“.

Jakob a Wilhelm Grimmové

V této době vydávají také bratři Grimmové svůj soubor lidových německých pohádek.

9.7 Romantismus u nás

Karel Hynek Mácha (1810 - 1836)

V Čechách se romantismus projevuje hlavně v životě a díle Karla Hynka Máchy.

Narodil se v Praze na Malé Straně, po studiích na gymnáziu, právech a filosofii odchází za prací advokáta do Litoměřic. Malebná krajina kolem nich, a nejenom ta — Mácha rád cestoval po celé Evropě — se mu stává inspirací pro romantická díla.

Počátky jeho tvorby jsou zastoupeny básněmi, ve kterých kombinuje své sny a naděje s cestopisnými zážitky a výjevy z historie. Příkladem může být „*Těžkomyslnost*“ nebo „*Pouť krkonošská*“, kde jako poutník vystupuje na Sněžku a setkává se zde se zemřelými mnichy, kteří ožívají na jeden den v roce.

Historický námět najdeme i v povídce „*Křivoklad*“, která měla být původně součástí čtyřdílného souboru „*Kat*“. Objevuje zde rozpor mezi králem Václavem IV. a jeho katem. Zatímco král je se svým vysokým postavením nespokojen, kat po něm naopak touží.

Ze dvou povídek se skládají autobiografické „*Obrazy ze života mého*“. Ve „*Večeru na Bezdězu*“ líčí lyricky opět své cestovní zážitky. Druhá povídka – „*Márinka*“, má zřetelnou písňovou formu, skládá se ze zpěvů a meziher, z básně i prózy. Mácha se zde vrací ke své první, tragické lásce.

Podobně jako Puškin i on v povídce „*Cikáni*“ oslavuje svobodu, přidává zde motiv msty, stejně jako v pozdějším *Máji* zde hlavní hrdina objevuje ve svém milostném sokovi svého otce.

Máj

Nejvýznamnějším dílem je jeho dílo poslední, lyrickoepická poema „*Máj*“. Vlastní příběh je poměrně jednoduchý a je obsažen v prvním zpěvu. Vilém je svým otcem vyhnán z domu a stává se vůdcem loupežníků – „strašlivým lesů pánem“. Nevědomě se mstí svému otci za svedení své milenky Jarmily. Za tento čin je zatčen a odsouzen.

Ve vězení, kde Vilém čeká na popravu, se odehrávají další zpěvy a intermezza. Vilém přemýšlí nad smyslem lidské existence, uvažuje o naději na posmrtný život, dospívá však k závěru, že ho čeká jen „věčné nic“. Svůj tragický osud si uvědomuje v kontrastu mezi krásami okolní přírody a smrtí. Tu zastupuje sbor duchů, který přijímá Viléma mezi sebe. Nakonec Mácha splývá se svým hrdinou, což nejlépe vyjadřuje závěrečné zvolání „Hynku !, Viléme !!, Jarmilo !!!“

Máchovo dílo se zprvu nesetkalo s porozuměním kritiky. Je svými současníky odmítán pro svůj pesimismus a nedostatek vlastenectví. Jeho význam objevuje teprve jeho přítel *Karel*

Sabina. Májovci si volí jeho odkaz jako základ svého almanachu.

Kapitola 10

Realismus a naturalismus ve světové literatuře

Realistická díla se snaží o pravdivé zachycení skutečnosti. Jeho prvky se objevují v literatuře renesanční, klasicistické, osvícenecké a v dílech romantiků. Jako umělecký směr vznikl po polovině 19. století a vrcholí ve 20. století. Realismus je podporován rozvojem společnosti, kapitalismem a vědeckým pokrokem. *Kritický realismus* ukazuje na nedostatky společnosti a chce její nápravu. Vzniká sociologie.¹

Realistická díla jsou charakterizována několika znaky. Autor se snaží pravdivě zachytit smrt, hrdiny jsou obyčejní lidé, postavy mají společné i individuální rysy, charakter postav se vyvíjí, autor se neúčastní děje a velkou roli hrají popisy.

10.1 Anglie

V Anglii se realismus objevuje na počátku 18. století a má zde nejdelší tradici. Lze sem zařadit i „*Robinsona Crusoa*“ **Daniela Defoa**, nebo **Jonathana Swifta**.

Skutečný rozvoj realismu v Anglii nastává až v 19. století. Od jiných zemí se liší anglický realismus humornými prvky, pohled na skutečnost se též liší – díla vyznívají smírně.

Nejvýznamějším představitelem je **Charles Dickens**. Na jeho díla má vliv život.

¹věda o společnosti

Kritizuje v nich společnost prostřednictvím osudu malých dětí vyrůstajících bez domova, v sirotčinci. Hned jeho první román „*Kronika Pickwickova klubu*“ ho proslavil. „*Oliwer Twist*“ je příběh malého chlapce, který pracoval u rakváře od kterého utekl ke zlodějům. Krom toho napsal „*Nadějné vyhlídky*“ nebo „*David Copperfield*“, což je jeho autobiografie.

Společnosti v Anglii se vysmívá a kritizuje jí **Thackeray**. Jeho „*Kniha o snobech*“ pojednává o přetvářce a lidech, kteří předstírají, že jsou vznešení.

Na osudu ukazuje kritický oraz Anglie **Thomas Hardy**. Hlavní hrdinky jsou ženy. „*Tess D'ubervilles*“ je tragický příběh.

10.2 Francie

Ve Francii se objevuje realismus od 19. století, ale převažuje zde romantismus. Přechod tvoří *Stendhal* – *Červený a černý*.

Za zakladatele francouzského realismu se považuje **Honoré de Balsac**. První tzv. „černé romány“ (romantické, dobrodružné příběhy) píše pro peníze. Již realistický je cyklus „*Vidská komedie*“, který zahrnuje přes 120 románů. Cílem je zobrazit francouzskou společnost v polovině 19. století, kde ukazuje, jak je společnost ovládána majetkem. Jádrem cyklu

jsou romány „*Otec Goriot*“, „*Ztracené iluze*“, „*Lesk a bída kurtizána*.“

Otec Goriot je bohatým obchodníkem, který měl dvě dcery. Obě velice miloval a výhodně je provdal – jednu za šlechtice, druhou za bankéře. Dal jim veškerý majetek, ale ony nejsou rády a stydí se za něj, protože nemá peníze. Proplíná se zde příběh studenta, který přichází s iluzemi... Stará se o Goriota, ale po jeho smrti se chová tak, jak by měl – bez ohledu na ostatní lidi.

Dovrшитelem realismu ve Francii je **Gustav Flaubert**. Trpí epilepsií, ale mezi záchvaty mu zbývá čas na psaní. Narozdíl od Balzaca se nesnaží zachytit celou společnost. V jeho románech není souvislá dějová linie, jde spíš o zachycení psychologie člověka. Byl postaven před soud kvůli románu „*Paní Bovaryová*“ pro urážku mravnosti. Ema byla vychována v klášteře. Provádá se za lékaře *Bovary*, ten je hodný, čestný, ale nesplňuje její představy. Ema se snaží zaměstnat na venkově, ale poté si najde milence, upadá do dluhů a páchá sebevraždu.

Dal vzniknout novému typu historického románu, kde je snahou pravdivě vylicit minulost, ale důraz je kladen na psychologii postav. „*Salambo*“ je kněžka, sestra Hanibala, ze starého Kartága.

Napsal též román „*Citová výchova*“, kde mladík strácí iluze o společnosti a lásce.

lacích, upírech a čarodějnicích. „*Petrohradské povídky*“ poukazují na sociální nespravedlnost, chamtivost. Objevuje se zde hořký humor, satira, ironie.

Satirické komediální drama „*Revizor*“ se odehrává v malém městečku, kam přijíždí obyčejný malý úředník. Ten je považován za obávaného revizora, čehož využívá. Podvod je ale odhalen, protože do města přijíždí skutečný revizor.

Satirický román „*Mrtvé duše*“ měl mít tři části, ale zůstala pouze jedna. Drobný úředník se rozhodne získat úspěch podlézáním a podvodem. Skupuje mrtvé nevolíky, protože nebudou platit daně, po sčítání lidu mu pozemky propadnou.

Ivan Sergejevič Turkeněv

Společensko-psychologické romány píše **Ivan Sergejevič Turkeněv**. Jeho díla jsou ovlivněna životem, mají stručný a rychlý spád děje. Píše také novely a povídky, „*První láska*“, „*Jarní vody*“, „*Asja*.“

Cyklos „*Lovcovy zápisky*“ je sbírka povídek, kterou spojuje do jednoho celku vypravěč, který s přítelem prochází ruským venkovem.

Román „*Otcové a děti*“ srovnává povahové rysy mladých a starých. Nejde ale o generační spor.

10.3 Rusko

Nikolaj Vasiljev Gogol

V rusku se realismus objevuje v tvorbě oman-tiků od poloviny 19. století. Díla **Nikolaje Vasiljeva Gogola** patří k romantismu i kritickému realismu. Čistě romantické jsou jeho povídky z ukrajinské historie. „*Taras Bulka*“ pojednává o boji kozáků proti Polákům. „*Večery na dědině nedaleko Dikaňky*“ vycházejí z ústní lidové slovesnosti. Děj se odehrává ve vesnici a objevují se představy o vlkod-

Lev Nikolajevič Tolstoj

Jeden z nejslavnějších světových autorů je **Lev Nikolajevič Tolstoj**. Začíná psát, když se účastní Krymské války. Ve svých dílech vystupuje proti nevolnictví, hájí zájmy rolníků, dochází k tomu, že život každého by se měl přiblížit k životu rolníka, odmítá civilizaci. Má na něj vliv křesťanství a učení *Petra Chelčického*.

Ve sbírce „*Sevastopolské povídky*“ se vrací ke krymské válce. Zdůrazňuje zde úlohu vojáka a lidu.

Napsal trilogii autobiografických románů „*Dětství, chlapectví, jinošství*.“

Novým typem historického románu je čtyřdílná „*Vojna a mír*.“ Děj zobazuje osud ruské společnosti v době Napoleonských tažení. Domnívá se, že dějiny nedělají velké osobnosti, ale lid. Vyzvedává úlohu lidu v boji proti Napoleonovi. Je psán formou románové kroniky, nemá základní děj. Objevuje se velké množství postav, epizod a příběhů, které dohromady dávají obraz doby. Základem jsou příběhy tři postav – Andreje Bolkonského, důstojníka ruské armády, Piera Beruchova, nerozhodného zbohatlíka, a Nataši Rostovové, mladé dívky, která se pomalu mění vlivem okolí.

Dvoudílný román „*Anna Kareninová*“ je založený na osudu tří rodin. Je to kritika ruské společnosti, srovnává s *Flaubertovou Paní Bovariou*.

Fjodor Michailovič Dostojevskij

Fjodor Michailovič Dostojevskij byl pro účast v povstání odsouzen k smrti, ale trest mu byl změněn na vyhnanství na Sibiř. Pobyt ve vyhnanství ho změnil a pozornost soustřeďuje na sociální nespravedlnost a utrpení. „*Zápisky z mrtvého domu*“ je jediným jeho autobiografickým románem, vrací se zde k pobytu na Sibiři.

„*Zločin a trest*“ se odehrává v Petrohradě. Hlavní postavou je nadaný student, který kvůli nedostatku peněz zabije lichvářku. Otázka, zda měl na to právo, nebo ne, ho přivede na Sibiř, kam ho doprovází prostitutka Soňa.

„*Idiot*“ je kníže Miškin, který trpí epilepsií a duševní chorobou. Protože chce pomáhat lidem, je pokládán za „idiota.“

Román „*Bratři Karamazovi*“ vyjadřuje jeho pohled na svět. Je to příběh o velkém inkvizitorovi, odehrává se ve Španělsku. Přichází Kristus, který je jako kacíř upálen. Příběh se soustředí kolem tří synů a jednoho nevlastního. Otec je nalezen mrtev, z vraždy je ob-

viněn nejstarší syn. Ten nese trest za prostředního syna. Nevlastní syn spáchá sebevraždu. Děj není ukončen.

Anton Pavlovič Čechov

Anton Pavlovič Čechov je zakladatelem moderního lyrizovaného dramatu. Je autorem výborných humoristických a psychologických povídek. Zobrazuje uskou společnost a protestuje proti ní. Vystupují lidové postavy, postavy ze všech vrstev i zbytečných lidí.

Humoristická povídka „*Chameleon*“ pojednává o psovi, který pokousal trhovce. Policie neustále hledá majitele a mění názor. Když se zjistí, že pes patří manželce generála, pokutu platí trhovec.

V povídce „*Pavilon č. 6*“ se primář v pavilonu pro duševně choré snaží zlepšit podmínky svých svěřenců. Nakonec je považován za blázna a ocitá se mezi nimi.

V Čechovových dramatech se na dějišti téměř nic neodehrává,² chybí dramatický konflikt. Důležitější, než příběh je podtext, který má hlubší význam. Hrdinové jsou dobří, nadaní, čestní a hledají smysl života. Můžeme jmenovat „*Tři sestry*,“ „*Strýček Váňa*.“ Ozdobou statku Roněvské a jejího bratra Gajeva je „*Višňový sad*,“ který se stává majetkem kupce Lopachina. Ten chce nádherný sad zničit a rozprodat ho na parcely. Obraz kvetoucího višňového sadu a jeho zánik je symbolem ruské šlechty.

10.4 Polsko

V polsku se projevuje *pozitivismus*. Vznikají historické romány, které pravdivě zachycují minulost, vycházejí ze studia pramenů. **Henryk Sienkiewicz** píše formou románové kroniky. Trilogie „*Křižáci*“ se odehrává na přelomu 14.

²tzv. dramata nudy

a 15. století, objevuje se *Jan Žižka*. Další trilogie „*Ohněm a mečem*“ se odehrává v době obrany Polska před vpádem Tatarů. „*Quo Vadis*“ je z antického Říma.

10.5 Naturalismus

Naturalismus navazuje na kritický realismus, na jeho vznik má vliv rozvoj věd, jako sociologie či genetika. Vzniká ve Francii, autor je v pozadí, neobjevuje se v ději.

Emil Zola

Emil Zola vytvořil teorii naturalismu, zdůrazňuje vliv vědeckého prostředí a dědičnosti. První naturalistické dílo se jmenuje „*Tereza Raquinová*.“

Teorii naturalismu aplikoval na cyklus románů „*Rougon–Macquartové*“ s podtitulem „Přírodovědný a sociální dějepis jedné rodiny za 2. císařství.“ Na rodokmenu, který si vytvořil, chce ukázat vliv dědičnosti a prostředí. Vytvořil asi 20 románů.

„*Zabiják*“ je alkohol. Na jedné rodině ukazuje, jak alkohol dokáže zničit vztahy i postavení. „*Germinal*“ čerpá z dělnického prostředí. Napsal též trilogii „*Tři města*.“

Anatole France

Dalším představitelem naturalismu je básník, prozaik, esejista **Anatole France**. „*Historie našich dnů*“ zachycuje dobu kolem *Drayfusovi aféry*. „*Ostrov tučňáků*“ je alegorie a satira na francouzskou společnost.

Kapitola 11

Vývoj českého realismu 19. století

První projevy realismu jsou již v *Máchově Márince*, nebo v tvorbě *J. K. Tyla* (venkovská realistická próza). Výrazněji se objevuje až okolo poloviny 19. století. Kritický realismus vzniká jako směr v 80. letech 19. století.

Karel Havlíček Borovský

Zakladatelem realismu v české literatuře je **Karel Havlíček Borovský**. Byl to spisovatel, kritik, psal satiry, představitel *austroslavismu*.¹

Narodil se v Borové u Příbyslavi, studoval v Německém Brodě (později Havlíčkův Brod), studoval filosofii, chtěl být knězem, ale na *Šafaříkovo* doporučení jel do Ruska, odkud posílal dopisy – „*Obrazy z Rus*“ je kritika ruských poměrů.

Byl novinářem a přispíval do *Pražských novin* a *Národních novin*. Nejlepší z časopisu *Slovan* shrnul do „*Kutnohorské epistoly*.“

Byl pokrokovým literárním kritikem, odmítal „co je české, to je hezké.“ Teorii literární kritiky sepsal do spisu „*Kapitoly o kritice*.“

O jeho zatčení a deportaci do *Brixenu* napsal „*Tyrolské elegie*“

V exilu napsal velké satirické skladby „*Král Lávra*“ a „*Křest svatého Vladimíra*.“

Motiv staré irské pohádky o králi s oslíma ušima, satira na absolutismus a kritika omezenosti a hlouposti panovníka je skladba *Král*

Lávra, kde kontrastuje neustálé opakování královny dobroty a šlechetnosti s tím, že nechá popravit každého, kdo ví o jeho oslích uších.

Božena Němcová

Božena Němcová je pseudonym pro *Barboru Panklovou*. Vliv na ni měla babička, která s nimi několik let žila v Ratibořicích. Vedle *Tyla* byla zakladatelkou české realistické prózy s vesnickou tematikou. Prolíná realistické a romantické prvky. Ukazuje na

společenské rozdíly, naproti tomu venkov idealizuje. Ojevuje se u ní typ *dobrého člověka* – mravně dobrý, obětavý, příklad pro okolí. . . Záporné postavy jsou sloužící, lidé, kteří se povyšují nad svoji vrstvu.

Píše povídky metodou obrazů ze života. Nejde o příběh, ale o vykreslení prostředí a vztahů mezi lidmi. Málo děje, který je soustředěn kolem jedné postavy – „*Karla*,“ „*Divá Bára*,“ „*Dobří člověk*“ nebo „*Pan učitel*.“

Nejrealističtější dílo Němcové je „*V zámku a v podzámčí*,“ ale i zde idealizuje. Zobrazuje zde kontrast mezi zámkem (bohatí lidé) a chudými lidmi v podzámčí, kde vládne bída, hlad a nemoci.

Byla sběratelkou národní lidové slovesnosti, upravovala povídky a pohádky a sepisovala je. „*Pyšná princezna*,“ „*Princezna se zlatou hvězdou na čele*,“ „*Sůl nad zlato*,“ „*Čertův švagr*,“ . . .

¹všechny slovanské národy mají tvořit jeden národ v čele s Ruskem

11.1 Historická tematika

Historická próza má u nás dlouhou tradici, počínaje kronikou a národním obrozením. Realistické pojetí je ovlivněno *Tolstojem* a *Flaubertem*. Většina má výchovný charakter, chce ukázat současníkům slavnou minulost. Vychází se ze studia historických pramenů.

Alois Jirásek

Nejvýznamějším představitelem české historické prózy je **Alois Jirásek**. Věnuje se jak historické, tak vesnické tematice, píše prózu a drama.

Z husitského období je to trilogie „*Mezi proudy*“ – z dob počátků reformního hnutí v době vlády *Václava IV.*, Vystupuje zde řada postav, jako *Jan Hus*, *Žižka*, základem jsou ale lidové postavy. Končí vydáním *Kutnohorského dekretu 1409*.

Trilogie „*Proti všem*“ je stručnější. Zobrazuje husitské revoluční hnutí od založení Táboru až do roku 1421 – vyhnání Adamitů. Základem jsou historické postavy *Zikmund*, *Žižka*, ale důležitější jsou postavy hejtmana *Ctibora z Hvozdova*, jeho dcery *Zdeny* a kněze *Bydlinského*.

„*Bratrstvo*“ zobrazuje konec a pád husitské slávy, bratříčky na Slovensku, kteří nebojují za myšlenku, ale za hmotné zájmy.

Zachycuje pobělohorskou dobu, dobu největšího úpadku českého národa. Román „*Temno*“ dal název celému období. Odehrává se ve vrcholu rekatolizace (1723–1729), je zde vykreslena barokní kultura. Je zde zobrazeno i svatořečení *Jana Nepomuckého*.

Národní obrození Jirásek zobrazuje jako lidové hnutí. Vyzvedává úlohu obrozenců, jak šíří český jazyk a literaturu. „*F. L. Věk*“ je pětidílný román. Hlavní postavou je obrozenec *Hek*, kterého si Jirásek přejmenoval. Vystupují zde *V. Thám*, *Jungmann*, *Kramérius*.

Zikmund Winter

Zikmund Winter si všímá života lidí ve městě, nesnaží se zobrazit celou dobu, ale zaměřuje se na postavy lidí, ukazuje jakým způsobem mění doba život člověka.

„*Rakovnické obrázky*“ jsou zbeletrizované, mírně upravené, kulturně-historické obrázky, příběhy z archivu. Nemají příběh, ale snaží se zobrazit dobu ve které lidé žili.

Povídka „*Pražské obrázky*“ vykresluje též psychologii postav, ale oběhuje se určitý příběh. Většina vyznívá tragicky, ale objevuje se i humor.

„*Rozina sebranec*“ je příběh dívky, která je vychována v klášteře, zamiluje se do Itala. Ten ji ale kvůli jejímu původu nechá a ona se vdá za mnohem stašího řemeslníka, který se k ní chová jako k majetku. Ona je mu za to nevěrná. Jeho to ale dopálí a obědná si nájemného vraha, který ji zabije. Nakonec umírají všichni, jen její manžel zůstává naživu.

11.2 Vesnická tematika

V období realismu u nás převažuje vesnická tematika. Většina autorů pochází z venkova, protože je vesnice pro ně dobře známou věcí, tak o ní píší. Na venkově převažuje idealistická představa, že lidé na venkově jsou lepší. Nebo se ukazuje, že vztahy na venkově jsou ovládány majetkem.

Teréza Nováková

Teréza Nováková přikládá psychologii postav též velkou roli. Důležitější je, jak hlavní postavy vnímají prostředí. Většinu života prožila v *Litomyšli* a v *Proseči*. Z pražského prostředí čepá v díle „*Maloměstský román*“, kde zachycuje životní osudy *Boovského Zdeničky*. Později píše drobné prózy z okolí Litomyšle, v kterých zachycuje sociální problémy na venkově. „*Drobová polévka*“ (zabijačková) patří

k *dokumentárnímu realismu*.² Napsala sbírku povídek „*Úlomky žuly*.“

Mapsala několik monografických románů. „*Jan Jílek*“ byl český evangelík, který když zjistil, že jeho předkové trpěli za víru, odchází a žije mezi vystěhovalci. „*Jiří Šmatlán*“ byl tkadlec z Poličky. Celý život hledal „vopraudivou praudu.“ Zachycuje jeho přeměnu z katolíka na evangelíka a následně socialistu. „*Na Librově gruntě*“ sepišoval sedlák Libra kroniku kraje. „*Děti čistého živého*“ byla sekta. Zachycuje vznik, rozklad a zánik sekty. „*Drašar*“ byl *Josef Justin Michl*, který se narodil v Poličce, studoval v Litomyšli a v Praze na kněze, kde se seznámil s *Václavem Hankou* a *Františkem Palackým*. Chtěl se stát pokračovatelem *Jungmanna*, ale moc neuspěl. Konec života tráví sám, v opovržení, v Březínách u Poličky.

Karel Václav Rais

Karel Václav Rais je představitelem kritického realismu. Děj jeho románů se odehrává v Podkrkonoší a na Českomoravské vysočině. Byl učitelem v Trhové Kamenici a v Hlinsku, později ředitelem školy na Vinohradech. Psal historické povídky pro mládež výchovného charakteru. Nepsal povídku „*Výměnkáři*,“ kde se zabývá problematikou výměn a nabídek často jen zastírajících zisk nějakou výhodou.

Zobrazuje také člověka, který by byl příkladem. Dílo „*Zapadlí vlastenci*“ je poděkování kněžím a učitelům. Učitelský pomník Čermák odjíždí do Pasek, ale vůbec se mu tam nechce (kvůli nejistému platu). Nakonec se zamiluje do Albínky z fary, dostává svoji školu a nakonec se usadí.

„*Západ*“ pojednává o staříčkém faráři Kalousovi, který celý svůj život věnoval okolí.

„*Kalibův zločín*“ se místy blíží k naturalismu. Kaliba byl dobrák, kterému po smrti matky rozebrali majetek. Když si uvědomí, že ho jeho

žena podvádí a zneužívá ho s tchýní jenom pro peníze, zbije ji.

11.3 Městská tematika

Méně častá je v tomto období městská tematika. Autoři navazují na *Jana Nerudu*.

Jedním z mála autorů je **Ignát Hermann**, který zachycuje světlých obchodníků a drobných řemeslníků. Píše především povídky, ale i romány. „*U snědeného krámu*“ – Matin Žemla si otevře obchod, ale ten končí krachem. Upadá do rukou manželky a tchyně a proto páchá sebevraždu. Příběh je tragický, ale objevují se v něm prvky humoru.

Naturalismus

Naturalismus se oběhuje především u románů s městskou tematikou.

Karel Matěj Čapek – Chod

Karel Matěj Čapek pochází z Chodska. Aby se jeho jméno nepletlo, přidal si za jméno „Chod.“ Zpočátku píše *lokálky*,³ až později píše romány. Je představitelem naturalismu. Vybírá si hrdiny z okraje společnosti a člověk je „redukován na pudy.“ „*Kašpar Lén mstitel*,“ podle kterého byl natočen film „*Mstitel*,“ se zabývá psychologii vzniku zločinu. Dvoudílný román pojednává o pomstě Léna, který se vrací po třech letech z vojny a zjišťuje, že dcera Mařka se stala prostitutkou. . . Za vše může kupec Konopík, kterého Lén zabije. Druhá část románu se děje u soudu a končí Lénovou smrtí.

Román „*Turbína*“ pojednává o vzestupu a pádu českého podnikatele. Zasahuje zde osud, příběh se mění v tragikomickou grotesku.

²postavy a jejich jména jsou skutečné

³místní zprávy – je třeba znát důvěrně prostředí

Kapitola 12

Vývoj českého divadla a dramatu od počátku do konce 19. století

12.1 Vznik českého dramatu

Světské drama vzniklo původně z náboženských her, které se hrály o Velikonocích a o Vánocích. Nejstarší dochované české dílo je studentská hra „*Mastičkář*“, která byla vložena do náboženské hry, kdy tři Marie jdou pomazat Ježíše Krista a cestou se zastavují u kupce s vonnými mastmi. Ten se je snaží přesvědčit, že jeho mastě jsou nejlepší.

12.2 Pololidová a lidová tvorba

Pololidová tvorba – přechod mezi oficiální literaturou a lidovou slovesností, psána většinou o měšťanech, byla učena nižší šlechtě a měšťanům. Patří sem *knížky lidového čtení*, *interludia*¹ – vysmívá se sedlákům i vulgárně.

Václav František Kocmánek napsal 7 interludií a básnickou skladbu – „*Lamentatio Rusticana*“ (Nárek měšťanů) – psanou česky. Její součástí je *Selský otčenáš* tj. báseň, jejíž poslední verš v každé sloce tvoří otčenáš.

¹fraška, krátká lidová hra, má pobavit

12.3 První české divadlo – Bouda

Prvním vlasteneckým divadlem bylo divadlo **Bouda** na současném Václavském náměstí, které pořádalo pravidelná divadelní představení pro české obecnstvo. V letech 1786–1789 se tu hrály česky a německy vlastenecké hry – též osvěcenského a protifeudálního zaměření. Jako damatici zde působili **Václav Thám**, **P. Šedivý**, překladatel **Karel Ignác Thám** (z angličtiny a němčiny).

12.4 Divadlo v národním obrození

Hrálo se ve **Stavovském divadle**, vznikají kočovné divadelní společnosti, divadlo se hraje ochotnický – na hry měl vliv preromantismus.

12.5 Drama

Zakladatelem moderního dramatu je **Josef Kajetán Tyl**. Používá realistické prvky, převážují tři druhy dramatu.

Prvním typem jsou *dramatické obrazy ze života*. Náměty bere ze současného života, ukazuje vady lidského charakteru, hrdinové odkrývají nedostatky ostatních postav, konflikt

končí smírně. Patří sem „*Paní Marjánka, matka pluku*“, „*Paličova dcera*“ nebo „*Chudý kejklíř*.“

Dalším druhem jsou *dramatické báchorky*. Realistické zobrazení se prolíná s pohádkovými motivy. „*Strakonický dudák*“ – Švanda je syn lesní víly Rosavy, která mu očarovala dudy, se vydává do světa, kde chce vydělat peníze, aby si mohl vzít dorotku, ale také proto, že nejdůležitější jsou peníze. Je to slaboch – miluje Dorotku i vlast, ale snadno zradí. Teprve vlivem událostí a lásky Dorotky a Rosavy si uvědomí, že nejdůležitější je domov a láska.

Historické drama nezobrazuje vždy minulost, jde o hry politické a aktuální. Vyzvedává úlohu lidu v boji za svobodu. Můžeme zde jmenovat „*Kutnohorští havíři*“, „*Jan Hus*“, „*Jan Žižka*“ a „*Krvavé křtiny aneb Drahomíra a její synové*.“

12.6 Drama v období májovců a lumírovců

Jaroslav Vrchlický psal dramata. Náměty čerpal z antiky a z českých dějin. „*Hippodamie*“ je trilogie, která připomíná antickou hru (mluvené slovo a hudba).

12.7 Divadlo u nás po 1. světové válce

Režiséři

Jako režisér činohry pražského *Národního divadla* působí od počátku století **Jaroslav Kvapil**. Snaží se sjednotit všechny divadelní složky do jednoho celku - kontextovou scénickou hudbu, bodové osvětlení, impresionistické nepodrobné kulisy. Od herců vyžaduje tzv. *civilní* projev, bez patosu. Na scéně ND uvádí *Shakespeara, Ibsena, Čechova* a *Dyka (Krysař, Milá 7 loupežníků, Zmoudření Dona Quijota)*.

K jeho vlastním dílům patří „*Princezna Pampeliška*“ a libreto *Rusalka* pro Dvořáka.

Oproti tomu režisér *Vinohradského* a později i *Národního divadla* divadlo! **Národní Karel Hugo Hilar** prosazuje v divadelní tvorbě expresionismus. Přichází s novinkami jako bylo *otáčivé jeviště* nebo zadní projekce.

Osvobozené divadlo

Počátky *Osvobozeného divadla* spadají do roku 1925, kdy student filosofie **Jiří Frejka** spolu s přáteli z konzervatoře uvedl Molierovu frašku „*Cirkus Dandin*“, ovšem upravenou po svém, s dávkou studentské recese. Postupně uvádějí další hry, zejména futuristů a poetistů (*Apollinaire, Breton, Nezval*). O rok později pokřtil Frejka svoji amatérskou scénu na *Osvobozené divadlo* a to se stalo jednou ze sekcí *Devětsilu*.

V roce 1927 *Frejka Osvobozené divadlo* opouští a spolu s **Emilem Františkem Buriánem** zakládají divadlo *Dada*. Mezitím ale do *Osvobozeného divadla* vstupuje **Jaroslav Ježek**, který hned zpočátku zaujal svými klavírními improvizacemi.

Kromě toho sem přicházejí **Jiří Voskovec** s **Janem Werichem**, oba studenti práv na Karlově univerzitě. Než našli stálou scénu ve *Vodičkově ulici* (dnes divadlo *ABC*), vystřídali působiště v *Malostranské besedě* a v *Nuselském divadle*.

Proslavili se hned prvním představením „*Vest Pocket Revue*“. I základem dalších her je dadaistický slovní humor a písňové texty, zatím ještě proti nikomu nezaměřené. Takový je „*Ostrov Dynamit*“, „*Fata morgána*“, „*Sever proti Jihu*“ nebo „*Golem*“. Jejich režisérem byl **Jindřich Honzl**, který režíroval i všechny další hry *V+W*.

V souvislosti s hrozbou fašismu v Itálii a Německu se posléze v jejich hrách začíná objevovat politická satira. První taková hra je „*Caesar*“, jehož diktaturu prožívají hlavní hrdinové

– Římané Bulva a Papula. Diplomatické protesty vyvolalo uvedení hry „*Osel a stín*“, kde V+W opět za použití antického námětu kritizují fašistickou diktaturu. V závěru totiž použijí autentické Hitlerovy výroky. Protihitlerovská je i hra „*Svět za mřížemi*.“ Diktátor, tentokrát mexický, vystupuje i v „*Katovi a bláznovi*.“ „*Balada z hadrů*“ se inspiroval životem *Françoise Villona*. Během této hry vznikla i první forbína, kdy V+W prokládali představení krátkými výstupy. V nich vtipně a kriticky reagovali na nejaktuálnější události, čímž prokázali spoji schopnost improvizace a kontaktu s publikem. V další hře, „*Rub a líc*“, V+W coby vagabundi Krev a Mlíko bojují proti koncertu Noel. V režii Martina Friče rovněž natočili filmovou verzi – pod jménem „*Svět patří nám*.“ Ze současnosti byla i hra „*Těžká Barbora*.“ „*Pěst na oko*“ se opět vrací do historie a v několika příbězích z různých dob vyzdvihuje úlohu prostého člověka v dějinách. Všem hrám je společný charakter hlavních postav, V+W jsou vždy dva kumpáni, kteří procházejí světem, ať už současným nebo minulým, glosují jeho nedostatky a bojují za jeho lepší tvář. Nedílnou součástí her byla jejich hudební složka, písně vzniklé za spolupráce s **Jaroslavem Ježkem**, které ovlivnily další písňovou tvorbu a jsou často známější než hry, ze kterých pocházejí.

Kromě zmíněného snímku „*Svět patří nám*“ natočili V+W další filmy, jako „*Pudr a benzín*“, „*Peníze nebo život*“ a „*Hej Rup!*“ Přestože „*Hej Rup!*“ kritizuje kapitalistický režim a líčí vznik jakéhosi dělnického hnutí, nevyhýbá se ani parodii na tehdejší „budování socialismu“ v SSSR.

Vzhledem k silicím politickému tlaku bylo v listopadu 1938 divadlo uzavřeno a V+W emigrují do Francie a USA, kde se *Voskovec* živí v Hollywoodu a jako divadelní herec. Po válce se oba vrací domů, jen *Werich* však zůstává i po 1948. Pak se věnuje tvorbě pro děti – „*Finfárum*“ – a spolupráci s **Mirolavem**

Horníčkem Miroslav Horníček.

Divadlo E. F. Buriana - D 34

Po působení v divadle *Dada* zakládá roku 1933 herec, hudebník, a režisér **Emil František Burian** divadelní scénu nazvanou **D 34** podle druhé poloviny sezóny 1933–1934. Narozdíl od Osvobozeného divadla je jeho divadlo režisérské, zaměřuje se na uvádění starších i současných prozaických i básnických děl, ovšem aktualizovaných do moderní podoby. Uvádí díla *Moliera*, *Shakespeara*, *Puškina*, *Goetha*, *Klicpery*, ale i *Haškova Švejka* nebo *Nezvalova dramata*. Na motivy lidové poezie a barokních lidových her sestavuje hry „*Vojna*“ a „*První*“ a „*Druhá lidová suita*.“ V neradostné době třicátých let se tak snaží oslavovat český národ a jeho dávné kořeny.

František Langer (1888 - 1965)

Značnou část své tvorby věnuje dramatu i **František Langer**. Povoláním byl lékař, později působí jako dramaturg ve *Vinohradském divadle*. Úspěch mu přinesly jeho veselohry, první „*Periférie*“ je situována mezi zloděje žijící na pražském předměstí – v Košířích. Řeší tu problém zločinu, svědomí a trestu.

Hra nazvaná „*Velbloud uchem jehly*“ vypráví opět o životě prostých lidí na předměstí, tentokrát ale o úspěchu chudé praktické dívky.

Netradičně, jako „divadlo na divadle“ je pojatá hra „*Dvaasedmdesátka*.“ Žena odsouzená na dvacet let pro vraždu manžela zinscenuje ve věznici představení, v níž vyličí své životní osudy. Opět na periférii mezi zločince se vrací hrou „*Obrácení Ferdyše Pištory*“, kde se hlavní hrdina, kasař a pasák, vrací do normálního života.

Velké popularity dosáhla komedie „*Grandhotel Nevada*“, ve které se Langer vysmívá šarlatánství a propaguje zdravý přírodní život.

Karel Čapek (1890 - 1938)

Ve dvacátých letech se na dramatickou tvorbu zaměřuje i slavný prozaik **Karel Čapek**. Nepočítáme-li starší komedii dell'arte „*Lásky hra osudná*“, byl jeho prvním dramatickým dílem *Loupežník*. Jako protiklad k *Mahenovu Jánošíkovi*, který pomáhal ostatním, je Čapkův „*Loupežník*“ romantický hrdina, bouří se proti konvencím představovaným rodiči jeho lásky *Mimi*.

Světový ohlas vzbudila hra „*R. U. R.*“ (Rossum's Universal Robots). Varuje v ní před přetechnizovaností moderního světa. V Čapkově hře se lidstvu vymstí v okamžiku, kdy se *roboti*, které lidé vyvinuli jako své pomocníky, postaví proti nim. Lidstvo je sice vyhubeno, a roboti neznají princip výroby, autor ale vidí budoucnost v citovém vzplanutí mezi dvojicí Robotů a v nezničitelnosti podstaty života.

Spolu s bratrem **Josefem** píše alegorickou satirickou komedii „*Ze života hmyzu*.“ Dala by se přirovnat k bajce, druhy hmyzu zde totiž zastupují negativní lidské vlastnosti (motýli - přelétavost, chrobáci - hrabivost, jepice - egocentrismus, vůdce mravenců - válečtí). Vítězství dobra a povrchnost lidského snažení symbolizuje tulák, který se z pozorovatele stane účastníkem, když nakonec s výkřikem odporu „Ach, ty hmyze! Ty pitomý hmyze!“ rozdupe mravence i s vůdcem.

Společným dílem obou bratří je i „*Adam Stvořitel*.“ Přes skeptický názor, že svět není ideální, se autoři utěšují tím, že lepší se vytvořit nedá, můžeme jen napravovat chyby.

Se *Shawovým* dramatem „*Zpět k Methusalemovi*“ polemizuje Čapek ve hře „*Věc Makropulos*.“ Na rozdíl od něj tvrdí, že „šedesátiletý život je přiměřený“, pokud je prožit aktivně, že dlouhověkost je zbytečná, pokud není život čím naplnit.

Stejně jako *V+W* i Čapek reaguje svou dramatickou tvorbou na politickou situaci v Evropě. Výrazně protimilitaristická je hra „*Bílá*

nemoc.“ Ukazuje v ní státeček, na jedné straně fanatizovaný *Maršálem*, ženoucím všechny do expanzivní „vítězné války“, na druhé straně sužovaný zákeřnou *Bílou nemocí* – malomocenstvím. Doktor *Galén* vynalezne lék proti ní, hodlá jím *Maršála* uzdravit, jen když válku ukončí. Když *Maršál* nakonec souhlasí, Galén je na cestě k němu ušlapán zfanatizovaným davem.

O poznání komornější je další protiválečná hra, „*Matka*.“ Od té postupně odchází do války manžel a všichni synové. O jejich tragickém osudu se dovídá z rozhlasu a z fiktivního rozhovoru s jejich dušemi. Posledního, nejmladšího *Toniho*, chce ušetřit. Po vyslechnutí zpráv o válečných hrůžách, o bombardování škol a zabíjení dětí, mu však sama podává pušku do ruky se slovy „Jdi!“

Protiválečně zaměřené jsou i Čapkovy romány, zejména „*Válka s Mloky*.“

Josef Skupa (1892 - 1957)

Klasikem českého loutkového divadla se stal Josef Skupa, který právě v době mezi světovými válkami vytváří svou originální dvojici *Spejbla a Hurvínka*.

Kapitola 13

Generace májovců, ruchovců, lumírovců

13.1 Májovci

Májovci vydávají svůj první *almanach Máj* roku 1858. Jeho jméno odvozují od slavné *Máchovy* básně, k jehož odkazu se hlásí. Narozdíl od autorů romantismu nehledají náměty v minulosti, naopak se snaží zaměřit na současné problémy. Českou literaturu tím chtějí pozvednout na evropskou úroveň. S romantismem mají společný zájem na svébytnosti a svobodě umělecké tvorby.

Za hlavní reprezentanty této generace považujeme *Vítězslava Hálka*, *Jana Nerudu*, *Adolfa Heyduka*, *Karolínu Světlou* a *Jakuba Arbesa*.

Jan Neruda

Jan Neruda se narodil na Malé Straně, kde jeho matka sloužila v domácnosti slavného geologa *Joachima Barranda*. Ten se mu později stal inspirací pro jednu z jeho povídek. Studuje na gymnáziu spolu s *V. Hálkem*, pak na filosofii a právech. Po přechodném zaměstnání profesora nastupuje dráhu novináře a spisovatele. Od poloviny šedesátých let až do konce života působí jako redaktor v Národních listech, pro které píše své fejetony. V nich se věnuje aktuálním tématům („*1. máj 1890*“), ale i námětům z běžného života („*Kam s ním*“, „*O švestkových knedlicích*“).

Jeho prvním literárním dílem byla pesimistická básnická sbírka „*Hřbitovní kvítí*“, kde protestuje mimo jiné proti nespravedlivým majetkovým rozdílům mezi lidmi. Další sbírku „*Knihy veršů*“ rozdělil do tří částí. První je sociálně laděná (balada „*Dědova mísa*“), další obsahuje lyriku věnovanou „*Otcí, Matičce a Anně*“, ve třetí vyjadřuje vlasteneckou obavu o osud slovenského národa.

Až po dalších deseti letech vychází značně optimističtější sbírka „*Písně kosmické*.“ Ovlivněn dobovými astronomickými objevy se Neruda humornou a personifikovanou formou zamýšlí nad vztahem člověka a vesmíru. Je přesvědčen, že pomocí nezadržitelného pokroku lidstvo překoná všechny problémy, mezi které patřila i dobová situace utlačovaného českého národa.

Ke starým legendám a lidovým pověstem se vrací ve sbírce „*Balady a romance*“, ze kterých je nejznámější „*Romance o Karlu IV.*.“ Pomocí starých příběhů vyjadřuje svůj postoj k současnému světu. Inspiruje se také vlastním dětstvím, příkladem může být „*Balada dětská*.“

Zároveň vydává „*Prosté motivy*“, kde ve stylu lidové poezie popisuje krásy jednotlivých ročních období.

Poslední sbírku „*Zpěvy páteční*“, obsahující vlastenecké motivy, vydává posmrtně *Jaroslav*

Vrchlický.

Většího uznání dosáhl Neruda jako prozaik, především svými městskými povídkami. První jejich sbírkou jsou „*Arabesky*“, známější jsou „*Povídky malostranské*“. Neruda v nich čerpá ze svých vzpomínek na rodnou Malou Stranu, do tohoto idylického prostředí umisťuje typické pražské figurky a jejich životní osudy. Ty jsou někdy tragické, například povídky „*Hastrman*“ nebo „*Přivedla žebráka na mizinu*“, vyprávějící osud žebráka *Vojtáška*, kterého záměrně šířené klepy připraví o život. Jiné zase pojímá autobiograficky („*Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849 o půl jedné z poledne Rakousko nebylo rozbořeno*“) nebo v nich zachycuje lidské charaktery bez určitého děje, jako je tomu v úvodní („*Týden v tichém domě*“) a závěrečné („*Figurky*“) povídce.

I v románu „*Trhání*“ se věnuje tématu lidí z nejnižších vrstev. Obrazy ze života dělníků pracujících na stavbě železnice spojuje tragická postava *trhání Komárka*.

Nerudovu dramatickou tvorbu tvoří především situační komedie podle francouzského vzoru. Jeho díla „*Ženich z hladu*“, „*Prodaná láska*“ či pokus o tragédii „*Francesco di Rimini*“, inspirovanou *Dantovým Peklem*, však nevzbudila velký ohlas.

Vítězslav Hálek

Vůdčí osobností mezi Májovci byl **Vítězslav Hálek**, podobně jako Neruda byl členem redakce „*Národních listů*“. V počátcích své poezie se hojně inspiroval Máchou a Byronem, píše poemu „*Alfred*“ a lyrické sbírky „*V přírodě*“ a „*Večerní písně*“, ke kterým ho inspiroval jeho láska k ženě Dorotce.

Erbenovými baladami se nechal ovlivnit v „*Pohádkách z české vesnice*“. V příbězích jako „*Husar*“, či „*Dražba*“ zobrazuje radostné i smutné chvíle života venkovanů. Svůj kladný vztah ke Slovensku Hálek vyjádřil v poemě „*Děvče z Tater*“.

V próze se zabývá hlavně tzv. *vesnickými povídkami*. Jejich námětem je jsou obvykle generační vztahy, rodiče brání svým dětem žít život podle svých představ, jako je tomu v „*Muzikantské Lidušce*“ nebo v povídce „*Na statku a v chaloupce*“. Opačný problém, tedy zanedbávání starých rodičů, řeší v povídkách „*Náš dědeček*“ nebo „*Na vejminku*“. Uvádí ale i kladné příklady, například obětavého „*Poldíka Rumaře*“.

Hálkova dramata jsou převážně historická. Napsal šest veršovaných tragédií z našich i světových dějin. Patří mezi ně „*Král Vukašín*“, „*Závěš z Falkenštejna*“ a „*Král Rudolf*“, který neprošel tehdejší cenzurou.

Adolf Heyduk

K prvním básníkům almanachu *Máj* patřil **Adolf Heyduk**. Úspěchu dosáhl svou první sbírkou „*Básně*“, zvláště jejím oddílem „*Cikánské melodie*“, kde podobně jako Mácha oslavuje svobodu. Další sbírky přírodní lyriky („*Lesní kvítí*“, „*Ptačí motivy*“) jsou inspirovány jeho rodným krajem – jižními Čechami – nevzbudily větší ohlas.

Karolína Světlá

Karolína Světlá si svůj pseudonym zvolila podle rodné vsi manžela *Petra Mužáka*, svého domácího učitele. Do Podještědí situuje i děj svých vesnických povídek. V nich obvykle vystupují emancipované ženské hrdinky, například v povídkách „*Kantůrčice*“, „*Frantina*“ nebo „*Kříž u Potoka*“. Ve „*Vesnickém románu*“ se projevují autorčiny konzervativní mravní zásady, když nechá hlavního hrdinu *Antoše Jírovce* snášet žárlivou a sobeckou ženu, místo aby od ní odešel. Úvahy o víře a mravních zásadách se objevují také v povídce „*Nemodlenec*“.

Povídky z Podještědí se stávají inspirací **Elišce Krásnohorské**, která podle nich vy-

tvorila „Hubičku,“ libreto pro *Bedřicha Smetanu*.

Děj svých povídek ale umisťuje i do města, přesněji do Prahy. V povídce „Černý Petříček“ líčí staropražské prostředí svého mládí, v románě „Zvonečková královna“ se sice snaží o zachycení doby, hlavním motivem však zde je život v přepychu.

Jakub Arbes

Smíchovský rodák **Jakub Arbes** přispěl do tvorby Májovců svými romanety. Tento specifický literární druh můžeme charakterizovat jako novelu se záhadným nebo detektivním námětem, který má překvapivé rozuzlení, někdy fantastické, někdy podložené vědeckým zdůvodněním. To dokázal Arbes dobře vysvětlit, vystudoval totiž tehdejší *Vysoké učení technické*.

První romaneto vydává pod názvem „*Ďábel na skřipci*,“ brzy následují další: „*Svatý Xaverius*,“ „*Sivooký démon*,“ „*Ukřižovaná*,“ nebo „*Newtonův mozek*.“

Ve svých románech zpracovává sociální témata. Román „*Štrajchpudlíci*“ (*Stávkokazi*) líčí stávkou dělníků na Smíchově. Podobně v díle „*Kandidáti existence*“ se zabývá myšlenkou na změnění světa, jakýmsi druhem socialismu. Sociálně kritický je i román „*Mesiáš*.“

13.2 Ruchovci

Autoři soustředění kolem *almanachu Ruch*, vydaného o deset let později (1868), narozdíl od Májovců usilují o svébytnou a nezávislou českou literaturu. S tím souvisí silná orientace na české dějiny, zvláště u Svatopluka Čecha.

Svatopluk Čech (1846 - 1908)

Svatopluk Čech začíná svou tvorbu husitskými náměty, v *almanachu Ruch* otiskuje svoji první básně „*Husita na Baltu*.“ Tento

námět dále uplatňuje v básnických skladbách „*Adamité*“ a „*Žižka*,“ a v dramatu „*Roháč na Sioně*.“ Postupně se od historie dostává k současným mezinárodním otázkám, řeší je v eposech „*Evropa*“ a „*Slavie*.“

Svůj vztah k rodnému českému venkovu Čech vyjádřil v básni „*Ve stínu lípy*“ a v poemě „*Lešetínský kovář*.“ První představuje soubor veselých i vážných příběhů, které si vyprávějí vesničané při posezení pod starou lipou, druhá příběh kováře, který brání svůj majetek proti Němcům (proto byla tato báseň cenzurována).

Satiře se věnuje jak v poezii, v komickém eposu „*Hannuman*“ přirovnává lidskou společnost k opičímu království, tak v próze, svými romány o panu *Broučkovi*. Jeho „*Pravý výlet pana Broučka do Měsíce*“ a „*Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do 15. století*“ mu dávají příležitost kriticky zobrazit přizemnost a zbabělost pražského měšťáka, která zvláště vyniká v porovnání s vlastenectvím husitských bojovníků.

Eliška Krásnohorská

Eliška Krásnohorská se zabývala tvorbou libret ke Smetanovým operám. Na motivy Světlé píše „*Hubičku*,“ dále pak „*Tajemství*“ a „*Čertovu stěnu*.“ Kromě toho se věnuje přírodní lyrice, dívčím románům a překladům evropských romantiků – *Puškina*, *Mickiewitze* a *Byrona*.

13.3 Lumírovci

Lumírovci navazují na Májovce ve své snaze o světový význam české poezie. Usilují také o její originalitu a tvůrčí svobodu, odsuzují průměrnost soudobých měšťanských uměleckých žánrů. Jméno je odvozeno od časopisu *Lumír* (veden J. V. Sládkem). Mezi Lumírovce můžeme zařadit *Josefa Václava Sládky*, *Jaroslava Vrchlického* a *Julia Zeyera*.

Josef Václav Sládek

Josef Václav Sládek se narodil ve Zbiroze jako syn zednického mistra. Za studiem přírodních věd odjíždí do Ameriky, kde si musí těžce vydělávat na živobytí, pracuje např. na stavbě železnice. Po návratu domů působí určitou dobu v *Národních listech*, účastní se i tvorby almanachu *Ruch*, nakonec se stává redaktorem časopisu *Lumír*.

Jeho první básnická sbírka „*Básně*“ sice obsahuje intimní lyriku, ale narozdíl od prvotin Nerudy je mnohem optimističtější. Sládek totiž svůj osud konfrontuje s ostatním národem. Také sem promítá své zážitky z pobytu v Americe.

Také druhá sbírka „*Jiskry na moři*“ kombinuje intimní lyriku (stesk nad smrtí své ženy) s vlasteneckými a politickými básněmi. Přitom se inspiruje lidovou poezií, podobně jako V. Hálek v *Pohádkách z naší vesnice*.

V dalších sbírkách „*Světlou stopou*“, „*Na prahu ráje*“, „*Ze života*“ a „*Sluncem a stínem*“ se dále vytrácí intimní lyrika a nahrazuje ji stále víc zájem o společenské otázky. Jsou také o poznání optimističtější, Sládek totiž našel štěstí ve svém druhém manželství. Také původně jednoduchý a přístupný jazykový styl se mění v náročnější podle vzoru Vrchlického.

To ale neplatí o Sládkově tvorbě pro děti, kterou píše stále formou jim přístupnou. Jeho díla „*Zlatý máj*“, „*Skřivánčí písně*“ a „*Zvony a zvonky*“ se snaží děti zaujmout svým objevným pohledem na svět.

Neutěšená politická situace v osmdesátých letech ho vede k námětům z lidové poezie. V selském lidu, jeho práci a lásce k rodné zemi vidí šanci pro národ. Proto vznikají „*Selské písně a české znělky*“. Sedláka považuje za ztělesnění české národní povahy, obdivuje se jeho svobodě a nezávislosti.

Ve stejném duchu pokračuje sbírkami „*Starosvětské písničky*“ a „*Písně smuteční*“, kde se inspiroval lidovými pohřebními písněmi. Silně

vlastenecké jsou „*České písně*“, kterými brání národní svobodu i jazyk.

Poslední soubory reflexivní lyriky „*V zimním slunci*“ a „*Za soumraku*“ píše již pod vlivem nemoci, zamýšlí se v nich nad svým životem.

Jaroslav Vrchlický

Jaroslav Vrchlický pocházel z Loun, studuje na gymnáziu v Klatovech a v Praze na Karlově universitě. Přehled o evropské kultuře získal následnými cestami po Evropě, během kterých pracuje i jako vychovatel v šlechtických rodinách.

Do literatury vstupuje svou sbírkou milostné lyriky „*Z hlubin*“. I další jeho sbírky z počátků tvorby jsou plné radosti ze života, oslavy mládí a lásky – „*Eklogy a písně*“, „*Poutí k Eldorádu*“.

Pak ale přichází do jeho tvorby krize. Cítí se unaven životem a také jeho rodinný život se hroutí. Odráží se to v pesimistických básnických sbírkách „*Hořká jádra*“, „*Okna v bouři*“, nebo „*Zaváté stopy*“. Nakonec se však ve své lyrické poezii opět vrací k optimistickému pohledu na svět, ve sbírce „*Strom života*“ oslavuje přírodu a věčný koloběh života.

Podle vzoru *Hugovy Legendy věků* píše epický cyklus o historii lidstva „*Zlomky epopje*“. Narozdíl od ní se nesnaží o úplnost, ani o chronologickou souslednost, jsou to skutečně jen zlomky dějin. Dějiny také jednoznačně nehodnotí, spíše se jimi inspiruje. Přestože věří ve šťastnou budoucnost lidstva, nevyhýbá se kritice současnosti, kterou přirovnává k historickým příkladům. Podobné téma zpracovává také v epické skladbě „*Bozi a lidé*“. V „*Selských baladách*“ se věnuje protišlechtickým povstáním a oslavuje selské vůdce, například v „*Baladě o Janu Kozinovi*“.

Velkého úspěchu dosáhl Vrchlický jako dramatik. Platí to hlavně o jeho veselohrách, z nichž se dosud hraje „*Noc na Karlštejně*“. Zápletka této hry je daná zákazem pobytu žen

na hradě Karla IV. a jeho pochopitelným nedodržováním. Králova manželka totiž jeho zákaz poruší. Jeho historické tragédie čerpají z našich dějin – „*Drahomíra*“, „*Bratři a Knížata*“ tvoří trilogii. Další trilogii „*Hippodamie*“ věnoval antickému námětu. Skládá se z částí *Námluvy Pelopovy*, *Smír Tantalův* a *Smrt Hippodamie*. Zdeněk Fibich ji svou scénickou hudbou upravil na melodram.

Vrchlický se také zabýval překlady světové poezie i prózy. Českým čtenářům přiblížil mimo jiné *Shakespearu*, *Andersena*, *Byrona* nebo *Goethu*.

Julius Zeyer

Julia Zeyera můžeme zařadit mezi novoromantiky, hlavně díky jeho zálibě v našich i cizích dějinách, mýtech a pověstech. Narodil se v zámožné pražské německo-francouzské rodině. Po neúspěšných studiích se věnuje jen literatuře. Cestuje po cizích zemích, v Rusku je šlechtickým vychovatelem.

Ze staročeských pověstí vychází sbírka epických básní „*Vyšehrad*“. Evropskými rytířskými bájemi, hlavně francouzskými, se zabývá v „*Románě o věrném přátelství Amise a Amila*“ a v „*Karolinské epopeji*“.

Vrcholem Zeyerovy prozaické tvorby jsou romány „*Jan Maria Plojhar*“ a „*Dům u tonoucí hvězdy*“. V obou líčí osudy krajanů, kteří utíkají před společností do evropských velkoměst. Ve „*Třech legendách o krucifixu*“ líčí příběhy třech ukřižovaných.

Ve stejné době jako Vrchlický se i Julius Zeyer pouští do dramatické tvorby. Také jeho dramatická díla vycházejí z českého dávnověku. Příkladem je „*Libušin hněv*“ nebo „*Neklan*“. Větší ohlas vzbudila jeho romantická scénická pohádka „*Radúz a Mahulena*“. Je situována do bájně slovenské krajiny a doprovázená hudbou Josefa Suka.

Kapitola 14

Reakce básníků na myšlenkovou, společenskou a politickou krizi konce 19. a počátku 20. století

Konec 19. století je doba velice rozporuplná. Rozvíjí se věda, technika, mění se společnost. Oběhují se představy o krásném životě, ale i nálady katastrofismu a anarchismu. Propukají války a oběhují se rozpory ve společnosti a krize myšlení.

Na myšlení lidí měly vliv názory filozofů. **Henry Bergson** zastával názor, že svět je jen představa a umění zachycuje proces snění. **Arthur Schopenhauer** měl na svět pesimistický pohled. Dějiny nemejí žádný smysl, člověk je od přírody zlý, chová se pudově a svět spěje ke katastrofě. **Friedrich Nietzsche** — učení od nadčlověku, který může žít mimo zákon.

Umělci mají pocit, že nejsou společností pochopeni, bouří se proti ní a proti dosavadní kultuře. Buď tvrdí, že umění je ovlivněné politikou, nebo se od reality odvrací úplně. Vzniká *lartpourlartismus* tj. „umění pro umění.“ Vznikají moderní umělecké směry, viz. tabulku 14.1.

MODERNÍ UMĚLECKÉ SMĚRY POČÁTKU 20. STOLETÍ

impresionismus vznik v 70. letech, název mu dal obraz *Cloude Moneta Imprese* (východ slunce)

symbolismus autoři se snaží vyjádřit vztah ke skutečnosti prostřednictvím symbolů, pod každou skutečností je skrytý význam, který se snažíme rozeznat, používá se volný verš, hudebnost verše

dekadence „úpadek,“ vychází ze symbolismu, liší se tématicky – smutek, marnost, smrt.

expresionismus city, vztah ke světu, emoce, ostré a křiklavé barvy

secese „odchod,“ umělci opouštějí akademickou půdu, chtějí se přiblížit k životu; inspirované přírodou; barva bílá, zelená, fialová

Tabulka 14.1: Moderní umělecké směry na počátku 20. století

14.1 Předchůdci moderního umění

Svým dílem předznamenal vznik moderních uměleckých směrů. Zakladatelem detektivky a moderní hororové literatury je spisovatel **Edgar Allan Poe**. Je také autorem „*Filozofie básnické skladby*“, kde tvrdí, že autor si stanoví, čeho chce dosáhnout, co chce vsugerovat – myšlenky, nálady, pak si stanoví téma a čím toho chce dosáhnout. „*Havran*“ je smutná, děsivá báseň. Tématem je smrt mladé dívky, havran představuje symbol smrti a opakuje refrén.

ním životem. Také jeho rozsáhlá sbírka „*Květy zla*“ vzbudila velké pohoršení. Podle vlastních slov se snaží najít krásu tam, kde ji ostatní básníci nehledali („vytěžit krásu ze zla“). Témata svých básní čerpá z prostředí bída, chudiny, odpudivých jevů, jako třeba v básni o koňské mršině. Řeší v nich poslání umění a umělce, inspirované také svým ambivalentním postojem k ženám, které ho přitahují a zároveň odpuzují. U nás známe tuto sbírku v překladu *J. Vrchlického*.

Kromě poezie se také zabývá kritikou a překlady, např. *E. A. Poea*, který v mnohém symbolismus ovlivnil.

14.2 Symbolismus

Symbolismus je jedním z uměleckých směrů tzv. *literární moderny*, který vzniká nejprve ve Francii v poslední čtvrtině 19. století. Je reakcí na tehdejší realismus a naturalismus. Obraz skutečnosti se snaží podat prostřednictvím přenášení významu z jedné věci na druhou – použitím symbolů. Ty, jako konkrétní předměty, často vyjadřují určitý abstraktní pojem. S tím souvisí velký rozvoj básnické obraznosti – náladu a dojem vyvolávají u čtenáře jednotlivá slova a jejich souzvuk (hudebnost poezie). Symbolismus nerespektuje konvence a hranice literárních žánrů – do poezie přináší např. volný verš. Jeho představiteli ve Francii je trojice tzv. prokletých básníků.

Paul Verlaine

Na „*Baudelaira*“ zpočátku navázal mladší **Paul Verlaine** sbírkami „*Saturnské básně*“ a „*Galantní slavnosti*“. Pak se ale v jeho tvorbě objevují básně na rozdíl od Baudelaira mnohem více osobité, náladové a spontánní. Ke sbírkám jako „*Písně beze slov*“ ho inspirovalo přátelství s *Rimbaudem*, se kterým sdílel život bohéma a tuláka. Když ho jednou v opilosti postřelí, ve vězení pak píše náboženskou sbírku „*Moudrost*“, kde se obrací k pokání a víře.

Jean Arthur Rimbaud

Ještě spontánnějším básníkem byl **Jean Arthur Rimbaud**. Své představy o novém světě, bez konvenčnosti, ukládá do sbírky básní v próze i ve verších „*Iluminace*“. Proslulá je jeho báseň „*Opilý koráb*“, kde sebe jako básník přirovnává k lodi zmítané bouří, jako metaforou poezie.

Veškeré své dílo vytvořil do 20. roku života, pak vede dobrodružný život vojáka a tuláka po Evropě i Africe.

Prokletí básníci

Prokletí básníci jsou skupinka autorů, kteří byli ve své době nepochopeni společností a bouří se proti ní dílem i způsobem života.

Charles Baudelaire

Prvním z nich byl **Charles Baudelaire**. Ten, jako všichni tři, žil bohémským a provokativ-

14.3 Impresionismus

Impresionismus vzniká opět ve Francii, nejprve jako směr malířský. Snaží se vyvolat v divákovi nebo čtenáři bezprostřední dojem okamžiku. K tomu impresionističtí malíři (*Monet, Degas, Renoir, Van Gogh*, sochař *Rodin*) bohatě využili kompozice světla a barev.

Fráňa Šrámek (1877 - 1952)

Literární impresionismus se uplatňuje především v poezii, u nás v díle **Fráňy Šrámka**. Ten je ale zpočátku ovlivněn symbolismem a anarchismem, ve sbírkách *„Života bído, přece tě mám rád“* a *„Modrý a rudý“* vyjadřuje svůj protimilitaristický a protirakouský postoj (za ten byl na vojně o rok déle). Ve vzpomínkových sbírkách *„Básně“* a *„Nové básně“* se vrací do rodného kraje (Sobotka), opět k antimilitarismu se vrací ve sbírce *„Ještě zní.“*

Do impresionismu můžeme zařadit Šrámkovu lyrickou sbírku *„Splav“*, kde spojuje pohanské přírodní mýty s tématem milostného vztahu. Podobný námět mají i romány *„Křižovatky“* (skeptické), *„Tělo“* (vliv války na lásku a krize jen tělesné orientace) a *„Stříbrný vítr“*, s postavou studenta Jana Ratkina který svůj rozpor s pokryteckými společenskými konvencemi překonává díky „stříbrnému větru“ – věčné síly mládí.

Impresionismus se objevuje i ve Šrámkových dramatech. Ve hře *„Léto“* oslavuje mládou lásku jako protiklad strojeným měšťáckým mravům. Konflikt mládí a stáří se objevuje i v jeho poválečných dílech (*„Měsíc nad řekou“*).

14.4 Dadaismus

Jedním ze zakladatelů dadaismu byl za 1. světové války Rumun **Tristan Tzara**. Hnutí dada vzniklo ve Švýcarsku jako protest proti všem dosud uznávaným hodnotám. Principem

byla náhodná „výroba“ uměleckých děl např. z ústřížku novin, řazením jednotlivých slov bez logického smyslu. Následovníkem je pak *surrealismus*.

14.5 Futurismus

Futurismus vzniká na začátku 20. století jako součást anarchistického odporu proti dosavadním normám. Obdivuje techniku a civilizaci a chce i umění odpovídat budoucímu průmyslovému věku. Chce „osvobodit slova“ zrušením interpunkce a využívá zvukomalbu k vyjádření zvuků strojů, letadel... Iniciátorem futurismu byl Ital **Filippo Tommaso Marinetti** svým Manifestem futurismu.

14.6 Česká moderna

Mimo jiné jako výraz odporu proti vládnoucím *Mladočechům* byl roku 1895 vydán *Manifest České moderny*. Jako kritici se pod ním podepsali F. X. Šalda a F. V. Krejčí, jako prozaici V. Mrštík a J. K. Šlejhar a z básníků J. S. Machar, A. Sova a O. Březina. Těmto mladým umělcům je ale společný jen nesouhlas s dosavadním uměním, kvůli různým cílům se rozpadá.

Josef Svatopluk Machar

Iniciátorem manifestu byl **Josef Svatopluk Machar**. Pocházel z Kolína, studoval filosofii v Praze. Pracoval jako úředník ve Vídni a po válce jako generální armádní inspektor.

Hned ve své prvotině, trojdílném *„Confiteoru I—III“* (*Confiteor, Bez názvu, Třetí kniha lyriky*) vyjadřuje své pojetí poezie jako osobní zповěď básníka, tím odmítá službu vlasteneckým a nadosobním ideálům. Svou poezii se rovněž snaží psát hovorovým jazykem, jednoduše a bez patosu.

Milostné zklamání mu bylo podnětem k vytvoření pesimistických „Čtyř knih sonetů.“ V nich tradiční pojetí sonetu jako milostné lyriky rozšiřuje o vyjádření svého zklamání nad moderní civilizací a pocitů zbytečnosti života.

Sbírka politických básní „*Tristium Vindobona*“ (žalozpěvy z Vídně) není vlastenecká, na obrozenecký boj se dívá s věčnou skepsí.

V souboru povídek „*Zde by měly kvést růže*“ vypráví Machar několik příběhů žen a dívek. Líčí jejich zoufalství vyplývajícího z jejich nerovného postavení ve společnosti, kdy jejich romantické ideály obvykle končí v nerovném manželství.

Podobně veršovaný román „*Magdaléna*“ od-
suzuje nejen prostitutku, ale i okolní pokryteckou společnost. Společenskou satirou jsou i „*Boží bojovníci*.“

Stejně jako Hugo nebo Vrchlický i Machar se rozhodl zpracovat dějiny lidstva v cyklu nazvaném „*Svědění věků*.“ V něm si všímá vývoje společenské morálky a náboženství od antiky až po současnost. Mezi silnými osobnostmi minulosti hledá autor ztělesnění svého ideálu. Začíná zamyšlením nad možností zneužití náboženství v antické Golgatě. Antický námět najdeme i ve sbírkách „*V záři helénské slunce*“ a „*Jed z Judey*,“ kde Machar vyslovil názor, že křesťanství přineslo do optimistického pohanského náboženství jen odříkání. Další sbírky věnuje středověku („*Barbaři*“), renesanci („*Pohanské plameny*“) i francouzské revoluci („*Roky za století*“).

Antonín Sova (1864 - 1928)

Mezi impresionisty můžeme zařadit jihočeského básníka z Pacova **Antonína Sovu**. Po právnických studiích v Praze se nakonec stal úředníkem pražské Městské knihovny. Jeho samotářský život jen prohlubovalo částečné ochrnutí.

Atmosféru svého rodného kraje zachytil v intimních sbírkách „*Květy intimních nálad*“

a „*Z mého kraje*.“ Spíše než o přesnost popisu se tu snaží o vystižení nálady a dojmu z krajiny. Ve druhé sbírce se navíc zamýšlí nad její husitskou minulostí.

Od impresionistických krajinných námětů se Sova obrací k vyjádření zklamání moderního člověka a úsilí o nápravu měšťácké společnosti. Vypovídají o tom sbírky „*Soucítí a vzdor*“ a „*Zlomená duše*,“ ve které částečně autobiograficky líčí etapy ze života člověka formou sedmi monologů.

Stejná snaha o vytvoření harmonické společnosti, doplněná symbolickými vizemi se objevuje ve sbírkách „*Vybouřené smutky*,“ „*Údolí nového království*“ a „*Dobrodružství odvahy*.“ Objevuje se tu obraz poutníka, vyhnaného okolím na „horu snů“ a hledajícího cestu zpět k lidem.

Sbírku „*Zpěvy domova*“ psal Sova za války, proto se tu objevuje motiv lásky k domovu a národním tradicím, zejména husitství na venkově.

Ve svých posledních sbírkách se znovu vrací k rodnému kraji – „*Básníkovo jaro*,“ „*Drsná láska*.“

Lyrická je i Sovova próza, píše zejména psychologické romány. „*Ivův román*“ je portrétem samotářského studenta, „*Pankrác Budecius, kantor*“ je o těžce zkoušeném venkovském muzikantu a učiteli.

Otokar Březina

Nejvýraznějším českým symbolistou je **Otokar Březina**. Přestože působil jako venkovský učitel, dosáhl značného filosofického a jazykového vzdělání a publikoval v předních časopisech (*Rozhledy*, *Moderní Revue*).

Na své smutné dětství a mládí v chudých poměrech vzpomíná v první sbírce „*Tajemné dálky*.“ Jeho pesimistická samota je způsobená smrtí obou rodičů.

Ve sbírce „*Svítání na západě*,“ kde je západ symbolem smrti, Březina tvrdí, že pocho-

pení smyslu života je možné až po vysvobození z jeho strastí – smrti.

Nejabstraktnější jeho sbírkou jsou „*Větry od pólů*“, snaží se zde oprostít od hmotného světa a hledá odpověď na otázku, kdo vlastně ovládá svět. Nachází smysl života v soucitu s lidmi, v lásce, ale zároveň v bolesti.

Poslední dvě symbolické sbírky, „*Stavitelé chrámu*“ a „*Ruce*“, vyjadřují úsilí umělců, básníků, kteří staví „dokonalejší chrám světa.“ Kromě toho se tu objevuje představa spojení každého člověka neviditelnými pouty s vesmírem a jeho řádem.

Březinovu tvorbu uzavírají knihy náboženských a filosofických esejů „*Hudba pramenů*“ a nedokončené „*Skryté dějiny*.“

14.7 Generace buřičů

Viktor Dyk

S označením „buřiči“ se poprvé setkáváme u Viktora Dyka, spisovatele, novináře, ale i politika. Svě ideje protispolečenské vzpoury uplatňuje ve všech literárních žánrech.

Začíná básnickými sbírkami „*A porta inferi*“, „*Síla života*“ a „*Marnosti*“ s vlivy symbolismu a dekadence.

Svůj postoj definuje v knize „*Buřiči a smíření*“, na postavách tří zločinců, ukázkou báseň „*Milá sedmi loupežníků*“, o dívce, která se ze msty za zabití přítele zbaví svých druhů.

Satirou na politiku i národní charakter jsou sbírky „*Satiry a sarkasmy*“ a „*Pohádky naší vesnice*“ (báseň *Smutná píseň vesnického šprýmaře*). Oslavou lidské objevitelské touhy je epická skladba „*Giuseppe Moro*.“ Za války se Dyka zmocňuje obava o budoucnost národa – ve sbírkách „*Anebo*“ a „*Okno*.“ Jeho posledním dílem je „*Devátá vlna*“, sbírka intimní a meditativní poezie.

Bouřlivý politický vývoj roku 1897 se Dyk pokusil zachytit v nedokončeném cyklu „*Akta působnosti Čertova kopyta*.“ Z jeho povídek

je známý „*Krysař*“, variace na středověký námet. Předlohu, pověst o krysaři v Hameln, tu doplnil ještě o milostný motiv.

Dykova dramata mají rysy romantismu a symbolismu, stejně jako ve svých prozaických a básnických dílech zde řeší konflikt snu a skutečnosti. Děj „*Revoluční trilogie*“ se odehrává za *Velké francouzské revoluce*, Cervantesův námet zpracovává ve hře „*Zmoudření Dona Quijota*“, kde bere hrdinovo závěrečné prohlédnutí za ztrátu smyslu života.

Karel Hlaváček

Mezi buřiče patří také **Karel Hlaváček**. Můžeme ho také zařadit do symbolismu a dekadence. Dekadentní jsou jeho sbírky „*Pozdě k ránu*“ a „*Mstivá Kantiléna*.“ Svě výtvarné nadání uplatnil při ilustrování svých vlastních děl. Posmrtně byly vydány „*Žalmy*“, básně s myšlenkou blízké smrti a náboženskými tématy.

Karel Toman

Dalším autorem symbolismu a dekadence je básník **Karel Toman**, redaktor *Národních listů*, knihovník a cestovatel. Do těchto směrů se zařadil už prvotinou „*Pohádky krve*.“

Milostnou lyriku obsahují sbírky „*Torzo života*“ a „*Melancholická pouť*.“ Ve sbírkách „*Sluneční hodiny*“ a „*Verše rodinné a jiné*“ je patrný básníkův vývoj od individualismu k širší realitě, obdivu k přírodě a solidaritě s chudými. K vytvoření cyklu dvanácti básní „*Měsíce*“ ho inspirovaly lidové tradice. V závěrečných sbírkách „*Hlas ticha*“ a „*Stoletý kalendář*“ se opět ztotožňuje s tuláky a chudými, které chápe jako symbol svobody.

František Gellner

Provokativní je i protispolečenský postoj **Františka Gellnera**. Ironický výsměch a kritika maloměstství je patrná už z názvů sbí-

rek „*Po nás ať přijde potopa!*“ a „*Radosti života*.“ V posmrtně (padl ve válce) vydané sbírce „*Nové verše*“ je vidět určité zklidnění, ironie přechází ve smutek.

Gellner se pokusil i o prózu, román „*Potulný národ*“ umístil do bohémského prostředí Paříže.

Stanislav Kostka Neumann

Stanislav Kostka Neumann začínal jako anarchista, byl jako jeden z členů *Omladiny*¹ zatčen a uvězněn. Přispíval do časopisů *Moderní revue*, *Nového kultu* a vydává vlastní *Anarchistickou revue*. Vstoupil také do spolku *Devětsil*.

Anarchistické jsou i jeho první sbírky – „*Jsem apoštol nového žití*“, „*Satanova sláva mezi námi*“, „*Apostrofy hrdé a vášnivé*“ nebo „*Sen o zástupu zoufajících*“, kde se utiskovaný lid marně snaží najít Boha, a tak se nakonec obrací k Satanovi. Během svého pobytu na venkově, u Brna, vydává působivou sbírku přírodní a milostné lyriky „*Kniha lesů, vod a strání*“, kde vyjadřuje své okouzlení být součástí přírodního dění. Oproti tomu „*Nové zpěvy*“ jsou oslavou technického pokroku, velkoměsta a tvůrčí práce.

Od proletářské poezie (viz str. 49) postupně přechází k odporu proti německé okupaci sbírkami „*Srdce a mračna*“, „*Sonáta horizontálního života*“, „*Bezedný rok*“ a „*Zamořená léta*.“

Petr Bezruč

Těžko zařaditelný autor **Petr Bezruč** má nejen časově, ale i svou společenskou kritikou, blízko k buřičům. Pocházel z Opavy z rodiny profesora a národního buditele, po gymnáziu a nedokončených studiích na právech pracuje jako poštovní úředník.

Počátečním podnětem k psaní poezie byla jeho milostné a zdravotní krize. Zpočátku své básně anonymně posílá do časopisu *Čas* a jejich menší soubor vyšel pod názvem *Slezské číslo*. Podstatně rozšířené byly pak vydány ve sbírce „*Slezské písně*.“ Balady v ní obsažené můžeme rozdělit na intimní, sociální a národnostní.

Ve spíše symbolických intimních baladách se inspiruje vlastním osudem a osamělostí („*Červený květ*“) a touhou po rodinném štěstí („*Jen jednou*“).

V sociálních baladách se Bezruč cítí být věstcem, bardem slezského lidu a jeho vůdcem proti utlačovatelům. Právě proto, že své básně vydával anonymně, mohl si dovolit nepřátele konkrétně jmenovat a děj balad umístit do skutečných míst. Sociální problémy dokáže vyjádřit rychlým a dramatickým dějem balady – konkrétním tragickým osudem („*Maryčka Magdonova*“, „*Kantor Halfar*“, „*Markýz Géro*“, „*Bernard Žár*“). Silného dojmu dosahuje kontrasty, opakováním, dramatickými dialogy a použitím nářečních výrazů. Balady *Maryčka Magdonova* a *Markýz Géro* též zhudebnil *Leoš Janáček*.

Netradiční je i Bezručův pohled na vlastenectví v národnostních baladách („*Den Palackého*“), nesouhlasí s oficiální českou politikou, která podle něj na lid zapomíná.

Jedna z mála Bezručových samostatných básní je „*Stužkonoska modrá*.“ Celoživotní hledání vzácné měry symbolizuje básníkův smutný život.

¹hnutí za nezávislost na Rakousko-Uhersku

Kapitola 15

Moderní umělecké směry a poezie mezi dvěma světovými válkami

V reakci na 1. světovou válku a situaci po ní vzniká v tomto období mnoho uměleckých směrů.

MODERNÍ UMĚLECKÉ SMĚRY VZNIKAJÍCÍ MEZI VÁLKAMI

fauvismus výtvarný směr, vrcholí na počátku 20. století, vznik ve Francii, ostrá barevnost, barva v rozpou se skutečností, jde o vyjádření tvůrce

futurismus umělecký směr ve všech druzích umění, vnika na počátku 20. století, reakce na dosavadní umění a společnost, obdiv k budoucnosti, technice, civilizaci, umění vyjadřuje pohyb a dynamiku, v malířství se obraz rozkládá na pohybové fáze, v literatuře se experimentuje, odmítá intrpunkci, velká a malá písmena, dosavadní větnou stavbu

kubismus výtvarný směr počátku 20. století, převádění tvarů na geometrické tvary, základním tvarem krychle, snaha zobazit předmět ze všech pohledů, cílem je proniknout pod povrch věcí, literatura rozloží slohové reality na slova, slova se opět znovu skládají

dadaismus z francouzštiny, dětský výraz, *Tristan Tzara*, vznikl jako reakce na 1. světovou válku, výrazný odpor proti válce kultury, válka i svět je absurdní, proto musí být i umění absurdní, poezie ruší pravidla skladby, princip náhod, náhodné skládání slov

surrealismus vznik ve 20. letech ve Francii, nadrealismus, vychází z učení *Z. Freuda*, automatický text, zachycování myšlenek bez vědomé kontroly, psaní bez předem připraveného textu, nemůže vyloučit aktuální obsah, *V. Nezval, K. Biebl*

poetismus český umělecký směr, básníci přesvědčení, že literatura je vzdálená, skutečný rozvoj v druhé polovině 20. století – končí éra proletářské poezie, představa, že umění má především bavit autora i adresáta, principem je hra (se slovy, představami, zvukovou stránkou, grafickou podobou), obrovské uvolnění fantazie, vyloučení aktuálního a sociálního obsahu, témata, náměty z exotického prostředí, cirkus, varietè, motiv cesty, postavy námořníků, klaunů, černocho, *J. Seifert, K. Teige, V. Nezval, K. Biebl*

15.1 Světová poezie 1. poloviny 20. století

Francie

Guillaume Apollinaire

První použil pojmu *surrealismus* francouzský básník **Guillaume Apollinaire**. Apollinaire se narodil v Římě, dětství ale prožil v Monaku a nakonec se usadil v Paříži. Počátky jeho tvorby však patří ještě symbolismu.

Píše obrazové básně „*Kaligramy*“,¹ svoji úpravou připomínají obraz. Básně založené na principu asociace,¹ „*Alkoholy*“, obsahují „*Pásmo*“, které dalo vzniknout metodě pásma – volného spojování pocitů, dojmů, nálad, vzpomínek. . .

Představitel hybridního směru kubofuturismu, který spojuje prvky kubismu a futurismu, je **Guillaume Apollinaire**. Ruší vztahy mezi jednotlivými větami, zobrazuje skutečnost ze všech pohledů.

Jednou z jeho prvních sbírek je „*Práchnivějící kouzelník*“, nejslavnějším dílem se stala sbírka „*Alkoholy*“, kde uplatňuje svůj osobitý pohled na svět, vytvořený řetězením nejruznějších dojmů, spojením minulosti se současností. Mnoho dalších autorů ovlivnil cyklus „*Pásmo*“. Návštěva Prahy ho inspirovala k napsání „*Pražského chodce*“. Vytvořil také novou básnickou formu – „*Kaligramy*“, kde vytvářel z veršů nejruznější obrazce. Surrealismus uplatnil i v dramatu „*Prsy Tireziovy*“.

Ruská futuristická tvorba

Vladimir Vladimirovič Majakovskij

Ruským představitelem futurismu je **Vladimír Majakovskij**. Futurismus sloučil se socialistickými revolučními idejemi – rozdíl od pojetí italského vysvětlil ve statí „*Futurismus*

dnes.“ Za 1. světové války psal lyrické poemy, jako „*Oblak v kalhotách*“.

Pro revoluci a SSSR agituje v dílech „*Levý pochod*“ a „*Správná věc*“. Satirou na hymny je ironický cyklus „*Hymny*“, obsahuje hymnu na zdraví, soudy, učence. . .

Spolupracoval s režisérem *Ejzenštejnem*, založil s ním moskevské divadlo MCHAT (píše satirické hry „*Štěnice*“ a „*Ledová sprcha*“) a vytvořil pro něj scénář k filmu o vzpouře námořníků během prvního dne VŘSR,² „*Křižník Potěmkin*“.

Vladimír Majakovskij používal zvláštní grafickou úpravu, používal motiv velkoměsta, války, sociální nespravedlnosti, ale i motiv budoucnosti

15.2 Surrealismus

Surrealisté se snaží spontánně zachytit lidské podvědomí a bezprostředně zaznamenat představy a sny v podobě automatického textu. Odmiítají logiku v umění, a tím chtějí plně osvobodit tvůrčí fantazii.

André Breton

Od dadaismu (sbírka „*Zastavárna*“) přešel k surrealismu **André Breton**. Svoje opovržení konvenční stavbou poezie vyjádřil ve sbírce „*Bída poezie*“. Surrealistická jsou jeho další díla „*Spojité nádoby*“ a „*Vzduch vody*“. Program surrealistického hnutí vyložil ve dvou „*Manifestech surrealismu*“ (1.– 1924, 2.– 1930). V druhém z nich se projevuje příklon surrealistů k levici, pod dojmem španělské a ruské revoluce.

Paul Eluard

Stejně jako André Breton i jeho přítel **Paul Eluard** začínal dadaismem a přešel k surre-

¹podvědomé vybavení představ

²vítězná říjnová socialistická revoluce

alismu sbírkami „*Bezprostřední život*“, „*Kritika poezie*“, ... Kromě toho věnuje svoji poezii společenské a protimilitaristické kritice, zejména za španělské občanské války (slavná je jeho báseň „*Svoboda*“). Protiválečná a protifašistická jsou jeho díla „*Básně pro mír*“, „*Veřejná růže*“ nebo „*Vítězství Guerniky*“, ke kterým ho podnítilo bombardování španělské vesničky.

2. světové války se účastní aktivně jako parťazán i jako autor sbírek „*Otevřená kniha I. a II.*“

15.3 Česká poezie 1. poloviny 20. století

Ovlivněna společností a moderními uměleckými směry, 1. světovou válkou, zklamáním z politiky, událostmi v Rusku (únorová a říjnová revoluce, poválečná hospodářská krize). V polovině 20. století nastává období stabilizace – změna české poezie. Vzniká poetismus, roku 1920 vzniká *Devětsil* – spolek avantgardních umělců (*Teige, Seifert, Wolker, Nezval, Biebl, Vančura, Burian, V+W, Ježek...*)

Ve 30. letech nastupuje fašismus, nastává hospodářská krize, to vede ke vzniku nových uměleckých směrů. *Angažovaná tvorba* navazuje na proletářskou poezii, *surrealismus* je významější a *spirituální a meditativní poezie* se zabývá otázkami lidské existence.

Koncem 30. let dělení mizí, poezie reaguje na fašismus a na ohrožení republiky. V období okupace je poezie oblíbena, píše se česky. Sdružují se témata, převažuje intimní, historické (bez husitství) téma, jako symbol národa se oběhuje Praha. Aktuální témata se schovávají a vycházejí až po válce.

15.4 Proletářská poezie

Proletářská poezie vzniká ve 20. letech. Oběhuje se reakce na 1. světovou válku. Hlásí se

velké množství autorů (*Wolker, Hora, Hořejší, Neumann*) *Jiří Wolker* napsal stať „*Proletářská poezie*“, kde shrnuje základní znaky: revoluční optimistické vyznění, svět musí být změněn ve pospěch utlačovaných, autor se dívá na pohled dělnické třídy, nemluví sám za sebe, vyjadřuje názory dělníků.

Stanislav Kostka Neumann

Krom poezie buřičské a anarchistické (viz. str. 46) psal **Stanislav Kostka Neumann** i agitáční poezii. Ta má burcovat k boji proti kapitalismu, vyvolává nenávisť.

Po 1. světové válce, kterou prožil částečně na frontě (protiválečná próza „*Válčení civilistovo*“), se angažuje v komunistické straně. Orientuje se na proletářskou poezii svou sbírkou „*Rudé zpěvy*“, kde nekriticky vkládá do SSSR naděje na uskutečnění světové revoluce.

V „*Sonátě horizontálního života*“ varuje před fašismem, ukazuje obraz španělské války. V próze „*Anti-Gide*“ se zastává Stalina.

Za okupace reagoval na Mnichovský diktát a bránil demokracii. Protestoval v dílech „*Bezzedný rok*“ a „*Zamořená léta*“.

Jiří Wolker

Jiří Walker je nejtypičtějším představitelem proletářské poezie. Napsal dvě básnické sbírky – „*Host do domu*“ a „*Těžká hodina*“.

„*Host do domu*“ není proletářská sbírka, jde spíše o básně ovlivněné vitalismem – oslava života, radost z jeho krásy, pokorná láska k lidem, maličkostem přírodě. V básni „*Pokora*“ je on tím nejmenším článkem světa. Též napsal „*Poštovní schránku*“. Oběhují se personifikace, motiv očí a srdce – oči vidí svět, srdce prožívá lásku, která vše řeší. Oběhuje se motiv těžkosti života, samota a smutek – „*Svatodušní svátky*“. Oběhují se sociální motivy, vzpomínky na dětství, přátele, sny o lepším světě v samostatné skladbě „*Svatý kopeček*“.

„*Těžká hodina*“ je sbírka proletářské poezie. Důležitá je úvodní a poslední báseň. Úvodní „*Těžká hodina*“ zobrazuje protiklad dětských snů a toha jejich naplnění v dospělosti. Obává se o jejich naplnění. V básni „*Moře*“ se autor stotožňuje s básníky, na uskutečnění snů už není sám. Moře představuje lidi, kteří ho obklopují. Walkerovy sociální balady mají pochmurný děj a tragický konec – „*Balada o očích topičových*“, „*Balada o nenarozeném dítěti*“ nebo „*Balada o snu*“, ten se dá zabít jenom jeho realizací.

Jindřich Hořejší

Jindřich Hořejší překládal z francouzštiny, psal poezii. Jeho poezie je ovlivněna 1. světovou válkou. Oběhuje se odpor proti válce, motiv velkoměsta a lásky. V dalších sbírkách se oběhuje milostná lyrika. Z jeho tvorby můžeme uvést díla „*Hudba na náměstí*“, „*Korálový náhrdelník*“ a „*Den a noc*.“

Josef Hora

Josef Hora překládal z ruštiny, přeložil *Evžena Oněgina*. Psal poezii – vitalismus a impresionismus. Motiv revoluce, touha po harmonii a rovnováze se oběhuje v díle „*Strom v květu*.“ Z proletářské poezie – „*Pracující den*“, „*Srdce a vřava světa*“, „*Bouřlivé jaro*.“ Příkládá se k intimní a přírodní lyrice, používá motiv ubíhajícího času – „*Itálie*“, „*Tvůj hlas*.“ Ve 30. letech reaguje na španělskou válku a nástup fašismu. Obrací se k domovu a tradicím. Vztach k rodné zemi vyjádřil v „*Máchovské variaci*“, kde dává hold *Máchovi*. V „*Domově*“ reaguje na bezprostřední ohrožení republiky. Jan Kubelík ho inspiroval k básni „*Jan Houslista*.“

Jaroslav Seifert

„*Jaroslav Seifert*“ dostal Nobelovu cenu za literaturu. V jeho proletářské poezii se oběhuje

soucit s chudými, chce svět bez bídy, nenávisti, ideálně zbyde pouze štěstí a láska. („*Město v slzách*“, „*Samá láska*“)

Jeho poetistická díla jsou anekdotická, s bizarními nápady. („*Na vlnách TSF*“) V dalších sbírkách se oběhuje motiv smutku a rozpornosti života. („*Slavík zpívá špatně*“, „*Poštovní holub*“)

Později, ve 20.—30. letech se nehlásí už k žádnému směru, reaguje na fašismus a ohrožení republiky. Vzpomíná na dětství a na domov. („*Jablko z klína*“, „*Jaro s bohem*“) Reakcí na Mnichov a okupaci s hořkostí a hněvem je „*Zhasněte světla*“ a „*Píseň o rodné zemi*.“ Motiv domova a Prahy se oběhuje v „*Světlem oděné*“ a „*Kamenném mostu*.“ Návratem k tradicím je jeho „*Vějíř Boženy Němcové*.“

Konstantin Biebl

Konstantin Biebl píše proletářskou poezii podobnou Walkerově, oběhuje se melancholie a smutek. („*Věrný hlas*“, „*Zloděj z Bagdádu*“) Napsal lyricko-poetický cestopis „*S lodí, jež dováží čaj a kávu*.“ Básnická skladba „*Nový Ikaros*“ – hlavní hrdina je básník, prostřednictvím motivu Ikarova letu se setkáváme s jeho životem i soudobým světem. Surrealistické „*Zrcadlo*“ je reakcí na mnichovský diktát a okupaci, báseň „*Bez obav*“ je reakcí na válku.

Vítězslav Nezval

Vítězslav Nezval prosazoval moderní umělecké směry. Jeho poezie je ovlivněna fantazií a kontrastem se světovou. Používá překvapivé metafory, přirivnání a lehké optimistické verše. Napsal básnické sbírku „*Most*“, „*Pantomima*“, které jsou souhrnem různých děl a experimentů (jazykových, zvukových a grafických). „*Papoušek na motocyklu*“ je poetistická báseň, která má působit jako lehká hra, práce nesmí být vidět. Sbírkou „*Abeceda*“ obsa-

huje básně inspirované písmeny abecedy. („A“ Nazváno buď chatrčí. . .) „*Podivuhodný kouzelník*“ je psán metodou pásma. Básník (přirovnávaný ke kouzelníkovi) prochází různými obdobími. Pásmo je oslavou tvůrčí práce.

Ke konci 20. let se jeho tvorba začíná měnit – objevuje se motiv smutku. Sbírka „*Básně noci*“ obsahuje několik básní a pásem – „*Akrobat*“, „*Edison*.“

Edison je psán metodou pásma, inspirací mu byly osobní problémy T. A. Edisona, objevuje se zde opakování, myšlenkou je oslava tvůrčí práce, kdy člověk zapomene na smutek a stesk. . .

Ve 30. letech píše surrealistická díla – „*Žena v množném čísle*“, „*Praha s prsty deště*“, „*Absolutní hrobař*.“ Zároveň píše anonymně, sbírky jsou melodické s vázaným veršem, reagují na sociální problémy. Ve sbírce „*52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida*“ projevuje odpor k měšťáctví. „*Sbohem a šáteček*“ je básnický cestopis po Itálii a Francii. Projevuje se v něm stesk po domově, ale zároveň okouzlení přírodou a sluncem.

Reakce na dobu a společenské události vyjadřuje v *Matce naděje*. „*Matka naděje*“ je spojení jeho nemocné matky a osudu národa.

Za okupace píše alegorické verše inspirované jeho rodným krajem a láskou k domovu. („*Pět minut za městem*“) Píše také divadelní hry – „*Milenci z kiosku*“, překlad *Prévostova* románu *Manon Lescaute*.

15.5 Poezie 30. let

Objevuje se *spiritualismus* – duchovní poezie. Jedinými jistotami je život a smrt. Autoři reagují na mnichovský diktát, projevují lásku k vlasti a varují před nebezpečím zneužití moci.

František Halas

Básníkem mezigeneace, tj. mezi proletářskou literaturou a 2. světovou válkou, je **František Halas**. Je to rozporný básník typem a tím, co píše. Jeho poezie je nemelodické a disharmonická, po formální stránce ovlivněná poetismem – metafora, pohrávání s představami. Liší se tématy – pocit rozčarování, melancholie, slepoty a smrti. Dětství a smrt jsou jediné dvě jistoty – „*Kohout plaší smrt*.“

Ve 30. letech se jeho tvorba mění a píše angažovanou poezii. Ve sbírce „*Dokořán*“ ale převažují básně předcházejících let. Reakce na Mnichov se objevuje ve sbírce „*Torzo naděje*“ (*torzo* je symbolem téměř beznaděje). Je psána melodickým a rytmičtým veršem. Naději básník získává přimknutím k domovu a k českým tradicím. Objevuje se motiv Prahy, jako symbol českého národa – báseň „*Praze*.“ Opakují se tvrdé souhlásky, které navozují pocit nebezpečí, naděje je malá, ale má se pro ni bojovat. Báseň „*Zpěv úzkosti*“ pojednává o zradě Anglie a Francie. Báseň „*Mobilizace*“ reaguje na Mnichov, protiklad nadšení a zklamání z Mnichova.

V období okupace se obrací k tradicím. „*Naše paní Božena Němcová*“ pojednává o jejím osudu, spojuje ji s osudem národa, jazykem a kulturou. Spolu s *Holanem* napsal „*Láska a smrt*.“

Vladimír Holan

Vladimír Holan je myšlenkově i čtenářsky nejnáročnějším autorem. Zabývá se otázkami smyslu života, bytím a nebytím.

Pokouší se o *absolutní báseň* – řeč je nezávislá na významové hodnotě slova. V tomto období experimentu s jazykem napsal například „*Kamení, přicházíš*.“

Ve 30. letech píše angažovanou poezii, je ovlivněn událostmi ve Španělsku a Mnichově. Sbírka „*Havraním brkem*“ – v básni

„Září 1938“ odsuzuje mnichovskou zradu, věří v budoucnost, v básni „*Poslední testament*“ je vidět pocit smutku a beznaděje.

Jan Zahradníček

Jan Zahradníček je katolický autor, píše poezii ovlivněnou symbolismem a dekadencí. V jeho básních se oběhuje pocit osamělosti, žal, nicota, bolest, utrpení a odraz jeho života – „*Pokoušení smrti*.“ Poté se obrací na přírodní lyriku s motivem rodného kraje a práce. „*Jeřáby*“ je sbírka osobní lyriky.

Po Mnichově se u něj oběhuje touha, aby se už utrpení lidstva neopakovalo. Varuje před katastrofou, nakonec oslavuje život – „*Korouhve*.“ Za války opěvuje lásku k národu a projevuje odpor proti utlačovatelům – „*Stará země*“, „*La Salleta*“, „*Čtyři léta*.“ „*Znamení noci*“ je reakcí na situaci po válce, varuje před zneužitím moci.

15.6 Poezie za okupace

Za okupace se oběhuje téma jistoty domova a dětství. Vzniká sborník „*Jarní Almanach Básnický*“, vzniká *Skupina 42*, která se snaží zobrazit skutečný svět.

Jiří Orten

Jiří Orten píše meditativní, melodickou, intimní a hluboce prožitou poezii. Zpočátku byl důvěřivý, měl něžný vztah k lidem a věcem – „*Čítanka jara*.“

Poté hledá smysl života a prožívá pocit ohrožení, motivem je naděje – „*Cesta k mrazu*“, „*Jeremiášův pláč*“, „*Ohnice*.“

O smrti a nejcennějších hodnotách světa medituje v žalozpěvech nad ztraceným dětstvím, domovem, láskou ve sbírce „*Elegie*.“

Kapitola 16

Česká próza od počátků do 20. století a její mnohovrstevnatost v době meziválečné

Na českou tvorbu mají vliv moderní umělecké směry, ovlivňují ji též společenské události, jako 1. světová válka, ke které se většina autorů stavěla negativně. Objevují se ohlasy *Říjnové revoluce* v Rusku, vznik Česko-Slovenské republiky, projevuje se poválečná krize, nástup fašismu v Německu (1933), mnichovská zrada (1938), 2. světová válka a okupace.

Vedle sebe působí autoři různých generací. Pokračuje tvorba *Jaráska* a *Wintera*, anarchystů a buřičů (*Šrámek*, *Dyk*), vychází tvorba *Olbrachta* a *Mayerové* a začíná psát řada mladších autorů.

V próze se vydělují 20. a 30. léta. V 20. letech vzniká próza v nově vzniklé republice. převažují kratší prozaické útvary – povídky, novely, romány se objevují jen výjimečně. Autory je starší generace, tvorba se vztahuje k 1. světové válce. Silný vliv má poetismus a ostatní moderní směry. Experimentuje se s formou děl – silný vliv publicistiky.

Ve 30. letech se objevuje spor mezi příznivci sociálního realismu a představiteli surrealismu. Spor ovlivňoval celý tehdejší kulturní život, vzniká „syntetické umění“ – dílo má být dokonale po stránce obsahové i formální. Vrcholí česká próza... Na konci 30. let začíná převa-

žovat baladické ladění. Zapříčinil to nástup fašismu, Mnichov a hospodářská krize.

1. světová válka v české literatuře

1. světová válka ovlivnila celou řadu autorů. Stala se ideálovým a mravním problémem. Češi byli od počátku proti, ale bojovali za R-U proti Rusům. Toto téma se projevuje u autorů, kteří neměli s válkou zkušenosti. *Ivan Olbracht* napsal „*Podivné přátelství herce Jeseňa*“, *Anna Marie Tilschová* „*Haldy*“ – psala romány o umělcích, *K. M. Čapek* – *Chod* „*Jindrové*“, *M. Mayerová* „*Nejkrásnější svět*“. Autoři, kteří vycházeli z vlastní zkušenosti byli ovlivněni absurditou války a bezmocností. *Fráňa Šrámek* „*Žasnoucí voják*“, „*Tělo*“ Vedle toho se v dílech objevuje i humor, který činí tuto prózu významnou.

Jaromír John

Jaromír John se k válečné problematice vyjadřuje v sbírce povídek „*Večery na slamníku*“ Každá povídka má jiný charakter, odlišuje se i úroveň spisovnosti jazyka, hrdinové jsou různorodí, objevuje se vypravěč. Všechny povídky

jsou spojeny prožitkem 1. světové války. Hrdinové touží po domově i když se nemají na co těšit.

K 1. světové válce se vrací i později. Napsal protiválečnou a protifašistickou novelu „*Zbloudilý syn*“, kde je hrdinou sadista, který se stává po válce počestným živnostníkem a ve 30. letech se stává nacistou.

Po děti napsal „*Vojáčka Hubáčka*“ a prózu „*Rajský ostrov*.“

Jaroslav Hašek

Jaroslav Hašek je nejvýznamějším představitelem české i světové humanistické prózy. Psal humoresky a satirické povídky – „*Trampoty pana Tenkráta*“, „*Můj obchod se psy a jiné humoresky*“, satira na politické poměry o vzniku strany „*Dějiny Strany mírného pokroku v mezích zákona*“, kam vložil i politické programy.

Poté se objevuje jeho *Švejk*. Poprvé se oběvil ve sbírce „*Dobrý voják Švejk a jiné historky*.“ *Švejk* je úředně uznáný blb, který je odhodlaný plnit příkazy císaře pána až do roztrhání těla. „*Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*“ nejsou dokončené. Forma připomíná pikareskní román – pásmo volně spojených scén, které nejsou spojeny motivem cesty a hlavním hrdinou je šibal Švejk.

Švejk Důležitější než děj jsou Švejkovi příběhy a historky. Nejvíce děje je v 1. světové válce. Švejk se dostává do vězení, na policii, do blázince, po vypuknutí války jede do války na vozíku, podurčuje a dostane se opět do vězení, pak se stane sluhou feltkuráta Katze, ten ho ale propije a prohraje v kartách. Potom Švejk putuje k nadporučíkovi Lukášovi. Švejk ukradne psa a oba jsou posláni do Budějovic. Švejk se ale ztratí a dostane se na policii. O Švejkovi jako o osobě se nikdy nic nedovíme, jen, že otec byl profesor, že má bratra a obchod se psy

a je úředně uznán za blba. Švejk se nedá charakterizovat, není to jednoznačná osoba, neustále kolísá hodnocení mezi úředně uznaným blbem a chytrákem, který se chce ostatním vysmát. Švejk není autobiografická postava, má jen společné rysy. Oběvuje se zde obrovská spousta postav, ale ani jedna z nich není vyloženě záporná, postavy jsou zvláštní. Čistě zápornými postavami jsou militaristé, kteří válku obdivují, odrodili se od národa – tajný agent, kadet Brigter, poručík Dub. Celý román je satirou na válku, zobrazuje absurditu, vojenské mašinerie, což vyplývá z postavy Švejka, který provede do důsledku rozkazy a stále vypráví příhody, které jsou často založeny na kontrastu mezi velkým a malým, jazyková stránka Švejkových historek vyznívá komicky a groteskně. Oběvují se části, které připomínají až odborný text, ale i vulgarismy, knižní jazyk, hovorový jazyk, autorská řeč... Jazyk postav vystihuje jejich charakteristiku.

16.1 Legionářská literatura

Legionářskou literaturu píší autoři, kteří bojovali na východní frontě v českých legiích v Rusku. Autoři zobrazují boj československých legií, jejich vznik (od r. 1916), rozklad. Legionáři bojovali až do roku 1918, přesunutí na západní frontu. Celá řada autorů z různých pohledů hodnotí boj československých legií z různých pohledů, proto se názorově liší.

Rudolf Medek oslavuje hrdinství československých legií v dramatu „*Plukovník Švec*.“ Hrdinou je plukovník, který řeší rozpor v legiích, ale legie se rozpadne, nakonec spáchá sebevraždu.

* * *

Josef Kopta – „*Hlídač č. 47*“ – hlavní hrdina je hodný a pasivní hlídač na tati, který je obviněn z vraždy, kterou nespáchal. Aby se zachránil, dělá hluchého. To ho izoluje, ale vinu

to z něho nesmylo a lidé si stále myslí, že je vrahem.

* * *

Nejvýznamější dílo legionářské literatury napsal **Jaroslav Kratochvíl**. Dvoudílný román „*Prameny*“ zobrazuje osud českého intelektuála ve válce. Ten prožívá zajetí, složité proměny v carském Rusku – dobu revoluce. Je psán zvláštní formou – „řeka.“ Skládá se z několika příběhů v kterých se osudy prolínají. Snaží se vyznat ve světě kolem nich. Název je symbolický.

16.2 Expresionismus v české literatuře

Expresionismus je umělecký směr vzniklý na počátku 20. století. U nás se projevuje po 1. světové válce. Zachycuje rozumem nekontrolované vnitřní stavy a projevy lidské psychiky. Vychází ze životního pocitu reaguje na krizi evropského myšlení. Autoři mají pocit, že člověk je odcizen od světa, odráží se rozpad hodnot.

Jan Weiss je představitelem expresionismu, surrealismu a vědecko-fantastické prózy. Oběhuje se u něj výrazná fantazie, knihy jsou na rozhraní snu a skutečnosti, jsou až halucinační. „*Dům o 1000 patrech*“ je antiutopie, ideál budoucnosti. Odehrává se v „podzemním mrakodrapu“, příběh je kombinován s detektivkou, hlavní hrdina je detektiv. Zvláštní důraz je kladen na smyslové vjemy, hlavně na sluch a zrak.

16.3 Imaginativní Próza

Imaginativní próza je ovlivněna moderními uměleckými směry, hlavně poetismem a surrealismem.

Jedním z nejvýznamějších českých autorů je **Vladislav Vančura**. Patří do *organizace*

avargardních spisovatelů, tj. do skupiny autorů, kteří chtějí posunout literaturu kupředu.

Jeho díla patří k opozici soudobé literatury, velice zjednodušovala jazyk. Podle Vančury se umění nesmí soustředit jenom na soudobou problematiku, ale musí mít širší platnost. Vybírá si náměty, které mají obecnou platnost, jako láska, nenávist či dobrota. Experimentuje s formou i s jazykem děl. Prolíná několik jazykových vrstev – základem je knižní vyjadřování, používá přechodníky, jmenné tvary přídavných jmen, achaismy i neologismy. Komentuje děj a obrací se na čtenáře, vyjadřuje sympatii a antipatii.

Postavy jsou velice různého charakteru, ale všichni žijí naplno, milují život, nevzdávají se při první překážce, jsou stavěni proti přítomnosti.

Na počátku 20. let psal Vančura povídky ovlivněné poetismem. Román „*Pole orná a válečná*“ je psán formou románu *Řeka*.¹ Rychle se střídají scény spojené na základě asociace, jsou řazeny volně. Odsuzuje zde nesmyslnosti války, obžalovává ji a zdůrazňuje její absurditu. Román končí ironicky – tam, kde začal – u hrobu neznámého vojína, místního idiota *Františka Řeky*, který byl nejen vrah, ale i zloděj.

V lázeňském městečku Karlovy Vary se odehrává děj novely „*Rozmarné léto*.“ Schází se tu tři přátelé. Vedou poklidný život, který naruší příjezd kouzelníka s krásnou *Annou*. Všichni tři se do ní zamilují, nakonec se však všechno vrací do starých kolejí a kouzelník odejde. Příběh je parodií na přizemnost maloměstáků.

Ve 30. letech dochází k dalšímu zjednodušování jazyka a začíná sílit epičnost. „*Markéta Lazarová*“ je protipól proti Jiráskovi. Vychází z rodinné kroniky rodiny Vančurů z Břemnic. Odehrává se v 18. století, ale nejde o zobrazení minulosti, ale o současnost. Polemizuje se s současností, která je pokrytecká a lidé nejsou

¹řada příběhů, které se prolínají

schopni opravdového citu. Vančura vstupuje do děje a komentuje jednání postav a polemizuje se čtenářem.

Později se jeho tvorba opět mění. Píše romány, v kterých se snaží zachytit vývoj celé společnosti. „*Obrazy dějin národa českého*“ měl být původně cyklus dějin, který měli napsat různí spisovatelé. Vzniká jako reakce na Mnichov.

16.4 Společenská próza

Společenská próza se zabývá pravdivým zobrazením společnosti.

Ivan Olbracht prolíná realismus s romanismem – pravdivě zobrazuje společnost, vybírá si postavy na kraji společnosti. V 1. období jeho tvorby (do konce 1. světové války) je ovlivněn generací buřičů a anarchistů. Hrdinové jsou individualističtí, vyřazení ze společnosti – zlí samotáři. Dostali se tam vinou společnosti, ale i vlastní, a mstí se proto společnosti. Roli hraje psychologie postav.

„*O zlých samotářích*“ jsou tři povídky. Hrdinové jsou z okraje společnosti, všichni prošli nějakým žalářem a mstí se za to společnosti. První povídka, *Joska, Ferko a Paulina*, je příběh tří vyděděnců, kteří se sejdou. Neshodnou se, a proto se rozejdou a zůstávají sami. Druhá povídka, *Rasík a pes*, je příběh o rasovi, který táhne svoji ženu světem, všichni se ho štítí. Zkrotí zlého psa bitím a krutostí, pes ho sice poslouchá, ale nenávidí. Když mu zemře žena, hledá lásku. Hledá ji u psa, nakonec proti sobě stojí dvě rozzuřená zvířata. Bratr Žak drží pohromadě rodinu komediantů, je to nejstarší syn. Odchází, aby našel angažmá. Po odchodu se rodina rozpadá. Otec se upije, sestra se provdá, bratr zabije neviného člověka.

Ve 20. letech píše Olbracht angažovanou prózu, ovlivněnou sociálním realismem. Typickým dílem je „*Anna proletářka*.“ Hlavním hrdinou je venkovská dívka, která pracuje jako

služka v Praze. Seznámí se s mladým dělníkem. Postupně si začíná uvědomovat, že za svoji budoucnost musí bojovat. Vrcholí za prosincové stávky 1920. Kompozice je nepromyšlená, postavy jsou schematické. Důraz je kladen na psychologii postav.

V 30. letech je na vrcholu své umělecké tvorby. Inspiroval ho pobyt na Zakarpatské Ukrajině, kde je nádherná příroda, ale oproti tomu obrovská bída, lidé jsou ovlivněni předsudky a pověrami. Vrcholem je román „*Nikola Šuhaj loupežník*,“ který je psán formou románové balady. Roli hraje vykreslení přírody, závěr je tragický. Je psán básnickým jazykem, platnost je nadčasová, děj v přesně vymezeném úseku, období 1. světové a po světové válce.

Hlavní postava je sutečná postava vojenského zběha *Nikoly*, který uteče z armády, skrývá se a loupí. Po válce chce normálně žít, ožení se s *Eržikou*. Uteče zbojníkům a sám se zbojníkem stane. Loupí, krade, přidávají se k němu i další. Nakonec je na něj vypsána odměna. *Nikola* je nepolapitelný, lidé si o něm říkají legendy – bohatým bere, chudým dává. Za *Eržikou* chodí *Svozil*, a proto ho *Šuhaj* zabije. Když *Šuhaj* onemocní, zločiny za něho páchají ostatní. Začnou se ho bát, a tak ho zabijí sekerami, ale odměnu na něj vypsanou nedostanou.

* * *

Sociální a společenskou prózu píše **Marie Pujmanová**. Napsala trilogii „*Lidé na křižovatce*,“ „*Hra s ohněm*,“ „*Život proti smrti*“

* * *

Marie Mayerová byla ovlivněna novinářstvím. Zpočátku píše ženskou prózu o postavení žen ve společnosti. „*Havířská balada*“ rodina *Hudce*, který se po stávce dostal na černou listinu, odchází pak do Německa, kde pracuje pod jiným jménem. Přichází tam jeho dívka *Milka*, ale on musí narukovat do armády. Umírají jim synové. Po válce se vrací do Československa. Nemá práci, a tak se živí žebrotou.

Dílo je rozděleno na tři části, každá část má jiného vypravěče. V první části vypráví *Rudla Hudec*, je psána ich formou, hovorovou češtinou. Druhá část je psána ve 3. osobě nezájatým, reportážním stylem, zachycuje hejhoší období. Třetí část je forma neúplného dialogu, vypravěčkou je *Milka*, vede rozhovor s přáteli.

16.5 Katolická literatura

Základem je hluboká víra v boha. Oběhuje se mysticismus, konzervatismus, řada autorů má blízko k ruralismu. Nejdůležitější je vztah k bohu.

* * *

Jaroslav Durych je významným představitelem katolické a meziválečné prózy. Je to básník i prozaik, dramatik a publicista. Významná je umělecká stránka jeho díla. V jeho knihách, povídkách a románech se pojevuje náboženská víra a soucit s chudými. Symbolický charakter vyniká v realistických vykresleních skutečnosti prolínajících se s pohádkou, snem nebo pověstí. Novela „*Sedmikráska*“ obsahuje pohádkové prvky s poetickou atmosférou. Je to symbolická novela, která o štěstí a hledání lásky. *Sedmikráska* spojuje lásku a čistotu s chudobou.

Jeho historické prózy vycházejí z důkladné znalosti historických pramenů. Hlavním činitelem děje nejsou lidské masy, ale důležité jsou významné osobnosti, které nejsou ale hlavními postavami. Cílem této prózy není vycitovat národ. Důraz je kladen na vnitřní prožitky postav a mezilidské vztahy. Hlavním momentem je láska a smrt. Připomíná barokní pohled na svět, baroko považuje za vrchol dějin. Používá výrazně expresionistické obrazy založené na kontrastu. „*Rekviem*“ aneb „menší valdštejnská trilogie“ jsou tři povídky, které se odehrávají těsně po Valdštejnově smrti. Oběhuje se obraz hrůz třicetileté války. Poslední

povídka *Valdice* dává do kontrastu Valdštejnovu dřívější velikost s jeho smrtí.

16.6 Demokratická literatura

Demokratickou literaturou se rozumí tvorba spisovatelů kolem *Lidových novin* – tzv. pragmatická generace (*Karel Čapek*, *Josef Čapek*, *Eduard Bass*, *Karel Poláček*, *František Lan-ger*). Přiklání se k literatuře hradního křídla – parodie, jak zobrazovat společnost, nesmí podlamovat důvěru lidí v budoucnost. Vyhýbali se velkým námětům, zabývali se prostým člověkem, všedními starostmi a životem. Nehodnotí skutečnost, uznávají relativnost pravdy – neexistuje pravda, je pouze relativní, každý má svoji pravdu a nemá nikdo nemá právo ji někomu brát.

Karel Čapek

Nejznámějším představitelem české literatury a nejvýznamějším představitelem demokratické literatury je **Karel Čapek**. Všímá si maličkostí a vyvozuje závažné a společenské problémy lidské tvorby. Vystupuje proti fašismu.

Jeho dílo je ovlivněno reakcí na 1. světovou válku, obrací se k utopickým námětům. Varuje před možností zneužití techniky. Obrací se k *filosofii pragmatismu*, to mu umožňuje smiřovat společnost. Ve 30. letech se mění s dobou i jeho tvorba a ustupují smiřující závěry.

Jako novinář píše kritiky, vyniká jako autor reportáží a fejetonů, založil nový typ článku – *sloupek*. Na svět má humanistický pohled a jeho články vycházejí i knižně – „*Zahradníkův rok*“, „*Jak se co dělá*“ nebo „*Měl jsem psa a kočku*“. Píše cestopisné reportáže. Všímá si v nich staveb, ale přednost dává lidem a společnosti – „*Italské listy*“, „*Anglické listy*“, „*Výlet do Španěl*“, „*Obrázky z Holandska*“, „*Cesty na sever*“. Napsal „*Hovory s TGM*“, což jsou rozhovory s *Tomášem G. Masarykem* (neobsahuje otázky). Psal *apokryfy*, které vyvracejí

známé i neznámé pravdy literatury. Měl sklon k hovorovému vyjadřování, nadměrně používal ukazovacích zájmen, ale měl i obrovskou slovní zásobu a často používal synonyma

Pro děti napsal „*Desatero pohádek*“, což je sbírka moderních pohádek. Mizí z nich zázračnosti i když vystupují zázračné postavy. Děj utváří obyčejní lidé a je zasazen do současné civilizace. („*Dášenska, čili život štěněte*“)

Čapek překládal z cizích jazyků – „*Moderní francouzská filosofie*“, ale nejvíce psal povídky. Společně s bratrem Josefem píše povídky ovlivněné civilismem – „*Zářivé hlubiny*“, „*Krakoňova zahrádka*.“ Povídky na oslavu člověka, techniky a světa psal i před 1. světovou válkou.

Později píše sám. V reakci na válku prožívá pocit úzkosti a pesimismu, existenciální pocit. Nedůvěřuje možnostem lidského poznání, lidé k sobě nedokáží najít cestu.

Je ovlivněn filosofií pragmatismu a realismu. Oběhuje se u něj zájem o detektivky. Neotické,² krátké detektivní povídky „*Povídky z jedné kapsy*“ jsou psány hovorovým stylem. Na začátku se oběhuje záhada, která se logickou cestou nakonec vyřeší. (*Rekord*) „*Povídky z druhé kapsy*“ jsou justiční povídky, řeší otázku spravedlnosti, jak ztrestat vinu. (povídka *Soud*) Řada z nich spojena s komisařem Mejzlíkem. Projevuje se zde humanistická láska k lidem.

Čapkovy romány mají utopické náměty. Váruje před zneužitím techniky, řeší společenskou problematiku a reaguje na nástup fašismu a soudobou společnost. Používá hovorový styl. „*Továrna na absolutno*“ je psána formou fejetonu, je to satira na zneužití techniky. Roman je založen na objevu karburátoru, který dokáže beze zbytku spalovat materiál a generuje velké množství energie. Velmi rychle se začíná množit a tam, kde se objeví se začínají dít divné věci. Při spalování se uvolňuje „absolutno.“ V tomto okamžiku začíná satira na

církev, vědu, noviny, tisk, zjišťuje se, že absolutno není jen jedno, ale každá země má své absolutno. Začínají války, lidé se ničí navzájem. Závěr je smířující – v poslední bitvě si vojáci uvědomí, že boj je zbytečný a přestanou bojovat. V epilogu se zbylí vojáci sejdou na „zabijačce“, všechny karburátory byly zničeny, jen jeden zůstal v pralese u domorodců – vše se může opakovat.

„*Krakatit*“ není klasický román. Prolínají se zde různé žánry – pohádka, detektivka, dobrodružné žánry, nevíme, zda je to skutečnost, nebo jen iluze ing. Prokopa. Prokop vynalezne výbušninu s obrovskou výbušnou silou. Výbušina vybuchne z neznámého důvodu a zraněný Prokop prozradí tajemství výroby svému známému. Pozdě si uvědomí, že to může být zneužito proti národu. Snaží se nalézt svého známého a zabránit výrobě. Nepodaří se mu to zastavit a nastane velký výbuch. Prokop se probere a setká se se starcem (bůh), který mu říká, že člověk má dělat jen malé věci, které jsou k prospěchu lidem. Postavy mají symbolická jména.

Společnou problematiku, zda je možné poznat pravdu o člověku, má *neotická trilogie* – *Hordubal*, *Povětroň* a *Obyčejný život*. Liší se navzájem náměty. „*Hordubal*“ je klasická románová balada. Děj se odehrává na Zakarpatské Ukrajině. *Huraj Hordubal* se vrací domů. Při důlním neštěstí si všichni o něm myslí, že je mrtev. Žena se sblíží s čeledínem a jeho dcera ho nezná. Hordubal je prostý, milý a hodný. Je nalezen mrtev, zjistí se, že jeho srdce bylo probodnuto jehlicí, ale až po smrti. U soudu se ale nic nezjistí. Nakonec se ztratí i jeho srdce.

„*Povětroň*“ je neotický román. Během bouřlivé noci dojde k havárii letadla. Pilot je odvezen do nemocnice, ale nikdo ho nezná. Nad jeho lůžkem se sejdou tři postavy – mladý lékař, milosrdná sestra, pacient – básník. Každý z nich vypráví o pilotovi příběh, každý do něj promítá svůj vztah k životu, světu, ale nikdo o tom člověku pravdu nezjistí. . .

²noetika se zabývá otázkou lidského poznání

„*Obyčejný život*“ je příběh starého železničního úředníka na penzi, který si začíná psát zápisky ze svého života. Začíná si uvědomovat, že se vůbec nezná. Z toho vyplývá, že nelze poznat pravdu o člověku, protože se člověk nezná ani sám. Neexistuje absolutní pravda, je jen relativní.

„*Válka s mloky*“ je satirický utopický román. Je satirou na fašismus, vědu, celou kapitalistickou společnost. Byli objeveni mloci velice podobní lidem a velice učenliví. Oběvi je několik lidí – kapitán van Toch, obrátí se na přítele Bondiho a naučí je bránit se žralokům. Začíná satira na vědu, církev, publicistiku, vykořisťování... Lidé začínají zkoumat mloky. Mloci přejímají užitečné, ale nepřejímají city, fantazii, umění. Mloci se začnou bouřit proti lidem, potřebují více prostoru. Mají svoji hymnu a svého vůdce, kvůli mělčině potápějí části zemí, některé země s nimi dál spolupracují a mčky přijímají potápění země a jiné činy. Končí rozhovorem autora se svým svědomím, dává jediné východisko, že mloci se nakonec postaví proti sobě. Skládá se ze tří knih. První je psána formou vypravování, připomíná povídky, druhá je psána publicistickým stylem – útržky novin, které si schovával pan Povondra, třetí část jsou fiktivní reportáže. Oběvuje se ironie a satira. Je to nejvýznamější protifašistické dílo.

Čapkovo drama je ovlivněno expresionismem. Postavy jsou loutky, které mají dokázat charakter dramatu. Témata si vybírá utopická a alegorická. Oběvuují se smířující závěry nebo závěry umožňující různý výklad. (*Více o dílech „R. U. R.“, „Ze života hmyzu“, „Bílá nemoc“ a „Matka“ je v sekci 12.7 na straně 35*)

Josef Čapek

Josef Čapek, bratr Karla Čapka, básník, prozaik, malíř, dramatik a výtvarník, psal společně se svým bratrem. „*Stín kapradin*“ je baladická novela, roli hraje psychologie, příroda.

Jde o příběh dvou pytláků, kteří zabili hajného a potom utíkají před policií. „*Kulhavý pokoutník*“ je zvláštní próza – esejistická kniha, autor medituje o životě, vyplývá odhodlanost. Narozdíl od *Stínu kapradin* ostatní díla nemají děj, jsou spíše lyrická. Od Karla se liší hlubším pojetím děl. Píše i literaturu určenou dětem – „*Povídání o pejskovi a kočičce*.“

Kapitola 17

1. světová válka ve světové a české literatuře

Téma 1. světové války se neustále vrací, protože znamenala pro lidi veliký otřes, především morální. Zpočátku si mysleli, že vedou poctivou obrannou válku, ale ukázalo se, že to je válka útočná. To ovlivnilo život všech lidí a též autorů.

Téma se vrací ve dvou vlnách. Bezprostřední reakce na válku se objevují ve 20. letech, varují před další válkou. Ve 30. letech se reakce na válku vracejí, chýlí se k další válce a autoři před ní varují. Reakce se oběhuje ve všech literaturách krom Ruské (kvůli revoluci). Nejlepší díla vznikají ve Francii, Německu, Americe a u nás.

17.1 Francie

Francouzská literatura je k válce velmi kritická. Hledá její příčiny a odsuzuje ji. Ve Francii následkem války vznikla deziluze,¹ protože francouzi byli přesvědčeni o spravedlivosti jejich války.

* * *

Henry Barbusse byl básník, prozaik, píše pod vlivem symbolismu. Byl přesvědčen, že vedou spravedlivou válku. Jeho román „Oheň“ byl první protiválečný román, psaný formou

¹ztráta iluzí, představa

deníku vojenské četby, pásmo scén bez ústředního hrdiny, vypravěč události nehodnotí, založeno na kontrastu mezi drastickými scénami na bojišti a mezi boji, nebo v zázemí, kde je klid.

* * *

Romain Rolland byl životem i dílem přesvědčený humanista, odpůrce války, účastní se boje proti fašismu. Napsal spoustu životopisů zpracovaných umělecky.

„*Jan Kryštof*“ je románový cyklus psaný formou řeka – všechny romány spojuje řeka Rýn, neustále se vrací ve všech čtyřech dílech. Příběh se odehrává v 2. polovině 19. století. Fiktivní příběh geniálního hudebníka – předobrazem Beethovena. Zabývá se otázkou vztahu k hudbě, kritizuje francouzský i německý způsob života. Hlavní hrdina touží po světě a svobodě.

Novela „*Petr a Lucie*“ je inspirovaná 1. světovou válkou, protestuje v ní proti nelidskosti války, válka je pouze pozadí.

* * *

Antoine de Saint-Exupéry byl žurnalista, letec sestřelený v 2. světové válce. Píše prózu na pomezí mezi reportáží a dokumentem, zároveň píše lyrizovanou prózu, která vykrešluje atmosféru. Tyto reportáže jsou shrnuty do cyklu „*Pode mnou země*.“

Filosofická pohádka „*Malý princ*“ odráží otázky existence člověka. Jako pilot havaroval v poušti. Setká se tam s princem, který žije na poušti jenom s růží. Vezme ho na Zem, tam se princ seznámí s liškou. Vezme pilota na různé planety, které zosobňují negativa.

* * *

Román **Andrè Gida** Andrè Gide – „*Penězokazi*“ předznamenává krizi románů. Hlavní hrdina je spisovatel, homosexuál, který píše román *Penězokazi*, aniž by věděl o čem bude. Prolíná se jeho osud s dalšími osudy 3 chlapců.

17.2 Německá

V německé literatuře je téma 1. světové války nejrozšířenější, protože Německo válku začalo, ale také ji prohrálo. Válka je zobrazena jako něco absurdního, nesmyslného a zbytečného.

Erick Maria Remarque patřil k tzv. *ztracené generaci*, generaci mladých lidí, kteří se narodili v 90. letech, neznali nic jiného, než válčení, a proto nemohli najít místo v životě. Romány reagují na soudobé otázky, tj. 1. světová válka, nástup fašismu a 2. světovou válku. Jeho díla velice dobře vystihují dobu (postavy, politické poměry). Romány jsou šablonovité, opakují se stejné motivy. „*Na západní frontě klid*“ je román, který zachycuje osud studenta Pavla Braunera společně s jeho spolužáky. Ti se nechají zfanatizovat jejich učitelem. Když se přihlásí do armády, zjišťují, že velké cíle jsou jen vzdálené ideje jejich profesora. Pavel umírá právě když hlásí, že je na západní frontě klid.

* * *

Arnold Zweig ze začátku píše psychologické romány ovlivněné impresionismem, vykresluje přírodu a nálady lidí. Jeho tvorba se mění během 1. světové války. V cyklu „*Velká válka bílých mužů*“ zobrazuje válku, její nesmyslnost a absurditu (8 dílů). „*Spor o seržanta Grišu*“ je první část. Vychází ze skutečného příběhu. Hlavní hrdina je ruský zajatec

Grišov, který se chce vrátit zpět do Ruska. Zastaví se u jedné ženy, která mu dá doklady jiného muže. Přestože všichni vědí, že to není špion, je na základě cizích dokladů zadržen a popraven. Další díly jsou například romány „*Žena*“ nebo „*Bitva u Verdenu*.“

* * *

Thomas Mann je autorem románu „*Buddenbrookovi*“, který zachycuje vzestup a úpadek jedné rodiny. Obsahuje autobiografické rysy. Jako hlavní hrdiny si často vybírá umělce, protože rozpory ve společnosti prožívají hlouběji, než ostatní. Oběhuje se zde protest proti fašismu. V románu „*Doktor Faustus*“ se zabývá otázkou umění a vztahu umělce ke světu. Je to parafráze na faustovský motiv. Oběhuje se zde typický styl *Thomase Manna* – ironie, parodie, montáž (autor kombinuje citáty z dokumentů, slovníků, skládá je do románového děje). Hlavní postavou je hudebník *Adrian Leverkühn*, který je ochoten zřeknout se lásky za inspiraci a upsat se ďáblu. Tvorba vrcholí jeho skladbou „*Poslední*“, která je negací Beethovenovy deváté symfonie. Děj se odehrává na pozadí dějin 20. století a nástupu Fašismu a války.

Románová tetralogie „*Josef a jeho bratři*“ je historický příběh, který vychází z Bible, o Josefovi.

* * *

Heinrich Mann kritizuje maloměšťáctví a morálku. „*Profesor Neřád*“ je příběh profesora *Raata*, který byl nazývaný svými studenty a spolupracovníky *Neřád*. Tyranizuje, špehuje studenty. Zamiluje se však do prostitutky, ožení se s ní. Od toho okamžiku začíná jeho morální úpadek.

* * *

Lion Feuchtwanger je židovský spisovatel. Je jedním z nejvýznamnějších autorů historické prózy. Jeho romány jsou čtivé, mají zvláštní atmosféru. Vycházejí z historických

pramenů, ale próza má aktualizované vyznění – současnost, protiválečné vyznění. Romány začínají starověkem. Vybírá si témata jako francouzskou revoluci, židovskou tematiku a postavení židů ve společnosti. Trojdílný cyklus „Židovská válka“ (*Židovská válka, Synové, Zaslíbená země*).

Po válce se stává hlavním tématem Francie. O Francii před vypuknutím revoluce pojednává román „*Lišky na vinici*.“

Příloha A

Seznam literárních otázek

1. Nejstarší památky světové literatury, kulturní odkaz starověku

vznik literatury, vztah k lidové slovesnosti, literatura mezopotámská, egyptská, indická, židovská – bible, řecká (mytologie, homérské eposy, vznik dramatu — Aischylos, Sofokles, Euripides, Aristofanes — a dalších žánrů), římská (drama, další žánry, ale hlavně poezie – Horatius, Vergilius, Ovidius)

vysvětlit: mýtus, mytologie, hrdinský epos, drama – komedie, tragédie, lyrika

četba: Staré řecké báje a pověsti, ukázky z čítanky (Homér, Sofokles, Vergilius)

2. Počátky české literatury od nejstarší doby do doby předhusitské, románská a gotická kultura

vznik literatury na našem území, období staroslověnské kultury, vznik nejstarších legend, literatura latinská – Kosmas, vznik nejstarších duchovních písní – Hospodine, pomiluj ny a Svatý Václave, umět je srovnat, vznik česky psané literatury – období laicizace a demokratizace – Alexandreis, Dalimilova kronika – srovnat s Kosmovou, vznik lyriky, satiry (srovnat je vzájemně)

vysvětlit: legenda (a proč se nejstarším říká životy), svatováclavská tradice, duchovní píseň, laicizace, rytířský epos, dvorská lyrika, demokratizace, satira,

četba: ukázky z čítanky (Proglas, stsl. legendy, Hospodine, pomiluj ny, Svatý Václave, Alexandreis, Dalimilova kronika, Podkoní a žák, Hradecký rukopis. . .)

3. Literatura doby husitské od jejích počátků do 70. let 15. století, ohlas husitství v literatuře a umění

charakteristika krize středověké společnosti a církve, předchůdci Husovi - Štítný, Hus a jeho dílo, literatura doby husitské - rozbor písně Kdož jsou boží bojovníci, P. Chelčický a vznik Jednoty bratrské, ohlas husitství v literatuře a ve výtvarném umění

vysvětlit: traktát, postila. . .

četba: ukázky z čítanky (Štítný, Hus – dopisy, Kdož jsou boží bojovníci, Chelčický: Siet viery pravé)

4. Renesance a humanismus v evropské literatuře

proč vzniká renesance a humanismus právě v S Itálii a kdy, vysvětlit pojmy, rozdíl oproti středověké gotické kultuře, představitelé světové renesance – Dante, Petrarca, Boccaccio, Villon, Cervantes, Shakespeare (rozbor díla, srovnání s antikou)

vysvětlit: sonet, francouzská balada, rámcová próza, pikareskní román

četba: W. Shakespeare: 1 hra, Cervantes: Důmyslný rytíř... , ukázky z čítanky (Petrarca, Boccaccio, Dante, Villon)

5. Česká literatura renesanční a humanistická

charakteristika renesance a humanismu, odlišnost situace oproti Evropě — husitství — proto více humanismus, Hynek z Poděbrad, knížky lidového čtení, cestopisy, humanismus latinský a národní – Všehrd, péče o jazyk, doba Blahoslavova a Veleslavínova, bible Kralická

četba: ukázky z čítanky - Viktorín Kornel ze Všehrd, cestopisy, Blahoslav)

6. Česká literatura doby pobělohorské, barokní kultura, Jan Amos Komenský

charakteristika situace v Čechách po porážce stavovského povstání, Obnovené zřízení zemské, pronásledování nekatolíků, literatura exulantská – Komenský, rekatolizační – jezuité, traktáty, kázání, duchovní lyrika – Bridel, Michna, pololidová a lidová literatura, prvky baroka, světová a česká barokní kultura a literatura

četba: ukázky z čítanky - Komenský, pololidová literatura, ústní lidová slovesnost

7. Světová literatura 17. a 18. století

klasicismus, osvícenectví, preromantismus, charakteristika světové kultury a jednotlivých uměleckých směrů – dokázat na dílech, klasicismus – rozdíly a společné znaky s renesancí, hlavní znaky – Corneille, Racine, Molière, osvícenectví – Voltaire, Rousseau, Diderot, encyklopedisté, preromantismus – Rousseau, německá literatura – Schiller, Goethe

četba: Molière – hra, ukázky z čítanky – Corneille – Cid, Schiller: Loupežníci, Goethe: Faust

8. České národní obrození

vysvětlení názvu, příčiny vzniku a kdy, cíle jednotlivých fází, 1. období – vznik vědy, počátky novodobého českého jazyka, vliv osvícenectví – Dobrovský, Kramerius, 2. období – rozvoj literatury a vědy, snaha vyrovnat se německé kultuře, vliv preromantismu – Jungmann, Palacký, Šafařík, Čelakovský, Kollár, rukopisy RKZ

vysvětlit: ohlasy...

četba: Jirásek – F.L.Věk, ukázky z čítanky – Jungmann, Palacký, Šafařík, Čelakovský

9. Světový a český romantismus

na jakou společenskou situaci reaguje romantismus, hlavní znaky, nejvýznamnější představitelé – Byron, Shelley, Scott, Hugo, Puškin, Lermontov; český – proč přijat s nepochopením, K. H. Mácha – rozbor Máje, Erben jako představitel reakčního romantismu (polemika s Máchou)

vysvětlit: lyrický epos, poema nebo básnická povídka, titanismus, romantické pojetí historie

četba: K. H. Mácha – Máj, Erben – Kytice; ukázky z čítanky – Byron, Shelley, Hugo

10. Realismus a naturalismus ve světové literatuře

charakteristika realismu, kritického realismu a naturalismu, proč vzniká jako směr na poč. 19. st., Balzac, Flaubert, Zola, Gogol, Turgeněv, Tolstoj, Dostojevskij, severská literatura

četba: 1 román, ukázky z čítanky

11. Vývoj českého realismu 19. století

charakteristika realismu, první projevy, ale hlavně Havlíček, Němcová, zmínka o májovcích, vznik kritického realismu – příčina opoždění oproti ostatní Evropě, tematika vesnická proč převažuje, hlavní znaky – Rais, Nováková aj., historická – proč je tak častá, Jirásek, Winter – vzájemné srovnání, další autoři, tematika městská – naturalismus – Čapek – Chod

četba: Němcová, Havlíček, vesnická a historická povídka (nebo Jirásek – .F.L. Věk), ukázky z čítanky (Rais, Nováková, Winter)

12. Vývoj českého divadla a dramatu od počátku do konce 19. století

charakteristika divadla a dramatu, počátky českého divadla – vznik z náb. her, Mastičkář, pololidová tvorba – loutkové hry, interludia, národní obrození – Stavovské divadlo, Bouda, Thám, Šedivý, J. K. Tyl, vznik Prozatimního divadla, divadelní úsilí májovů a lumírovců – Vrchlický, Zeyer, Národní divadlo, pronikání realismu – reakce diváků, zákl. témata a proč, Stroupežnický, Mrštíkovi, Preissova

četba: Tyl: Strakonický dudák, Mrštíkovi: Maryša, ukázky z čítanky – Mastičkář, Vrchlický – Noc na Karlštejně

13. Generace májovců, ruchovců a lumírovců a jejich význam pro rozvoj české poezie a prózy

charakteristika společenské situace od 50. do 80. let 19. století (Bachův absolutismus, uvolnění pol. a kult. poměrů po Říjnovém diplomu, česká politika), vydávání almanachů, Máj – název, charakter, program májovců, nejvýznamnější – Neruda, Hálek, jejich srovnání, Světlá, Arbes aj., ruchovci a lumírovci – srovnání, nejvýznamnější Čech, Vrchlický, Sládek aj., přínos pro literaturu, vysvětlit almanach, sociální balada

četba: Neruda – Povídky malostranské, 1 básnická sbírka, ukázky z čítanky – Hálek, Heyduk, Vrchlický, Zeyer, Sládek, Čech

14. Reakce básníků na myšlenkovou, společenskou a politickou krizi konce 19. a počátku 20. století

charakteristika myšl. pol. a kulturní krize přelomu století, reakce umění, vznik moderních uměleckých směrů – impresionismus, symbolismus, dekadence, secese, prokletí básníci, Česká moderna, Bezruč, poč. 20. st. – generace buřičů a anarchistů – Gellner, Šrámek, Toman, Dyk

četba: Bezruč: Slezské písně, ukázky z čítanky (Verlaine, Rimbaud, Baudelaire, Sova, Březina, Hlaváček, Gellner, Šrámek, Toman, Dyk)

15. Moderní umělecké směry a poezie mezi dvěma světovými válkami

vznik moderních uměleckých směrů kolem 1. sv. války – dadaismus, futurismus, expresionismus, civilismus, kubismus, surrealismus atd., představitelé světové poezie – hl. Apollinaire, česká poezie mezi válkami – reakce na spol. situaci, vznik proletářské poezie, její program – Wolker, Hora, Hořejší, vznik poetismu – Nezval, Seifert, Biebl, surrealismu, 30. léta – spiritualismus – Halas, Holan..., reakce na Mnichov a okupaci – Halas

četba: 1 básn. sbírka, ukázky z čítanky (Apollinaire, Wolker, Hora, Seifert, Biebl, Nezval, Halas)

16. Česká próza od počátku 20. století a její mnohohrstevnatost v době meziválečné

reakce literatury na spol. situaci, tématické, politické, umělecké rozdělení prózy: téma 1. sv. války a literatura legionářská – Hašek, John, Medek, Kopta, Kratochvíl..., literatura ovlivněná expresionismem – Klíma, imaginativní próza – Vančura, společenská próza – Olbracht, Majerová, Pujmanová, katolická próza a ruralismus – Durych, Čep, Deml, Křelina, Humanistická a demokratická česká meziválečná próza, charakteristika demokratického programu, filozofie pragmatismu a relativismu – Čapek, Poláček, Bass, Langer, psychologická – Havlíček, Glazarová, Řezáč

četba: Hašek, K. Čapek, 1 román (Vančura, Olbracht, Durych apod.) ukázky z čítanky

17. 1. světová válka v světové a české literatuře

charakteristika 1. sv. války a proč tak silně ovlivnila literaturu, 2 vlny – 20. a 30. léta, literatura francouzská – Barbusse, Rolland, německá – Remarque, americká – Hemingway. česká – John, Hašek, Poláček, Vančura atd., legionářská literatura)

četba: Hašek, 1 světový román, ukázky z čítanky

18. Podněty ze světové literatury 1. poloviny 20. století

charakteristika vývoj světové prózy v období mezi válkami, tematika 1. světové války – jen připomínka, světová demokratická a humanistická literatura – Mann, Feuchtwanger, Faulkner, Steinbeck, experimentální – Joyce, Proust, pražská židovská literatura – Kafka, Werfel...

četba: 1 román, Kafka, ukázky z čítanky

19. 2. světová válka v literatuře

2. sv. válka jako hlavní téma světové literatury, Moravia, Remarque, Böll, Lenz, Grass, Mailer, Heller, Styron, Clavell apod., sovětská literatura, téma okupace a války v české literatuře – Drda, Fučík, Ptáčník, Valenta, Hostovský, Weil, Lustig, Fuks, Hrabal, Pavel, Škvorecký atd.

četba: 1 světový román a 1 český román s touto tematikou

20. Dramatická tvorba 20. století v české a světové literatuře

světové drama – Ibsen, Shaw atd., epické divadlo – Brecht, české – tvorba anarchistů + divadlo do 1. sv. války, poválečné – vliv expresionismu např. Čapek, experimentální –

V+W, Burian, drama za okupace např. Nezval, poválečné drama – absurdní francouzské drama, české...

četba: Čapek, V+W, 1 poválečné české drama

21. Vývoj české poezie a prózy v letech 1945 - 1970

charakteristika doby a jednotlivých období, básnické skupiny, reakce poezie na osvobození, Nezval, Seifert, Holan, Halas, Zahradníček, Hrubín, Mikulášek, Kolář, Kainar, Holub, Skácel, Wernisch...

próza: okupační tematika jen zmínka, společenská tematika – Otčenášek, Řezáč, Ptáčník, Vaculík, Kundera..., psychologická tematika Stýblová, Mucha, Hostovský, historická tematika – jen zmínka, budovatelský a tzv. profesní román – Řezáč, Kozák, Klíma, Páral, ...

četba: 1 sbírka, 1 román s tematikou války, 1 román s jinou tematikou

22. Vývoj české poezie a prózy od r. 1970 po současnost

charakteristika doby a jednotlivých období, literatura oficiální, samizdatová, exilová, poezie – starší autoři – Seifert, Závada – mladší generace – Žáček, samizdat – Šiktanc, Wernisch, exil – Diviš, underground – Jirous, Topol – písničkáři, próza – viz předchozí otázka, spol. tematika – Škvorecký, Klíma, Hrabal, Viewegh, Kundera, Vaculík...

četba: alespoň jeden román

23. Světová literatura po roce 1945

charakteristika doby, existencialismus – Sartre, Camus, neorealismus – Moravia, rozněvání mladí muži, beatníci – Kerouac, magický realismus – Ajtmatov, García Márquez, nový román, absurdní drama – Beckett, Ionesco, antiutopie – Orwell, postmodernismus – Eco, fantazijní literatura, téma 2. sv. války atd.

četba: 1 román s tematikou války, 1 román s jinou tematikou

24. Humor a satira v české literatuře

co je to humor a satira, počátky satiry – Mastičkář, staročeské satiry, husitské satiry, satiry 19. století – Havlíček, Čech, 20. století – Hašek, Čapek, Poláček..., 2. pol. 20. st. – Jirotko, Škvorecký...

četba: Havlíček, Hašek, Čapek, ukázky z čítanky

25. Evropská a česká historická próza a její proměny

obliba historie od starověku, rozvoj v romantismu – Scott, Hugo, Mácha, Tyl, rozdíl mezi romantickým a realistickým pojetím – Flaubert, Tolstoj, Jirásek, Winter, 20. století – Feuchtwanger, Mann atd., Vančura, Durych..., poválečná lit. – zejména česká – Frýd, Kratochvíl, Kubka, Toman, Šotola, Neff, Körner)

četba: Jirásek

Příloha B

Seznam mluvnických otázek

1. Stylistika a funkční styly
2. Čeština a jazyky příbuzné
3. Vývoj jazyka
4. Čeština jako národní jazyk — rozvrstvení jazyka
5. Slovní zásoba, rozvrstvení, slovníky
6. Změny slovního významu
7. Obohacování slovní zásoby
8. Knižní jazykové pomůcky, slovníky
9. Odborný styl — popis, výklad
10. Žánry a žánrové formy
11. Administrativní styl — životopis
12. Publicistika — informační a beletrizované útvary
13. Tvarosloví — slovní druhy
14. Tvarosloví — mluvnické kategorie jmen
15. Tvarosloví — mluvnické kategorie sloves, přechodníky
16. Tvarosloví — mluvnické kategorie sloves, přechodníky
17. Věty podle postoje mluvčího
18. Syntax — věta jednoduchá, větné členy
19. Syntax — odchylky od pravidelné větné stavby
20. Aktuální členění větné výpovědi
21. Syntax — souvětí podřadné
22. Syntax — souvětí souřadné
23. Zvuková stránka jazyka
24. Hlavní principy českého pravopisu
25. Racionální studium textu

Rejstřík

Adam Michna z Otrokovic, 11
Adam Mickiewicz, 22
Adolf Heyduk, 37
Alexandr Sergejevič Puškin, 22
Alfred de Musset, 22
Alois Jirásek, 30
Anatole France, 28
Andrè Gida, 61
André Breton, 48
Andreas Gryphius, 10
Antoine de Saint-Exupéry, 60
Antoine François Prévost, 13
Anton Pavlovič Čechov, 27
Antonín Jaroslav Puchmajer, 16
Antonín Sova, 44
Arnold Zweig, 61
Arthur Schopenhauer, 41

Bedřich Brídl, 11
Božena Němcová, 29
Bohuslav Balbín, 11

Carlo Goldoni, 13
Charles Baudelaire, 42
Charles Dickens, 25

Daniel Adam z Veleslavína, 8
Daniel Defoe, 14, 25
Dante Alighieri, 5
Denis Diderot, 13
Descartes, 12
Devětsil, 49
divadlo

Bouda, 32
D 34, 34
Dada, 33

Národní, 33
Osvobozené, 33
Stavovské, 32
Vinohradské, 33

Edgar Allan Poe, 42
Eliška Krásnohorská, 37, 38
Emil František Burian, 33, 34
Emil Zola, 28
Erick Maria Remarque, 61

Filippo Tomasso Marinetti, 43
Fjodor Michailovič Dostojevskij, 27
Fráňa Šrámek, 43
François Rabelais, 6
François René de Chateaubriand, 13
François Villon, 6
František Škroup, 19
František Gellner, 45
František Halas, 51
František Ladislav Čelakovský, 17
František Langer, 34
František Palacký, 17
Friedrich Nietzsche, 41
Friedrich Schiller, 14

George Gordon Byron, 20
Giovanni Boccaccio, 5
Guillaume Apollinaire, 48
Gustav Flaubert, 26

Hans Jakof Christffel von Grimmelshausen, 10
Heinrich Heine, 23
Heinrich Mann, 61
Henry Barbusse, 60
Henry Bergson, 41
Henryk Sienkiewicz, 27

- Honorè de Balsac, 25
Hynek z Poděbrad, 8
- Ignát Hermann, 31
Ivan Olbracht, 56
Ivan Sergejevič Turkeněv, 26
- Jakoubek ze Stříbra, 3
Jakub Arbes, 38
Jan Želivský, 3
Jan Amos Komenský, 9
Jan Blahoslav, 8
Jan Campanus Vodňanský, 8
Jan Kollár, 19
Jan Nepomuk Štěpánek, 18
Jan Neruda, 36
Jan Václav Pohl, 16
Jan Weiss, 55
Jan Werich, 33
Jan Zahradníček, 52
Jaromír John, 53
Jaroslav Durych, 57
Jaroslav Hašek, 54
Jaroslav Ježek, 33, 34
Jaroslav Kratochvíl, 55
Jaroslav Kvapil, 33
Jaroslav Vrchlický, 33, 39
Jean Arthur Rimbaud, 42
Jean de La Fontain, 12
Jean Jacque Rousseau, 13
Jean Racine, 12
Jednota bratrská, 4
Jeroným Pražský, 3
Jhackeray, 25
Jiří Frejka, 33
Jiří Malentrich, 8
Jiří Orten, 52
Jiří Třenovský, 9
Jiří Voskovec, 33
Jiří Walker, 49
Jindřich Hořejší, 50
Jindřich Honzl, 33
Johann Wolfgang Goethe, 14
John Milton, 10
- Jonathan Swift, 14, 25
Josef Čapek, 35, 59
Josef Dobrovský, 15
Josef Hora, 50
Josef Jungmann, 16
Josef Kajetán Tyl, 18, 32
Josef Kopta, 54
Josef Linda, 17
Josef Svatopluk Machar, 43
Josef Václav Sládek, 39
- Karel Čapek, 35, 57
Karel Havlíček Borovský, 29
Karel Hlaváček, 45
Karel Hugo Hilar, 33
Karel Ignác Thám, 16, 32
Karel Matěj Čapek, 31
Karel Toman, 45
Karel Václav Rais, 31
Karolína Světlá, 37
Konstantin Biebl, 50
Kryštof Harant z Polčic a Bezdružic, 8
- Lessine, 14
Lev Nikolajevič Tolstoj, 26
Lion Feuchtwanger, 61
Lope de Vega, 6
- Marie Mayerová, 56
Marie Pujmanová, 56
Matěj z Janova, 3
Matyáš Braun, 10
Michail Jurjevič Lermontov, 22
Miguel de Cervantes, 6
Miroslavem Horníčkem, 34
Mistr Jan Hus, 3
Molière, 12
- Národního divadla, 33
Nikolaj Vasiljev Gogol, 26
- Otokar Březina, 44
- P. Šedivý, 32
Paul Eluard, 48

Paul Verlaine, 42
 Pavel Josef Šafařík, 19
 Pavel Skála ze Zhoře, 9
 Pavel Stránský, 9
 Percy Bysshe Shelley, 21
 Petr Bezruč, 46
 Petr Chelčický, 3
 Pier Corneille, 12

 Romain Rolland, 60
 Rudolf Medek, 54

 Samuel Richardson, 14
 Stanislav Kostka Neumann, 46, 49
 Stendhal, 22
 Svatopluk Čech, 38

 Teréza Nováková, 30
 Thomas Hardy, 25
 Thomas Mann, 61
 Tomáš Štítný ze Štítného, 3
 Torquato Tasso, 10
 Tristan Tzara, 43

 Vítězslav Hálek, 37
 Vítězslav Nezval, 50
 Václav Šašek z Bírky, 4
 Václav František Kocmánek, 32
 Václav Hájek z Libočan, 8
 Václav Hanka, 17
 Václav Kliment Klicpera, 18
 Václav Matěj Kramerius, 16
 Václav Thám, 16, 18, 32
 Vavřinec z Březové, 3
 Victor Hugo, 21
 Viktorin Kornel ze Všehrd, 8
 Vladimír Holan, 51
 Vladimír Majakovskij, 48
 Vladimir Majakovskij, 48
 Vladislav Vančura, 55
 Voltaire, 13

 Walter Scott, 21
 William Shakespeare, 7

 Zikmund Winter, 30